

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE VE FİNANSMAN BİLİM DALI

FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSKLERE KARŞI AKTİF VE PASİF
YÖNETİMİ: TÜRKİYE KATILIM BANKALARI ÜZERİNE BİR
UYGULAMA

Hazırlayan
Mustafa Emin GÜL

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Talip TORUN

Yüksek Lisans Tezi

Temmuz 2013
Kayseri

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

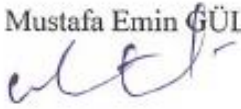
Mustafa Emin GÜL

Faizsiz Bankacılıkta Risklere Karşı Aktif ve Pasif Yönetimi: Türkiye Katılım Bankaları Üzerine Bir Uygulama adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü tez Önerisi ve Tez yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Mustafa Emin GÜL

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Talip TORUN

İşletme ABD Başkanı

Prof. Dr. Osman UNUTULMAZ

Yrd. Doç. Dr. Talip TORUN danışmanlığında Mustafa Emin GÜL tarafından hazırlanan “Faizsiz Bankacılıkta Risklere Karşı Aktif ve Pasif Yönetimi: Türkiye Katılım Bankaları Üzerine Bir Uygulama” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

01/08/2013

JÜRİ:

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Talip TORUN

Üye : Prof. Dr. Ekrem ERDEM

Üye : Doç. Dr. Levent ÇITAK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16/08/2013 tarih ve 14 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Faiz üzerine bina edilmiş dünya bankacılık sistemine faizi reddedip kâr – zarar ortaklığını esas alarak entegre olmaya çalışan faizsiz bankacılık dünyada son otuz yıldır faaliyet göstermektedir. Faizsiz bankacılığın Türkiye’deki uygulaması daha önce ÖFK olan katılım bankaları 2005’ten beri katılım bankası olarak faaliyet göstermektedir. İslami prensiplere göre faaliyet gösteren katılım bankaları faize duyarlı müşteriler için bir alternatif oluşturmaktadır. Klasik bankalarla aynı sisteme dâhil olan katılım bankaları klasik bankaların alternatifi olmadığı halde bu bankalarla rekabet halindedir. Bu rekabetten dolayı mevduata verilen kâr payı ve faiz ile kredilerden istenen vade farkı ve faiz arasında bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada bu ilişkiler analize tabi tutularak faiz ile kâr payı ve bu iki değişkenin katılım bankalarının mevduatına etkisi araştırılarak katılım bankaları için faiz oranı riski ölçülmüştür.

Bu tezin hazırlanma sürecinde öncelikle tez danışmanlığımı yapan Yrd. Doç. Dr. Talip Torun’a teşekkür ederim. Değerli jüri üyelerime, tez konusu seçmemde değerli vaktini ayırıp yardımcı olan Prof. Dr. Ekrem Erdem’e, çalışmamda bana yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Cüneyt Dumrul’a, bu süreçte yanımda durarak bana destek olan ve adlarını yazmadığım tüm hocalarıma ve araştırma görevlisi arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca “Sonuna kadar oku!” diyerek beni akademik hayata teşvik eden anneme, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen babama, bu zorlu süreçte hep yanımda duran, yardımlarını esirgemeyen ve her türlü fedakârlığı göstererek bana destek olan eşim Ayşe’ye ve bu çalışma yüzünden yeterince vakit ayıramadığım canım kızım Elif Azra’ya hayatımda yer aldıkları için teşekkür ederken şükranlarımı belirtirim.

Mustafa Emin GÜL
Kayseri, Temmuz 2013

FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSKLERE KARŞI AKTİF VE PASİF YÖNETİMİ: TÜRKİYE KATILIM BANKALARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Mustafa Emin GÜL
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2013
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Talip TORUN

KISA ÖZET

Faizsiz bankacılık İslami prensiplere uygun bir şekilde fon toplayan ve bu fonları ihtiyaç sahiplerine kullandıran bir bankacılık türüdür. Bu bankacılığı klasik bankacılıktan ayıran en önemli özellik, kullandığı yöntemlerin İslamiyet'in yasaklarıyla sınırlandırılmış olmasıdır. Türkiye'de faizsiz bankacılık, Katılım Bankası adı altında faaliyet göstermektedir. İktisadi bir kuruluş olan bu bankalar faaliyetleri gereği bazı risklere maruz kalmaktadır. Bankalar bu risklere karşı önlem almak durumundadır. Bankalar, karşılaştığı bu risklerin ve belirsizliklerin olumsuz etkilerini azaltmak için risk yönetimine ihtiyaç duyarlar. Faizsiz bankalar kullandıkları faiz içermeyen yöntemler gereği faiz oranı riskinden uzakmış gibi görünürler. Ancak ikili bankacılık sisteminde aynı ekonomik çevre ve benzer müşteri profili nedeniyle faizsiz bankalar diğer risklerle birlikte faiz oranı riskine de maruz kalmaktadır. Zira klasik bankalarla rekabet halinde olan faizsiz bankalar kâr payı oranlarını faiz oranlarına yakın tutmaya çalışır.

Türkiye'deki katılım bankaları için faiz oranı – kâr payı – mevduat ilişkisini inceleyen bu çalışmada klasik bankaların mevduat faiz oranlarının katılım bankalarının kâr payına ve mevduat miktarına etkisi analiz edilmektedir. Yapılan analiz ile faiz ve kâr payı oranları arasındaki ilişkiye ve katılım bankalarının mevduatlara vermiş olduğu kâr payı oranlarının katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisi incelenmiştir. Ayrıca faiz oranlarının katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisi ve faiz oranı ile kâr payı oranı arasındaki bir farkın katılım bankalarının mevduatına olan yansımaları araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, faiz ve kâr payı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Ayrıca kâr payının ve faiz oranının katılım bankalarının mevduatına olan etkilerine bakınca hem kâr payının hem de faiz oranının katılım bankalarının mevduatını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankaları, Risk Yönetimi, Faiz Oranı Riski,

ASSET AND LIABILITY MANAGEMENT AGAINST THE RISK OF INTEREST – FREE BANKING: AN APPLICATION FOR TURKISH PARTICIPATION BANKS

Mustafa Emin GÜL
Erciyes University, The Graduate School of Social Sciences
Master's Thesis, July 2013
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Talip TORUN

ABSTRACT

Interest free banking is a form of banking that collects funds appropriate in Islamic principles and makes them available for use of those who need it. The most important feature of the subject form of banking is that the banking methods are restricted in boundaries of Islamic regulations. In Turkey, interest free banking is operating under the name of participation banks. Those banks, which are economical entities, are subject to various risks because of the nature of their business. Banks have to have precautionary actions against such threats. In order to reduce the negative effects of those risks and uncertainty, banks need various forms of risk management. Because of the use of interest free methods that interest free banks use, they should be able to avoid interest rate risks. However, because of dual banking system, with same economic environment and similar customer profiles, they are subject to the interest rate risks in addition to all other risks as well. Interest free banks, which are in competition with classic banks, make an effort to keep their profit shares close to interest rates.

In this study, that researches the relation between interest rate – profit share – deposit money, effect of classic banks' deposit interest rates on interest free banks share profits and deposit scale is analyzed. With the analyses, the co-relation of interest and profit share rates, and profit shares of deposits' effect on interest free banks deposit size are studied. In addition, interest rates' effect on interest free banks deposits, and the difference of interest rate and profit share rates' effect on participation banks' deposits are researched. According to the results obtained from analyses, interest and profit share rates are positively co-related. Besides, inspecting the profit share and interest rates' effects on participation banks deposits, it is concluded that both profit share and interest rates have an impact on participation banks' deposits.

Key Words: Interest Free Banking, Participation Banks, Risk Management, Interest Rate Risk

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ	iv
KISA ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TABLolar LİSTESİ	x
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI.....	5
1.1. FAİZSİZ BANKACILIK.....	5
1.1.1. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TANIMI	5
1.1.2. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TARİHÇESİ	6
1.1.3. FAİZSİZ BANKACILIĞIN AMAÇLARI.....	9
1.2. FAİZSİZ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER.....	10
1.2.1. FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ	10
1.2.1.1. Cari Hesap	10
1.2.1.2. Yatırım Hesabı	11
1.2.2. FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ	12
1.2.2.1. Mudaraba (Emek-Sermaye Şirketi).....	12
1.2.2.2. Muşaraka (Şirket-ül İnan).....	13
1.2.2.3. Murabaha	14
1.2.2.4. Selem Satışı	16
1.2.2.5. İcara (Kiralama)	17
1.2.2.6. İstisna.....	18
1.2.2.7. Sukuk.....	18
1.3. TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI	19
1.3.1. TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN KATILIM BANKALARI.....	20
1.3.1.1. Albaraka Türk Katılım Bankası	20
1.3.1.2. Kuveyt Türk Katılım Bankası.....	21

1.3.1.3.	Asya Katılım Bankası.....	22
1.3.1.4.	Türkiye Finans Katılım Bankası	22
1.3.2.	KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ	23
1.3.2.1.	Fon Toplama Faaliyetleri.....	23
1.3.2.2.	Fon Kullandırma Faaliyetleri.....	26
1.3.3.	KATILMA HESAPLARINA KÂR DAGITIMI	35
1.3.3.1.	Kâr Dağıtım Sisteminde Kullanılan Terimler.....	35
1.3.3.2.	Kâr Dağıtım Süreci.....	37
1.3.4.	KATILIM BANKACILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	38
1.4.	FAİZSİZ BANKACILIĞIN KLASİK BANKACILIKTAN FARKI.....	41
1.4.1.	KÂR PAYININ FAİZDEN FARKI.....	41
1.4.2.	KATILIM BANKALARININ KLASİK BANKALARLA KARŞILAŞTIRILMASI.....	43
II.	BÖLÜM: KLASİK BANKACILIKTA VE FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİ	49
2.1.	KLASİK BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİ.....	49
2.1.1.	RİSK YÖNETİMİNİN AMAÇLARI ve ALANLARI	50
2.1.2.	RİSK TÜRLERİ.....	52
2.1.2.1.	Piyasa Riski	52
2.1.2.2.	Kredi Riski.....	60
2.1.2.3.	Operasyonel Risk	62
2.1.3.	RİSK YÖNETİMİNİN AKTİF PASİF YÖNETİMİ İLE İLİŞKİSİ.....	63
2.1.4.	GENEL RİSK YÖNETİM POLİTİKALARI.....	65
2.2.	FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİ.....	66
2.2.1.	FAİZSİZ BANKACILIKTA KARŞILAŞILAN RİSKLER	66
2.2.1.1.	Kredi Riski.....	68
2.2.1.2.	Likidite Riski	69
2.2.1.3.	Kur Riski.....	72
2.2.1.4.	Faiz Oranı Riski	73
2.2.1.5.	Operasyonel Risk	74
2.2.1.6.	İtibar Riski	75
2.2.1.7.	Dini ve Hukuki Risk.....	76
2.2.2.	FAİZSİZ BANKACILIKTA AKTİF VE PASİF YÖNETİMİ KAPSAMINDA RİSK FAKTÖRLERİNİN ETKİLEŞİMİ.....	77
2.2.3.	KATILIM BANKALARI ve BASEL KRİTERLERİ	79
III.	BÖLÜM: KATILIM BANKALARININ FAİZ ORANI RİSKİNE KARŞI DUYARLILIĞI VE FAİZ ORANI RİSKİNİN KATILIM BANKALARI MEVDUATINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	84
3.1.	LİTERATÜR TARAMASI	84
3.2.	VERİLER VE MODELLER.....	91

3.3. METODOLOJİ.....	94
3.4. UYGULAMA SONUÇLARI, BULGULAR VE YORUMLARI.....	99
SONUÇ	118
KAYNAKLAR	122
EKLER	130
ÖZ GEÇMİŞ.....	136

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Uygulamada Kullanılan Verilerle İlgili Bilgiler	91
Tablo 2: Analizlerde Ele Alınan Verilere Uygulanan Dönüşümler ve Analizlerdeki Kısaltmaları.....	92
Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler	99
Tablo 4: Ele Alınan Değişkenlere İlişkin GDF ve P-P Test Sonuçları	102
Tablo 5: $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	103
Tablo 6: $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları.....	104
Tablo 7: $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı.....	104
Tablo 8: $LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	105
Tablo 9: $LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları.....	106
Tablo 10: $LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı.....	106
Tablo 11 : $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	107
Tablo 12: $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları.....	108
Tablo 13: $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı.....	108
Tablo 14: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	109
Tablo 15 : $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz- Değer Sınamaları.....	110
Tablo 16: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı.....	110
Tablo 17: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	111
Tablo 18: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları.....	112
Tablo 19: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı	112
Tablo 20 : $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	113
Tablo 21 : $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları.....	113

Tablo 22: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı.....	114
Tablo 23 : $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları	115
Tablo 24: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları.....	115
Tablo 25: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı	116

KISALTMALAR VE SİMGELER

ÖFK	: Özel Finans Kurumu
IDB	: İslam Kalkınma Bankası
ABG	: Albaraka Bankacılık Grubu
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TL	: Türk Lirası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMS	: Türkiye Muhasebe Standardı
RMD	: Riske Maruz Değer
YP	: Yabancı Para
CAR	: Sermaye Yeterlilik Oranı
RAROC	: Riske Göre Ayarlanmış Performans Analizi
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası
TUIK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

GİRİŞ

Banka mevduat toplayan ve bu mevduatı en verimli şekilde kredi olarak kullandıran ekonomik bir işletmedir. Bankanın fon toplamak ve fon kullandırmak olmak üzere iki temel fonksiyonu bulunmaktadır. Tüm banka türlerinde bu iki fonksiyon esastır. Bankalar topladığı fonları karşılıksız toplamadığı gibi bu fonları da karşılıksız kullandırmamaktadır. Klasik bankacılık sisteminde toplanan ve kullandırılan fonlar için faiz adı altında bir karşılık istenmektedir. Faiz bir borç verme karşılığında elde edilen getiridir.

İslami literatürde faiz borçludan vade sonunda borcuna karşılık alınan fazlalık olarak tanımlanmış ve bu fark yasaklanmıştır. Bu durumda verilen borç paraya karşı verilenden daha fazla bir para istenmesi haram kılınmıştır. Günümüz bankacılık sistemi de faiz üzerine kurulu bir düzendir. Bu yüzden faize karşı hassas olan bazı insanlar bankalardan uzak durmayı tercih etmektedir. Bu insanların ihtiyaçlarına mukabil İslami prensiplere uygun ve faizsiz çalışan bankalar kurulmuştur. Aynı zamanda faizle çalışan bankalar da bu insanları kazanabilmek adına kendi bünyelerinde faizsiz çalışan birimler kurarak faizsiz bankacılık enstrümanları sunmaktadır.

Faizsiz bankacılık İslami prensiplere uygun bir şekilde fon toplayan ve bu fonları ihtiyaç sahiplerine kullandıran bir bankacılık türüdür. Bu bankacılığı klasik bankacılıktan ayıran en önemli özelliği kullandığı yöntemlerin İslamiyet'in yasaklarıyla sınırlandırılmış olmasıdır. Klasik bankalar gibi fon toplayıp bu fonları ihtiyacı olanlara kredi olarak veren faizsiz bankalar bu fonları toplarken ve kullandırırken faiz yerine kâr – zarar ortaklığını esas almaktadır.

Türkiye'de faizsiz bankacılık Katılım Bankası adı altında faaliyet göstermektedir. Türkiye'deki Katılım Bankaları cari hesap ve faizsiz bankacılıkta yatırım hesabı denilen katılma hesabı aracılığıyla fon toplayan ve topladığı fonları, bireysel finansman, kurumsal finansman, finansal kiralama ve proje bazında kâr – zarar ortaklığı gibi hizmetlerle tekrar

ülke ekonomisine kazandıran kurumlardır. Katılım bankaları temel bankacılık faaliyetlerinde klasik bankalar ile aynı işleri yapmaktadır. Ancak İslam'ın yasakladığı faaliyetlerden uzak durarak klasik bankalardan ayrılmaktadır. Gerek fon toplarken gerekse fon kullandırırken faize bulaşmayan bu bankalar topladığı fonların kaynağını ve kullandığı fonun nerelerde kullanılacağını sorarak İslam'ın haram kıldığı ve devletin yasakladığı faaliyetlerin finansmanını sağlamayarak klasik bankalardan farklılaşmaktadır. Katılım bankacılığı Türk finans sistemine getirmiş olduğu farklı bakış açısı ve yöntemlerle gerek ülke içindeki atıl fonları gerekse ülke dışından temin ettiği fonları sosyal ve ekonomik hayata kazandırarak katkıda bulunmaktadır.

İktisadi bir kuruluş olan bu bankalar faaliyetleri gereği bazı risklere maruz kalmaktadır. Bankalar bu risklere karşı önlem almak durumundadır. Bankalar, karşılaştığı bu risklerin ve belirsizliklerin olumsuz etkilerini azaltmak için risk yönetimine ihtiyaç duymaktadır. Risk yönetimi; risklerin sorun haline gelmeden önce belirlenmesini ve oluşma olasılığını veya oluşumu sonrası etkilerinin en aza indirilmesi çalışmalarının yürütülmesini kapsayan proaktif bir uygulamadır. Bankalarda risk yönetiminin amacı, gelecekteki nakit akımlarının içereceği risk – getiri yapısını, buna bağlı olarak faaliyetlerinin niteliğini ve düzeyini izlemeye, kontrol altında tutmaya ve gerektiğinde değiştirmeye yönelik belirlenen politikalar, uygulama usulleri ve limitler aracılığıyla maruz kalınan risklerin tanımlanmasını, ölçülmesini, izlenmesini ve kontrol edilmesini sağlamaktır.

Sektöre, işletmeye ve yapılan işe göre değişen çok fazla risk türü vardır. Bu çalışmada ise bankaların riskleri üç kısma ayrılarak incelenmektedir. Bunlar; piyasa riski, kredi riski ve operasyonel risklerdir. Piyasa riski kategorisi altında bankaların finansal varlık portföyünün değerini etkileyen makro değişkenlerden kaynaklanan riskler yer alır. Buna faiz riski, kur riski, hisse senedi piyasası riskleri örnek verilebilir. Kredi riski, bankanın alacaklarını zamanında ve tam olarak tahsil edememesinden dolayı oluşan risktir. Operasyonel riskler ise, kredi ve piyasa riskleri dışında kalan insan, süreç, sistem hataları kaynaklı oluşabilecek riskleri kapsamaktadır

Risk yönetimi çerçevesinde ele alınan aktif yönetimi, bankanın topladığı fonları alternatif yatırım araçlarına dağıtma ve bunların takibinden oluşan bir süreçtir. Pasif yönetimi ise bankanın bilançosunun pasif tarafını oluşturan, toplanılan fonlar ve öz kaynakların yönetilmesidir. Toplanılan fonların türü, miktarı, vadesi ve maliyeti gibi

konularla ilgili banka için en uygun fonların toplanması ve bunlarla ilgili gerekli analizlerin yapılarak risklere karşı önlem alınması ve fırsatların değerlendirilmesi sürecidir. Bu süreçte banka yönetimi, gerek kısa vadede gerekse uzun vadede bankanın karşılaştığı risklere karşı bankayı güvenceye almak için bankanın kendisini ve çevresini göz önünde bulundurarak bir risk yönetim politikası belirler. Bu politikayı belirlemede bankanın stratejileri, sektördeki konumu ve piyasanın genel gidişatı önemli rol oynar.

Birçok alanda farklılaşan katılım bankaları ve klasik bankalar faaliyetleri gereği aynı risklere farklı oranlarda maruz kalmaktadır. Klasik bankalar ile rekabet ve etkileşim halinde olan katılım bankaları, genel ekonomik politikalardan ve makroekonomik değişkenlerden klasik bankalar gibi etkilenmektedir. Yapılan çalışmalarda faiz ile kâr payı arasında bir ilişki tespit edilmekte ve dolayısıyla faizsiz çalışan bankaların da faizden etkilendiği söylenmektedir. Bu çalışmalar ışığında bu tezde Türkiye'deki katılım bankalarının faiz oranlarından ne yönde ve ne kadar etkilendiklerini analiz eden bir uygulama yapılmış ve benzer sonuçlar bulunmuştur.

Çalışmanın konusu faizsiz bankacılıkta risklere karşı aktif ve pasif yönetimi ile ilgili teorik çalışmanın yanında Türkiye'deki katılım bankalarının faiz oranı riskine duyarlılığını tespiti yönelik bir uygulamadır. Bu çalışmanın amacı ise faizsiz çalışan katılım bankalarının faiz oranına karşı duyarlılığını ve faiz oranlarındaki değişimlerin katılım bankalarını nasıl etkilediğini tespit etmektir.

Çalışmanın ilk bölümünde faizsiz bankacılık, faizsiz bankacılıkta kullanılan fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri ile Türkiye'deki katılım bankalarının işleyişi, faaliyetleri anlatılmaktadır. Son olarak da faizsiz bankacılık ve katılım bankalarının klasik bankalardan farkları anlatılarak bölüm tamamlanmaktadır.

İkinci bölüm, iki başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık altında bankalarda risk yönetiminden bahsedilmektedir. Bankalarda risk yönetiminin amaçları, bankaların karşılaştığı risk türleri bu riskler ile bankaların aktif ve pasif yönetimi arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Diğer başlık olan faizsiz bankacılıkta risk yönetimine ise faizsiz bankaların karşılaştığı riskler ile bu bankaların risklere karşı İslami prensipler çerçevesinde aldığı önlemler anlatılmaktadır.

Son bölümde ise, katılım bankalarının mevduatını etkileyen değişkenlerden; katılım bankalarının mevduatlarına verdiği ortalama kâr payı oranı, klasik bankaların mevduatlarına verdiği ortalama faiz oranları ve enflasyon oranının katılım bankalarının

mevduat miktarına etkileri zaman serisi analizi ile incelenmektedir. Türkiye’deki katılım bankaları için faiz oranı – kâr payı – mevduat ilişkisini inceleyerek klasik bankaların mevduat faiz oranlarının katılım bankalarının kâr payına ve mevduat miktarına etkisi analiz edilmektedir.

I. BÖLÜM: FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI

Bu bölümde faizsiz bankacılık, faizsiz bankacılıkta kullanılan fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri ile Türkiye’deki katılım bankalarının işleyişi, faaliyetleri anlatılmaktadır. Son olarak da faizsiz bankacılık ve katılım bankalarının klasik bankalardan farkları anlatılarak bölüm tamamlanmaktadır.

1.1. FAİZSİZ BANKACILIK

Faizsiz bankacılık İslami prensiplere uygun bir şekilde fon toplayan ve bu fonları ihtiyaç sahiplerine kullandıran bir bankacılık türüdür. Bu bankacılığı klasik bankacılıktan ayıran en önemli özelliği kullandığı yöntemlerin İslamiyet’in yasaklarıyla sınırlandırılmış olmasıdır. Bu başlık altında faizsiz bankacılığın ne olduğu, tarihçesi ve amaçları anlatılmaktadır.

1.1.1. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TANIMI

Faizsiz bankacılık İslami prensiplere uygun şekilde parasal işlemler karşılığında mal ve hizmet hareketlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu bir sistemdir. Bu sistemde her para hareketinin bir hizmet veya mal alımı karşılığı olması gerekmektedir. Elde edilecek gelirler ise kâr – zarar ortaklığı esasına göre paylaşılmaktadır¹. Faizsiz bankacılık küçük ve dağınık tasarrufları bir araya getirerek bunları yatırıma yönlendirmektedir. İslami prensiplere uygun toplanılan fonlar yine ayı şekilde iktisadi ve ticari faaliyetlerde kullandırılmaktadır². Toplanılan fonların kullandırma yöntemi de faizsiz bankacılığı iktisadi kalkınmada rol sahibi yapmaktadır.

¹İsmail Özsoy, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı”, *TKBB Eğitim No : 2010-2011 – 19*, Kayseri 2011, s. 19.

²Sabahattin Zaim, *İktisadi ve Sosyal Kalkınmada Özel Finans Kurumlarının Yeri*, TÜHİS yayınları No: 38, Ankara 2000, s. 249.

Faizsiz bankacılık klasik bankacılıktan hem fon toplamada hem de fon kullandırmada farklılık göstermektedir. Bunun dışında faizle ilgisi olmayan tüm bankacılık hizmetlerini verir. Faizsiz bankacılığın bu yönüyle klasik bankacılıktan farkı yoktur. Bu benzerliğe rağmen faizsiz bankacılık nominal işlemler üzerinden kâr ya da zarar üretmez ve reel ekonomik faaliyetlere yani ticarete ve üretim faaliyetlerine finansman sağlar. Finansman desteği ile yapılan faaliyetler neticesinde oluşan kâr ve zararı da müşterileri ile paylaşır.³ Faizsiz bankacılık faiz içermeyen bu faaliyetleriyle klasik bankalardan ayrılmaktadır.

Faizsiz bankacılık kâr ve zarara katılma esasına göre çalışır ve riski müşterileriyle paylaşır. İslami esaslar üzerine faaliyet gösteren faizsiz bankacılık literatürde İslami bankacılık olarak da adlandırılmaktadır⁴. Ülkemizde de İslami esaslara uygun faaliyet gösteren bankalar katılım bankaları olarak adlandırılmıştır.

1.1.2. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TARİHÇESİ

Bilim, sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle batıda gelişen bankacılık sistemi temelde faizi hareket noktası seçmiştir. Bu faiz temelli sistem İslam ülkeleri tarafından uzun yıllar kabul görmemiştir. Faizin İslam dinince yasak olması, Müslümanların bu bankalardan uzak durmalarına sebep olmuştur. Bununla birlikte faiz esaslı bu klasik bankalara alternatif İslami prensiplere uygun çalışan bir bankanın olmayışı tasarrufların yatırımlara yönlendirilememesine neden olmuştur. İslam iktisadının kurumsal bazda oluşturulamaması da İslam ülkelerinin geri kalmasına neden olmuştur. Faizsiz çalışan bankaların olmayışı vatandaşların tasarruflarını banka dışı yollara yönlendirmiştir. Daha çok altın, döviz ve gayrimenkul gibi alanlarda değerlendirilen tasarruflar iktisadi bir faaliyette kullanılmadığından atıl kalmıştır.

Halkın elinde yeterli tasarruf olmasına rağmen bu tasarruflar banka aracılığıyla bir araya getirilemediği için ülkelerinin kalkınması için, gerekli sermaye ihtiyacını devletlerin dış borç yoluyla karşılamaları gerekmektedir. Bu da devletlerin gerek siyasi açıdan gerekse ekonomik yönden dışa bağımlı kalması sonucunu doğurmuştur. İşte bu noktada İslami prensiplere bağlı olarak faaliyet gösteren İslami bankalar, halkın elindeki tasarrufları, ekonomi içerisine çekmeyi başarmış ve ülkelerin kalkınmaları için ihtiyaç duyulan

³ Hüseyin Tunç, *Katılım Bankacılığı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010, s. 113.

⁴ Raif Parlakkaya ve Suna Akten Çürük, "Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı : Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 3, Temmuz 2011, s. 397.

sermayeyi dışarıdan karşılama zorunluluğunu azaltmışlardır⁵. Bu nedenlerden dolayı 1950'lerden itibaren İslami bankalara olan ihtiyaç fark edilmiş ve özellikle Arap ülkelerinde petrol gelirlerinin artmasıyla faizsiz çalışan bankaların kurulması zorunluluk haline gelmiştir.

Faizsiz bankacılığın geçmişi faizsiz işlemlerin yapılacağını anlatan Hammurabi Kanunlarına dayandırılrsa da faizin İslamiyet'te yasaklanması ile iktisadi ve ticari faaliyetlere bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Yapılan düzenlemelerle birlikte borçlanma, ortaklık ve kiralama gibi bugünkü faizsiz bankacılığın temel kavramları da gelişmiş ve geniş bir coğrafyada uygulama alanı bulmuştur⁶. İslamiyet'in ilk yıllarında daha çok ticari faaliyetler ve ortaklıklar hakkında hükümler varken sanayi devriminden sonra toplu üretim faaliyetleri iktisadi ve ticari hayatta yeni hükümleri de beraberinde getirmiş, ayet ve hadislerden zamanın iktisadi faaliyetlerine uygun hükümler çıkararak düzenlemeler yapılmış ve bu birikimler faizsiz bankacılığın temelini oluşturmuştur.

Faizsiz bankacılık bir finansman kurumu olarak Mısır'da köylülerin tarımsal faaliyetlerini desteklemek, ticari ihtiyaçlarını karşılamak için daha önceki bankalardan farklı özgün bir modelde, İslami prensiplere uygun çalışan yeni bir uygulamadır. Bu model faaliyet alanı olarak hem bankacılık, hem ticari yani kâr – zarar ortaklığı, hem de sigorta, takas, kiralama, faktoring ve benzeri finansman metotlarını kullanarak klasik banka anlayışından farklı bir İslami banka olarak faaliyet göstermiştir⁷. Mısırın Mit-Gamr kasabasında kurulan bu bankayı Almanların da desteğiyle Ahmet en-Naccar kurmuştur. Ancak faaliyetlerini faizsiz bankacılık temelinde sürdürdüğü için Almanların tepkisini çekmiş ve Almanlar verdiği desteği geri çekmişleridir. Bunun üzerine dönemin siyasi ve ekonomik şartlarında bu banka faaliyetlerine devam edemeyerek dört yıllık faaliyetine 1967 yılında son vermiştir⁸. Faizsiz bankacılık faaliyeti olarak tarihe geçen Mit-Gamr ilk olmanın verdiği tecrübesizlikle faaliyetine son verirken bundan sonraki faizsiz bankacılık girişimleri için de tecrübe kaynağı olmuştur.

Yerel ölçekte başarısız olan faizsiz bankacılık denemesinden sonra 1973 yılında tüm İslam ülkelerinin Maliye Bakanlarının katılımıyla Cidde'de yapılan toplantıda

⁵ İsmail Özsoy, *Özel Finans Kurumları*, Asya Finans, İstanbul 1997, s. 193.

⁶ Kuveyttürk, Faizsiz Bankacılık: http://www.kuveytturk.com.tr/pages/faizsiz_bankacilik.aspx (Çevrimiçi, 17.01.2013)

⁷ M. A Zerka ve M. A. Neccar, *İslam Düşüncesinde Ekonomi Banka ve Sigorta*, Çev. Hayreddin Karaman, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 22.

⁸ Servet Bayındır, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s. 41.

Pakistanlı düşünür Muhammed Abdulmennan'ın teklifiyle Müslümanları geri kalmışlıktan kurtarmak amacıyla İslam Kalkınma Bankası kurulmasına karar verilmiştir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 29 ülkenin katılımıyla 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur⁹. İslam Kalkınma Bankası'nın kurulmasıyla faizsiz bankacılık için yeni bir dönem açılmış ve Nasır Sosyal Bankası, Dubai İslam Bankası ve Faysal İslam Bankası ilk modern İslam bankaları olmuşlardır. Bu İslam bankası hareketiyle Sudan'da bankacılık İslami prensiplere uygun şekilde yeniden düzenlenirken İran ve Pakistan'da bankacılık sistemine getirilen kurallarla bankaların İslami prensiplere uygun faaliyet göstermeleri sağlanmıştır¹⁰.

İslam ülkelerinin bankacılık sistemindeki bu değişiklikler ülkemize de yansımış ve faize duyarlı vatandaşların atıl vaziyette duran tasarruflarını ekonomiye kazandırmak amacıyla 1983 yılında yasal alt yapısı hazırlanan faizsiz bankacılık ilk olarak 1985 yılında Özel Finans Kurumu (ÖFK) adıyla kurulmuştur. İlk açılan özel finans kurumları Albaraka Türk ve Faysal Finans olmuştur. Daha sonra 1989 yılında Kuveyt Türk, 1990 yılında Anadolu Finans, 1995 yılında İhlas Finans ve 1996 yılında da Asya Finans Kurumu sektöre dâhil olmuştur. Ardı ardına açılan bu özel finans kuruluşları ilk yıllarını krizlerle mücadele ederek geçirmişlerdir. İlk olarak 1994 mali krizi sonrasında yaşanan gelişmeler Özel Finans Kurumlarının gelişmesini yavaşlatırken, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sektörden İhlas Finans'ı eleyerek diğer Özel Finans Kurumlarını da zora sokmuştur. 2005 yılında ise yapılan mevzuat değişikliğiyle Özel Finans Kurumlarının ismi Katılım Bankası olarak değiştirilmiş ve katılım bankacılığı sağlam bir mevzuat zeminine kavuşmuştur. Yapılan isim değişikliğiyle birlikte Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk Katılım Bankası ve Türkiye Finans Katılım Bankası adı altında dört katılım bankası faaliyetlerine devam etmektedir.

Bugün uygulayıcıları arasında Citibank, Barclays Bank, Commerzbank gibi klasik bankaların da yer aldığı faizsiz bankalar; Güney Afrika'dan Kazakistan'a ABD'den Pakistan'a uzanan bir coğrafyada ve sayıları 60'a ulaşan ülkede faaliyet göstermektedirler¹¹. Uluslararası faaliyet gösteren bazı klasik bankalar petrol zengini Arap ülkelerinin

⁹ Age, s. 42.

¹⁰ Ahmet Cüneyt Darçın, "Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları", Atılım Üni. SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 10.

¹¹ Kuveyttürk, Faizsiz Bankacılık: http://www.kuveytturk.com.tr/pages/faizsiz_bankacilik.aspx (Çevrimiçi 17.01.2013)

tasarruflarını kendilerine çekebilmek için bünyelerinde faizsiz enstrümanlar oluşturmakta ve faizsiz bankacılıkla rekabet etmektedir.

1.1.3. FAİZSİZ BANKACILIĞIN AMAÇLARI

Faizsiz bankacılıkta amaç İslami prensipleri iktisadi hayata uygulamakla birlikte hem faize duyarlı vatandaşın birikimini değerlendirmek hem de reel ekonominin gelişmesine katkı sağlamaktır. Faizsiz bankacılığın işleyişi ve esasları klasik bankacılıktan farklıdır. Bu farklılık fon toplama, yatırım ve finansman metotlarında kendini göstermektedir. Bunun temel nedeni ise klasik bankaların faiz esasına dayanması ve faizsiz bankacılığın ise işlemlerinde faize yer vermemesidir. Faizsiz bankacılığın dayandığı ve onları günümüz bankalarından ayıran esaslar şunlardır:¹²

- Bu bankaların İslami prensiplere sıkı sıkıya bağlı oluşları,
- Parayı bir meta olarak değil, bir mübadele aracı ve değer ölçüsü olarak kabul etmeleri,
- Faiz yerine kâr ortaklığı prensibini kabul etmeleri,
- Üretim alanına geçerek kâr elde etmeye çalışmaları,
- Ekonomik kalkınmayı sosyal kalkınmaya bağlı kılmalarıdır.

Bankaların en önemli fonksiyonu para transferinde aracılık yapmaktır. Bankalar gelirlerini bu transferlerden aldığı işlem ücretleri ve topladığı kredileri kullandırma karşılığında aldığı faizden elde ederler. Bankalar mevduatın nereden geldiğine bakmadığı gibi bu mevduatın kim tarafından ve hangi amaçla kredi olarak alındığına da bakmaz. Bankaların küçük tasarrufları toplayarak ekonomiye kazandırması iktisadi kalkınma için çok önemlidir. Ancak toplanan bu fonlar para piyasası yerine mal piyasasına girmediği, yani üretim ve hizmete dönüşmediği zaman ne sanayiye ne ticarete ne de tarım ve hizmet sektörüne bir faydası yoktur.

Faizsiz bankacılığı klasik bankacılıktan ayıran en önemli nokta faizsiz bankaların nakdi kredi vermemesidir. Nakdi kredi verilmesi durumunda bu kredinin ekonomide kullanılmama ihtimali vardır. Ekonomide kullanılmayan kredinin ise, onun ticaretini yapan birkaç kişiden başkasına faydası yoktur. Bu sebeple kredi vermek yerine bu kredi ile hangi

¹² Özsoy, 2011, s. 21.

sinaî ve ticari faaliyette bulunulacak ise, parayı doğrudan o faaliyete kanallize eder¹³. Yani ne alınaksa banka tarafından peşin alınır ve müşteriye vadeli satılır. Bu alınan makine, hammadde, araç gereç, bina, taşıt gibi İslamiyet'in yasaklamadığı her türlü mal olabilir. Faizsiz bankacılığın burada yaptığı helal bir ticaret olduğu gibi reel ekonomiye de bir katkı sağlamaktadır.

1.2. FAİZSİZ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER

Klasik bankalar gibi fon toplayıp bu fonları ihtiyacı olanlara kredi olarak veren faizsiz bankalar bu fonları toplarken ve kullandırırken çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Genel olarak klasik bankaların kullandığı yöntemlere benzeyen bu yöntemler faiz yerine kâr – zararı esas aldığından faizsiz bankalar klasik bankalardan ayrılmaktadır. Bu yöntemler fon toplama ve fon kullandırma başlıkları altında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

1.2.1. FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Klasik bankaların vadesiz ve vadeli mevduat hesaplarına benzeyen cari ve yatırım hesapları faizsiz bankacılığın iki temel fon toplama yöntemidir. Bankaya yatırılan paradan bir getiri beklemeden ve bankacılık işlemleri ile para transferlerini gerçekleştirmek amacıyla açılan hesap cari hesap olarak adlandırılmaktadır. Mevduat sahibinin getiri beklentisiyle bankaya yatırdığı ve bankanın yatırıma yönlendirdiği bu paranın işletildiği hesap da yatırım hesabı olarak tanımlanmaktadır. Bu hesap sahipleri faiz geliri yerine bankanın bu paradan elde edeceği kâr veya zarara ortak olmaktadır.

1.2.1.1. Cari Hesap

Cari hesap klasik bankalardaki vadesiz mevduat hesabına karşılık gelmektedir. Bu hesap Türk lirası veya yabancı para cinsinden açılabilmektedir. Mevduat sahibi istediği anda mevduatının bir kısmını veya tamamını geri çekebilmektedir. Ancak hesap sahibine kâr veya faiz gibi herhangi bir bedel ödenmemektedir. Gerçek veya tüzel kişi tarafından açılan bu hesaplarda biriken paraların ne zaman çekileceği belli değildir. Çekileceği zaman hiçbir sınırlamaya uğramaksızın kesmen veya tamamen çekilebilen bir hesap türüdür¹⁴. Vadesiz mevduatlar bankalar için nasıl maliyetsiz kaynaklarsa aynı şekilde cari hesaplar da

¹³ Age, s. 22.

¹⁴ Wikipedia, Cari Hesap: http://tr.wikipedia.org/wiki/C%C3%A2ri_hesap (Çevrimiçi, 17.01.2013)

faizsiz bankalar için maliyetsiz kaynaklardır. Bankalar bu maliyetsiz fonları kendi özkaynakları gibi kullanmaktadırlar.

Faizsiz bankacılıkta bankaların cari hesaplara yaklaşımı farklı olabilmektedir. Genel olarak bu hesaptaki paraları emanet olarak kabul eden görüş ile ‘karz-ı hasen’ yani karşılıksız borç olarak gören iki ayrı görüş vardır. Cari hesaptaki paraları emanet olarak görenler bu hesaptaki tasarruf hakkını mevduat sahibinden izin almak şartıyla bankaya verirken karz-ı hasen görüşüne göre bu paralar bankaya verilen karşılıksız borçlardır. Karz-ı hasen görüşüne göre banka mevduat sahibinden izin almaksızın bu fonları değerlendirmekte serbesttir. Ancak bu paraların kullanılmasından kaynaklanan kâr veya zararı banka üstlenerek bunu hiçbir şekilde mevduat sahibine yansıtmamalıdır¹⁵.

1.2.1.2. Yatırım Hesabı

Bankalardaki vadeli mevduat hesabına karşılık gelen yatırım hesabı hesap sahibinin getiri beklediği bir hesap türüdür. Bu hesap hem faizsiz bankaların hem diğer bankaların en önemli fon toplama hesabıdır. Vadeli mevduat hesabında, mudilere yatırdıkları para karşılığında belirli bir oranda faiz ödemesi yapılır. Yapılan bu ödeme bankanın işletmek için aldığı bu paranın kirası niteliğindedir. Ancak faizsiz bankacılıkta hesap sahibine herhangi bir getiri vaat edilemediği gibi, anaparanın da aynen geri ödeneceği garanti edilemez.

Banka topladığı bu fonları yatırıma kanalize eder ve elde edeceği kârı veya zararı hesap sahibiyle önceden belirlediği oranda paylaşır. Buna kâr – zarar ortaklığı da denilebilir. Burada iki ayrı kâr – zarar ortaklığından söz edilebilir. Birincisi yatırım hesabı sahibi gerçek veya tüzel kişi ile banka arasındaki ortaklıktır. Diğeri ise banka ile bankadan fon talep eden taraf arasındaki ortaklıktır.

Yatırım hesabı sahibi banka müşterileri, küçük tasarruflarını bu hesapta değerlendirir. Ancak bu küçük tasarruflar büyük yatırımları finanse etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden faizsiz bankalar çeşitli fon havuzları oluşturmakta ve mevduatları bu havuzlarda biriktirerek büyük yatırımları finanse etmektedir. Bu fon havuzlarını risk ve getiri düzeyine göre sınıflandırmakta ve elde edilen kâr veya zararı hesap sahiplerine havuzdaki oranlarıyla orantılı bir şekilde yansıtmaktadır. Yatırım hesabı müşterisi vade

¹⁵ Özgür Ersan, “Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği” Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2007, s 57-58.

bitiminde parasını çekmediği takdirde, vade sonundaki kâr veya zarar hesaba yansıtılır ve hesabın vadesi yeni bakiye üzerinden aynı vadede otomatik olarak yenilenmiş olur¹⁶.

1.2.2. FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Faizsiz bankalar cari ve yatırım hesaplarında topladıkları fonları çeşitli yöntemlerle kredi olarak kullanılmaktadır. Kâr – zarar ortaklığı esasına göre verilen bu krediler, kredinin kullanım alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu yöntemler aşağıda anlatılmaktadır.

1.2.2.1. Mudaraba (Emek-Sermaye Şirketi)

Taraflardan birinin sermaye diğerinin ise emeğini ortaya koyarak kurdukları bir ortaklık türü olan mudaraba; sermayesi olmayan ancak bir projesi veya yeteneği olan birinin yapacağı yatırımı finanse etmek amacıyla kullanılır. Bu yönüyle daha çok risk sermayesine benzemektedir. Mudarabada kârın hangi oranda paylaşılacağı sözleşmeyle belirlenir. Bu konuda herhangi bir kısıtlama getirilmezken kârın paylaşımı taraflar arasındaki pazarlığa bırakılmıştır. Ancak zarar olursa ortaklığa sermaye koyan taraf zararı karşılar ve ortaya emeğini koyanın zararı ise zamanını ve emeğini boşa harcamış olmasıdır.

Mudaraba de üç ayrı taraf vardır¹⁷:

- Sermaye sahibi olan mudi,
- Sermayeyi çalıştıran nihai yatırımcı veya müteşebbis,
- İki taraf arasında aracı, yatırımcı ile ortak ve sermayelerin vekili olmak sıfatıyla banka.

Banka kendi özkaynaklarından bu yatırımı finanse etmemişse, yani oluşturduğu fon havuzundan yararlanmışsa oluşacak kâr üçe bölünecektir. Burada iki ayrı sözleşme bulunmaktadır. Birincisi mevduat sahibi ile banka arasında diğeri banka ile yatırımcı arasındaki sözleşmedir. Oluşacak kâr önce banka ile yatırımcı arasında paylaşılır sonrasında ise banka elde ettiği bu kârı mevduat sahibi ile anlaştığı oranda paylaşacaktır. Banka kendisine kalan kısmı da temettü olarak iştiraklerine dağıtır. Zarar oluşması durumunda zararı banka ve mevduat sahibi üstlenir. Banka oluşabilecek bu zararın mevduat sahibine düşen kısmını fon havuzuna yansıtır ve vade bitiminde mevduat

¹⁶ Tunç, s. 202.

¹⁷ Cihangir Akın, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1986, s. 125.

sahibinin zararı fon havuzunun ortalama zararı kadardır. Banka bu fon havuzundan farklı projeleri de finanse etmiş olabileceğinden bu yatırımda zarar etmiş olsa da diğer yatırımlardan kâr edebileceği için toplamda kâr dağıtabilir. Ancak yapılan bu zararlar fon havuzunun kârlılığını düşürmektedir.

Mudarabanın konusu, bir mal ya da hizmetin veya yatırımın gerçekleştirilmesi olup, proje hakkında yeterli bilgi ve becerisi olan ancak sermayesi olmayan tarafın banka tarafından finanse edilmesi amaçlanmaktadır. Gerçekleştirilecek ve finanse edilecek projenin belirli ve tanımlanmış bir proje olması gerekir. Faizsiz finansman prensipleri, gerek işin mahiyeti ve tutarı gerekse sözleşme şartlarındaki ciddi bir belirsizliği kabul etmez. Her bir hususun açık ve net olması zorunludur¹⁸. Aldatma ve aldatılma riskine karşı sözleşmenin açık ve net olması hem bankanın hem de mudaribin yani sermayesi olmayan tarafın işin bitiminde haksızlığa uğramasını engellemektedir.

Faizsiz bankacılığın kuruluşunda mudaraba ile özel sektör yatırımlarını finanse etmek amaçlanmış olsa da günümüzde fon kullandırma yöntemleri arasında en az yer tutanlardan biridir. Risk sermayesine de benzeyen mudaraba faizsiz bankacılığın en riskli finansman tekniği olması hasebiyle bankalar mudarabadan uzak durmaktadırlar. Bu yöntem hem riskli hem çetrefillidir. Bunun için banka, zarar ihtimallerini ortadan kaldırmak veya asgarîye indirmek için gerekli tedbirleri alır. Bu amaçla, banka sermayeye muhtaç bir şekilde elindeki projesiyle gelen müşterinin bu projesini çok yönlü olarak etütlere tâbi tutar, yani fizibilitesini yapar. Projeyi uygun ve kârlı görmesi halinde banka müşterisine fon kullandırır. Bununla beraber kötüye kullanma ihtimallerine karşı banka, müşterisinden alım-satım işlerinin düzenli bir şekilde hesabının tutulmasını isteyebilir. Ayrıca müşterilerin kötüye kullanma eğilimlerini ortadan kaldırmak için beklenen miktarda kâr yapamayan kişilere fon kullandırmama yoluna başvurulabilir ve zararın meydana gelmesinde müşterinin kasıt ve ihmali varsa, bu zarar kendisine tazmin ettirilir¹⁹.

1.2.2.2. Muşaraka (Şirket-ül İnan)

Arapça “şerik” kelimesinin türetilmesinden oluşan ve ortaklık anlamına gelen muşaraka ekonomik faaliyet yürütmek için kurulan bir kâr – zarar ortaklığıdır. Bu ortaklığın mudarabadan farkı ortakların farklı miktarlarda sermaye koyarak ortaklığa dâhil olabilmeleridir. Bu ortaklık türünde iki veya daha fazla ortak bulunabilir. Ortakların

¹⁸ Tunç, s. 140.

¹⁹ Özsoy, 2011, s. 48.

sayısında herhangi bir sınırlamaya gidilmezken elde edilecek kâr tarafların sözleşmede belirledikleri ve koyulan sermayeden bağımsız bir kâr oranıdır. Ancak zarar olursa mudarabada olduğu gibi zarardan yalnızca sermaye etkilenir. Yani ortaklar kârı istedikleri oranda paylaşabilirken zararı koydukları sermayeyle orantılı şekilde üstlenirler.

Muşarakada her türlü ortaklık kurulabilir. Bu ortaklık yeni bir projenin yapılması, devam eden bir yatırımın finansmanı veya bir ticari faaliyet için kurulabilir. Burada her bir ortak belli miktarda sermaye koyar ve elde edecekleri kâr hangi oranda paylaşacaklarını sözleşmeyle belirlerler. İşin yapılmasında karşılaşılan tüm maliyetler ve yönetim giderleri düşüldükten sonra net kâr sözleşmede belirtilen oranda dağıtılır.

Banka bu tür ortaklıklara girişmeden önce proje etüdünü, işin fizibilitesini yapmalıdır. Kâr – zarar ortaklıkları bu yönüyle uzmanlık gerektiren bir alandır. Gerek işe başlamadan gerek ortaklık kurulduktan sonra düzenli takip gerektirir. Zarar ihtimali yüksek riskli bir finansman modelidir. Faizsiz bankalar her ne kadar reel ekonomiyi desteklemek amacını gütsse de mevduat sahibi müşterilerinin kâr beklentisinden kaynaklanan baskı yüzünden bu tür ortaklıklar kurmayı tercih etmemektedirler. Faizsiz bankalar bu tür yatırımlar için yüksek riskli fon havuzları kurarak risk almak isteyen mevduat sahibi müşterilerini bu fon havuzuna yönlendirerek bu tür ortaklıklar için fon toplayabilmektedir. Ancak bankalar kârlı gördükleri bazı yatırımlar için kendi özkaynaklarını kullanabilmektedir. Bu durumda banka sadece finansör olarak değil bir ortak gibi davranarak yönetimde söz hakkına sahip olur ve işi yakından takip eder.

1.2.2.3. Murabaha

Murabaha, Türkçe karşılığı olarak kârlı satış anlamına gelmektedir. Sermaye sahibinin bir malı satın alarak ve belli bir kâr payı ekleyerek müşterisine vadeli olarak satmasıdır. Bir finansman yöntemi olan murabaha ticaret ve sanayi kuruluşlarının hammadde, makine, teçhizat ve her türlü işletme malzemesi ihtiyaçlarının faizsiz banka tarafından iç ya da dış piyasadan karşılanarak bu kuruluşlara vadeli satılmasıdır²⁰. Bu sayede iş yapmak için gerekli olan enstrümanları yeterli nakde sahip olmadığı için alamayan işletme sahibi veya bireysel yatırımcılar gerekli fon ihtiyacını faize bulaşmadan karşılamaktadır.

²⁰ Mehmet Yeşilyaprak, *Katılım Bankalarında Kredi Derecelendirmesi ve Etkin Subjektif Kriterlerin Anket Yöntemi İle Ölçümü*, Beta Yayınevi, İstanbul 2012, s. 24.

Pratik ve getiri oranı yüksek olan bu yöntem faizsiz bankacılığın, özellikle faiz ortamı içinde ortaklık çeşitlerinin uygulama imkânlarının daraldığı zamanlarda kullanılabilir. Bugün Türkiye’de katılım bankalarının en fazla kullandığı yöntemdir²¹. Murabaha yönteminin mutlaka reel bir ekonomik faaliyeti finanse ediyor olması gerekir²². Bir mala ihtiyacı olan ve gerekli kaynağı bulamayan müteşebbis söz konusu malın banka tarafından satın alınmasını ister. Müteşebbis burada hem malın alınmasını ister hem de o malı bankadan alma vaadinde bulunur. Müteşebbisin bu başvurusu üzerine banka nitelikleri belirtilen malı satın alır, müteşebbisle anlaştıkları oranda maliyeti üzerine kârını koyar ve müteşebbis müşterisine satar. Müşteri de bankayla anlaştığı şekilde malın bedelini bankaya taksitler halinde öder²³. Böylelikle banka nakdi kredi vermektense al-sat şeklinde ticaret yaparak kâr ederken işletme de ihtiyaçlarını taksitle gidermektedir.

Satıcıdan alınan malın mülkiyeti önce bankaya geçmekte sonrasında müşteri bankaya borcunu kapattığında da müşteriye devredilmektedir. Uygulamada bankalar çok sayıda ve çok değişik alanlarda alım satım yapmaktadır. Bu nedenle alım satım konu hizmet veya malın kalitesi, miktarı ve cinsi müşteri tarafından belirlenir. Malın alış fiyatı müşteri tarafından bilinir ve bankanın talep edeceği kâr payının tespitinde müşterinin pazarlık gücü ve piyasada klasik bankaların kredi oranları etkili olmaktadır. Karma sistemin olduğu ülkelerde ve özellikle Türkiye’de Katılım Bankalarının murabaha işlerinden elde ettiği kâr ve dolayısıyla katılım hesabı sahiplerine dağıtılan kâr payı piyasa trendine paralel ve zaman içinde neredeyse yatay bir seyir izlemektedir²⁴. Klasik bankalarla aynı sektörde rekabet eden faizsiz bankaların kâr paylarını belirlemedeki temel etken klasik bankaların mevduata verdiği faiz oranlarıdır.

Faizsiz bankalar murabaha işlerinde uygulayacağı kâr oranını belirlerken piyasadaki klasik bankaların uyguladığı faiz oranlarını dikkate almak durumundadır²⁵. Çünkü asıl olarak fon kullanan müşteri bunda belirleyici olmaktadır. Bunun yanında kâr marjının belirlenmesinde genel ekonomik durum, kredi riski, işlemin tutarı ve vadesi, bankanın elindeki fon miktarı ve müşterinin pazarlık gücü birer etkendir²⁶. Murabahada

²¹ Özsoy, 2011, s. 49.

²² Tunç, s. 135-136.

²³ Diederik van Schaik, “Islamic Banking”, *The Arab Bank Review*, Vol. 3, No. 1, 2001, p. 48-49.

²⁴ Tunç, s. 137.

²⁵ Rima Turk Ariss, “Competitive Conditions in Islamic and Conventional Bankink: A Global Perspective”, *Review of Financial Economics*, Vol. 19, 2010, p. 102.

²⁶ Tunç, s. 138.

fon kullandırma fiyatının çok yüksek tutulması müteşebbislerin klasik bankalara yönelmesine yol açacağı gibi fon kullandırma fiyatının çok düşük tutulması da dağıtacağı kârı azaltacağı için mevduat sahiplerinin faiz konusunda herhangi bir hassasiyeti yoksa yüksek oran almak için klasik bankalara yönelmesine sebep olabilir. Bu nedenle faizsiz bankalar peşin mal alıp vadeli satışta banka faiz oranları ile ülkedeki enflasyon oranlarını dikkate alarak kâr oranı belirlemek zorunda kalırlar²⁷. Bu da sonuçta bu kuruluşları faiz oranlarına yakın kâr dağıtımına sevk eder.

Vadeye göre fiyat belirlenmesi ve bu fiyatta referansların başında klasik bankaların uyguladıkları kredi faiz oranının gelmesi yönüyle bu ürünün klasik bankaların kredi vermesine benzediği ileri sürülmektedir. Ancak benzerlik bulunması aynı olduğu anlamına gelmemektedir. Bu işlemde nakdi bir borç vermek yerine reel bir malın satışının söz konusu olması ve süreçlerdeki farklılıklar murabahayı faizli işlemlerden ayırmaktadır²⁸. Bir tarafta kredi talebinde bulunan müşteriye para verilirken diğer tarafta müşteriye para yerine müşterinin ihtiyacı olan ürün verilmektedir. İki tarafta da müşteriden para alınır ancak klasik bankalarda para karşılığında daha fazla para alındığından bu durum faiz olarak nitelenmiş ve yasaklanmıştır. Faizsiz bankacılıkta ise ürün karşılığı para alındığından dolayı bankanın o ürünü ne kadara alıp ne kadara satacağı ve bankanın ne kadar kâr edeceği tarafların pazarlığına bırakılmış ve bu durum da helal ticaret olarak adlandırılmıştır.

1.2.2.4. Selem Satışı

Bazı İslam ülkelerinde üretimin finansmanında kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde banka peşin ödeme yaparak gelecekte üretilecek olan malı satın alır. Genellikle bir yıl vadeli olan bu işlemde banka malın fiziki mülkiyetini eline geçirmeden satamaz ve malın fiyatı piyasa fiyatını aşamaz²⁹. Bir alım satım akdi olan selemde ileriki bir vadede teslim alınacak bir malın bedeli peşin olarak ödenir. Böylece malın üretilebilmesi için satıcıya finansman sağlanmış olur³⁰. Satıcı sözleşme tarihinde kendisine tamamen ve peşin olarak ödenmiş bir bedel karşılığında ileriki bir tarihte sözleşmeye konu malı teslim edeceğini taahhüt eder. Yapılan sözleşmede malın özellikleri ve kalitesi ileride herhangi bir

²⁷ Yeşilyaprak, s. 25-26.

²⁸ Tunç, s. 138.

²⁹ Özsoy, 2011, s. 51.

³⁰ Feisal Khan, "How 'Islamic' is Islamic Banking", *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 76, 2010, p. 809.

ihtilafa neden olmayacak şekilde açık ve net olarak tarif edilir. Sözleşmenin konusu altın, gümüş ve benzeri likit kıymetler olamaz³¹. Banka, işletme sahibine belirli bir ürünü üretip kendisine satması için peşin para verirken işletme sahibi de bu parayla ürünü üretip bankaya satar³². Ancak banka mal alıp satan ticari bir işletme hüviyetinden çok işletmelere finansman sağlayan bir kurumdur. Bu durumda banka aldığı bu ürünleri işletme sahibine taksitle satar. İşletme sahibi de bu ürünleri kendi işletmesinde kullanabileceği gibi satarak ticaret de yapabilir. Bu sayede üretim yapacak nakde sahip olmayan işletme muvazaalı bir anlaşmayla üretim yapacak krediyi almış olur.

1.2.2.5. İcara

Kelime anlamı kiralamak olan icara son zamanlarda işletmelerin sıkça başvurduğu faizsiz finansman yöntemidir. Kiralamaya konu olan mal bina, arsa, taşıt, makine ve ekipman olabileceği gibi işletme için gerekli olan her türlü demirbaş ve paket yazılım programları olabilmektedir. Burada işletmenin üretim veya faaliyetlerinin devamı için gerekli olan mal banka tarafından satın alınarak işletmeye kiralanmaktadır. İşletme de bu kiralama karşısında bankaya kira ödemektedir. Bankaya ödenen kira bedelinin belirlenmesinde amortisman giderleri dikkate alınmaktadır. Amortisman giderleri karşılandıktan sonra belirli bir kâr payı eklenerek kira bedeli belirlenmektedir³³. Kira bedeli, nihayetinde ticari bir faaliyet olan icarada piyasa şartlarına göre belirlenir. Piyasadan bağımsız bir kira bedelinin belirlenmesi ya yeterli kâr elde edilememesi sonucunu doğurur, ya da yeterli sayıda müşteri kazanamamaya neden olur. Her iki durum da bankanın zararına olacaktır.

Genellikle üç tür kiralama yapılmaktadır³⁴. Bunlardan birincisi operasyonel kiralama. Bunda banka, müşterilerinin kiralama taleplerini karşılayabilmek için birçok ekipmanı mülkiyetinde tutar. İhtiyacı olan müşterilerine belirli bir dönem ve fiyat üzerinden kiralar. Kira süresi bittiğinde mal bankaya teslim edilir ve banka yeni bir müşteri arar. Burada banka için malın atıl kalma riski vardır. İkinci kiralama türü de vade sonunda mülkiyetin müşteriye geçtiği türdür. Burada farklı olarak kiralama süresi sonunda işletmeye malın mülkiyetini alma opsiyonu tanınmaktadır. Üçüncü tür kiralama ise sat – kiralama yöntemidir. Bu yöntemde işletme sahip olduğu bir varlığının mülkiyetini bankaya

³¹ Tunç, s. 148.

³² Akın, s.163.

³³ Yeşilyaprak, s. 33.

³⁴ Tunç, s. 147.

satarak aynı varlığı bankadan geri kiralamak suretiyle kullanmaya devam eder. Böylelikle malın bedeli kadar bir finansman temin edilmiş olur.

1.2.2.6. İstisna

İstisna, satıcı ile alıcı arasında düzenlenen ve bir malı imal ettirme konulu bir satış sözleşmesidir. Sözleşmeye göre satıcı alıcının talep ettiği bir malı yapıp veya yaptırıp müşterisine teslim etmeyi taahhüt eder³⁵. İstisnada selemden farklı olarak paranın peşin ödenmesi zorunluluğu yoktur. Ayrıca malın teslim süresi konusunda da bir kısıtlama bulunmamaktadır. Yani sipariş parça parça tedarik edilebileceği gibi, ödemeler de taksitle yapılabilmektedir. İstisna sözleşmesi genellikle yapımı veya tedariki uzun zaman alan işlerde yapılır.

İstisna sözleşmesi faizsiz bankacılık tarafından da kullanılan bir yöntemdir. Banka finansman sağlayıcı olarak devreye girer ve müşterisinin talimatına göre tedarikçisine malın bedelini peşin, hak ediş oranına göre veya malın tesliminde öder³⁶. Müşterinin istediği özellikteki malı tedarik eden banka bu malı müşteriyle anlaştığı fiyata ve anlaştığı vadede satar.

1.2.2.7. Sukuk

Faizsiz bono olarak bilinen sukuk finansal kaynak toplamak için kullanılan varlığa veya gelire dayalı menkul kıymettir. Finans piyasalarında bono ve tahviller için senet kelimesi kullanılırken, İslami finansman prensiplerine göre ihdas edilen bonolara sukuk denilmektedir. Belge olarak ticari sözleşmeye dayalı bir hakkı, borcu veya alacağı temsil eder³⁷. Sukukta yer alan hak sadece nakit akışı değil aynı zamanda mülkiyet hakkıdır³⁸.

Sukuk diğer senetlerden farklıdır. Varlık senedi veya menkul kıymetleştirilmiş varlık şeklinde de isimlendirilebilir. Diğer senetlerden farklı olarak sadece belli bir varlığa dayalı olarak çıkarılırlar. Bu yüzden sukuk ihracı yapacak kurumun öncelikle varlığı olması gerekir. Sukukun esas özelliği bir ticaret veya yatırım ilişkisine dayandırılıyor

³⁵ Mohammed Obaidullah, "Market Risks in Islamic Banks and the Relevance of Islamic Contracts for Risk Management", *Islamic Financial Architecture – Risk Management and Financial Stability*, Islamic Research and Training Institute, 2003, p. 392.

³⁶ Tunç, s. 151.

³⁷ Ali Arsalan Tariq and Humayon Dar, "Risks of Sukuk Structure: Implications for Resource Mobilization", *Thunderbird International Business Review*, Vol. 49, No. 2, 2007, p. 204.

³⁸ Yeşilyaprak, s. 38.

olmasıdır. Proje, varlık veya bilanço endeksli çıkarılabilir. Bonolar ise borca dayalı belgelerdir. Bonoda sahiplik iddia edilemez sadece alacak ilişkisi vardır.

Varlığa dayalı menkul kıymet ihraççıların kendi ticari işlemlerinden doğmuş alacaklarının karşılığında ihraç ettikleri kıymetli evraktır. Firma alacaklarını menkul kıymetleştirerek fon temin etmektedir. Gelir ortaklığı senedi ise kamuya ait olan köprü, otoyol, baraj ve enerji santralleri gibi büyük yatırımlardan elde edilecek gelire gerçek veya tüzel kişilerin ortak edilmesi amacıyla çıkarılan belgelerdir. İstenildiği zaman nakde çevrilebilen orta vadeli finansman kaynağıdır. Mülkiyet hakkı vermez sadece gelirler üzerinden ortaklık hakkı verir ve getirisi değişkendir³⁹. Sukuk büyük projeler için gereken yüksek miktardaki sermayeyi tedarik için ihraç edilebileceği gibi kurumun mülkiyetinde bulunan ve belirli bir kazanç sağlayan varlığa dayalı sukuk da çıkarılabilmektedir. Faizsiz bankalar bu tür sukuk ihracında bulunabileceği gibi ihraç edilen sukuku alarak atıl fonlarını değerlendirebilir.

Sukuk ihracı aracı kuruluş tarafından yürütülür. Aracı kuruluş sukuk ihracı yapan taraf ile bu belgeleri alan taraf arasında köprü görevi üstlenir. Her iki tarafın da muhatabı aracı kuruluştur. Belgelerin yatırımcıya satılması aracı kuruluş tarafından yapılır ve bu belgelerin getirisi ihraç eden kurum tarafından aracı kuruluşa ödenir. Aracı kuruluş ise tahsil ettiği bu bedelleri yatırımcılara payları nispetinde dağıtır.

Sukuk, faizsiz finansman modellerinin her biri için uygundur. Ancak hangi finansman modeli için sukuk ihraç ediliyorsa sukuk modeli ona göre isimlendirilir. Örneğin kâr – zarar ortaklığı olarak bilinen muşarakada banka ilgili yatırımı oluşturduğu fon havuzundan finanse etmek yerine sukuk ihraç ederek finanse edebilir ve ihraç edilen sukuk muşaraka yatırımına endeksli sukuk ismini alır. Aynı şekilde finansman türüne göre murabaha endeksli sukuk, kiralama endeksli sukuk diye isimlendirilir⁴⁰.

1.3. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

Türkiye'de Katılım Bankaları cari hesap ve faizsiz bankacılıkta yatırım hesabı denilen katılma hesabı aracılığıyla fon toplayan ve topladığı fonları, bireysel finansman, kurumsal finansman, finansal kiralama ve proje bazında kâr – zarar ortaklığı gibi hizmetlerle tekrar ülke ekonomisine kazandıran, faizsiz bankacılık uygulamasıyla çok

³⁹ Tunç, s. 153.

⁴⁰ Tariq and Dar, p. 205-207.

çeşitli finansman ve bankacılık hizmetlerini sunmaya yetkili kurumlardır⁴¹. Ülkemizde katılım bankacılığının temeli 1983 yılında Özel Finans Kurumu ismiyle atılmıştır. 2005 yılına kadar bu isimle faaliyetlerine devam eden Özel Finans Kurumları 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na dâhil edilmiş ve isimlerini Katılım Bankası olarak değiştirmişlerdir.

Türkiye'de 1985'te faaliyete geçen ilk katılım bankaları Albaraka Türk ve Faysal Finans olmuştur. 1989'da Kuveyt Türk, 1990'da da Anadolu Finans kurulmuştur. 1995'te sisteme giren İhlas Finans sistemin özüne uygun düşmeyen uygulamalar nedeniyle 2001'de tasfiye edilmiştir. 1996'da Asya Finans kurulmuştur. Faysal Finans'ın el değiştirmesiyle Family Finans adını alan kurum Anadolu Finans ile birleşerek bugünkü Türkiye Finans haline gelmiştir⁴². 2013 yılı itibariyle Türkiye'de 4 Katılım Bankası faaliyet göstermektedir. Bu bankalar Türkiye Finans Katılım Bankası, Asya Katılım Bankası, Albaraka Türk Katılım Bankası ve Kuveyt Türk Katılım Bankasıdır.

1.3.1. TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN KATILIM BANKALARI

Halen faaliyette olan Katılım Bankaları hakkında aşağıda kısa bilgiler yer almaktadır.

1.3.1.1. Albaraka Türk Katılım Bankası

Türkiye'de faizsiz bankacılık alanındaki finansal kuruluşların ilki ve öncüsü olan Albaraka Türk Katılım Bankası, 1984 senesinde kuruluşunu tamamlayarak 1985 yılının başından itibaren faaliyete geçmiştir. Albaraka Türk faaliyetlerini 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na tâbi olarak sürdürmektedir. Ortadoğu'nun ileri gelen gruplarından Albaraka Bankacılık Grubu (ABG), İslam Kalkınma Bankası (IDB) ve yerli bir sanayi grubunun öncülüğünde kurulan Albaraka Türk'ün 30.09.2012 tarihi itibariyle ortaklık yapısının içinde yabancı ortakların payı %66,13, yerli ortakların payı %10,90 ve halka açık olan pay

⁴¹ Albaraka Türk, Katılım Bankacılığı:

http://www.albarakaturk.com.tr/bizi_taniyin/detay.aspx?SectionID=AvW7CcOUELQIQzfWvBQMfQ%3d%3d&ContentID=SjpzafdvjZK8baQMqwSZQQ%3d%3d (Çevrimiçi 05.02.2013)

⁴² Özsoy, 2011, s. 22.

ise %22,97'dir⁴³. 30 Eylül 2012 tarihi itibarıyla yurt içinde 134, yurt dışında 1 şubesi ve 2.707 personeli ile hizmet vermektedir⁴⁴.

Banka, katılım bankası olarak faizsiz bankacılık yapmaktadır. Banka, esas olarak “özel cari hesaplar” ve “katılma hesapları” adı altında iki yöntemle fon toplayıp, kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, kâr – zarar ortaklığı yatırımı, finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı ve ortak yatırımlar yoluyla fon kullandırmaktadır. Önceden belirlenmiş projelerin finansmanı için ve münhasıran o işe tahsis edilmek üzere müstakil hesaplarda fon toplamak suretiyle vadesi üç aydan az olmayan özel fon havuzları oluşturulmaktadır. Bu şekilde toplanan fonlara ait katılma hesapları, vadeleri itibarıyla ve diğer hesaplardan bağımsız olarak ayrı hesaplarda işletilmekte ve toplanan fonlardan diğer vade gruplarına aktarma yapılmamaktadır. Finansman süresinin sonunda özel fon havuzları tasfiye edilmektedir.

Banka normal bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra, şubeleri aracılığıyla bireysel emeklilik sigorta acenteliği, aracı kurum acenteliği, kıymetli madenlerin alım satımı işlemleri, hızlı para transfer işlemlerine aracılık hizmetleri, kredi kartı ve üye işyeri (P.O.S.) hizmetleri de sunmaktadır. Öte yandan Banka, teminat mektupları, akreditif kredileri ve kabul kredileri başta olmak üzere çeşitli türde gayri nakdî kredi kullandırmaktadır⁴⁵.

1.3.1.2. Kuveyt Türk Katılım Bankası

Kuveyt Türk, 16.12.1983 gün ve 831/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın tespit ettiği esaslara uygun olarak faaliyet göstermek üzere 1989 yılında Özel Finans Kurumu statüsünde kurulmuştur. Özel Finans Kurumları'nın faaliyetleri, 1999 yılında Bankacılık Kanunu kapsamına girinceye kadar geçen süreçte bir yanda Bakanlar Kurulu Kararı, diğer yanda Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığı'nın tebliğleri ile yürütülmüştür. 1999 yılı Aralık ayından itibaren diğer Özel Finans Kurumları gibi Kuveyt

⁴³ Albaraka Türk, Kurumsal Bilgiler:

http://www.albarakaturk.com.tr/yatirimci_iliskileri/detay.aspx?SectionID=i7Tw5hz1PE3loUcixo%2fA9A%3d%3d&ContentID=rdh9ZqyotUakEkc4SUzbvQ%3d%3d (Çevrimiçi, 05.02.2013)

⁴⁴ Albaraka Türk, 30.09.2012 Bağımsız Denetim Raporu: http://www.albarakaturk.com.tr/images/yatirimci-iliskileri/30.09.2012_BDDK_TR.pdf (Çevrimiçi, 05.02.2013)

⁴⁵ Albaraka Türk, 30.09.2012 Bağımsız Denetim Raporu: http://www.albarakaturk.com.tr/images/yatirimci-iliskileri/30.09.2012_BDDK_TR.docx_e.t (Çevrimiçi, 05.02.2013)

Türk de 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na tâbi hale gelmiştir. Mayıs 2006'da ünvanı, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. olarak değişmiştir⁴⁶.

Kuveyt Türk'ün sermayesinin %62'si Kuveyt Finans Kurumu'na (Kuwait Finance House), %9'u Kuveyt Devlet Sosyal Güvenlik Kurumu'na, %9'u İslam Kalkınma Bankası'na, %18'i Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, %2'si de diğer ortaklara aittir. On altı milyar (16.368.599.000) liralık aktif büyüklüğe sahip olan Kuveyt Türk⁴⁷ 2012 yılsonu itibarıyla yurt içi ve yurt dışında toplam 221 şube ve 3.939 çalışanıyla faaliyetlerine devam etmektedir⁴⁸.

1.3.1.3. Asya Katılım Bankası

Türkiye'nin en büyük Katılım Bankası olan Bank Asya, 1996 yılında Asya Finans adıyla 6. özel finans kurumu olarak faaliyetlerine başlamış ve 20 Aralık 2005 tarihinde Asya Finans Kurumu A.Ş. olan unvanını Asya Katılım Bankası Anonim Şirketi olarak değiştirmiştir. Katılım bankacılığının temel prensipleri çerçevesinde kurumsal, ticari, KOBİ ve bireysel bankacılık, döviz ve para piyasaları ile uluslararası bankacılık hizmetlerini içeren bankacılık faaliyetlerini yürütmektedir.

Bank Asya 2013 yılının ilk çeyreği itibarıyla toplam 281 şube ve 5124 personeliyle bankacılık faaliyetlerine devam etmektedir⁴⁹.

1.3.1.4. Türkiye Finans Katılım Bankası

Anadolu Finans ile Family Finans bankacılık piyasasında rekabet edebilmek için güçlerini birleştirme kararı alarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun 19.08.2005 tarih ve 1685 sayılı kararı ile birleşmişlerdir. Bunun üzerine yönetim kurulu kararı ile Türkiye Finans Katılım Bankası ismini alarak katılım bankası olarak faaliyetlerine devam etmektedirler.

Türkiye Finans Katılım Bankası 28 Şubat 2008 tarihinde %60'lık hissesini The National Commercial Bank'a devretmiştir. 2008 yılında yapılan sermaye artışı ile Katılım

⁴⁶ Kuveyt Türk, Tarihçe: <http://www.kuveytturk.com.tr/pages/tarihce.aspx> (Çevrimiçi, 05.02.2013)

⁴⁷ Kuveyt Türk, 2012 Ara Dönem Faaliyet Raporu: http://www.kuveytturk.com.tr/Files/?KT/pdf/finansal_bilgiler/faaliyet_raporlari/30Haziran2012AraDonemFaaliyetRaporu.pdf (Çevrimiçi, 05.02.2013)

⁴⁸ Kuveyt Türk, 2012 Faaliyet Raporu: http://www.kuveytturk.com.tr/Files/?KT/pdf/finansal_bilgiler/faaliyet_raporlari/2012FaaliyetRaporu.pdf (Çevrimiçi, 05.06.2013)

⁴⁹ Bank Asya, 31.03.2013 Faaliyet Raporu: http://www.bankasya.com.tr/_pdf/2013_1_konsolide_solo.pdf (Çevrimiçi, 05.05.2013)

Bankası'nın sermayesi 292.047 TL'den 800.000 TL'ye yükselmiştir. 30 Eylül 2012 tarihi itibarıyla, The National Commercial Bank %64,68, Boydak Grubu %21,56, Ülker Grubu %13,69 oranındaki hisseleri ile Katılım Bankası'nın yönetiminde stratejik ortaklık misyonlarını sürdürmektedir. Türkiye Finans 30 Eylül 2012 tarihi itibarıyla 193 şubesi, 3499 çalışanı ile hizmet vermeye devam etmektedir⁵⁰.

1.3.2. KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ

Bu bölümde, katılım bankacılığının klasik bankalardan farkını ortaya koyan fon toplama faaliyetleri ve bu toplanan fonların faizsiz olarak kullanılması faaliyetlerini ele alacağız.

1.3.2.1. Fon Toplama Faaliyetleri

Katılım bankalarının fon toplama yöntemleri iki başlık altında incelenecektir. Bu hesaplar özel cari hesaplar ve katılım hesaplarıdır. Özel cari hesaplar ile katılma hesapları karşılığında, hesap sahibine herhangi bir nam altında önceden belirlenmiş bir getiri garantisi verilmez. Bu hesaplar arasındaki en belirgin farklılık; katılma hesaplarında, yatırılan anaparanın hesap sahibine aynen geri ödenmesi de garanti edilmez. Özel cari hesaplarda ise, hesap sahibinin talebi halinde, mevcudunu geri alma hakkı bulunmaktadır⁵¹.

Katılım bankalarının fon kaynakları cari ve katılım hesaplarıyla sınırlı değildir. Bunlara katılım bankalarının öz sermayesi ve halka arz işlemlerinden elde edilen kaynaklar ile bankacılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler de dâhil edilebilir.

1.3.2.1.1. Özel Cari Hesap

Özel cari hesaplar, Bankacılık Kanunu'nda; Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar⁵² şeklinde tanımlanmıştır. TL veya yabancı para cinsinden vadesiz olarak açılan ve istenildiğinde geri çekilebilen, karşılığında kâr veya zarar payı verilmeyen bu hesaplar daha çok ticari

⁵⁰ Türkiye Finans, 30.09.2012 Faaliyet Raporu:

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/pdf/Turkiye_Finans_Faaliyet_Raporu_2012_donem_3.pdf (Çevrimiçi, 05.02.2013)

⁵¹ Abitter Özulucan ve F. Serkan Özdemir, *Katılım Bankacılığı*, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2010, s. 25.

⁵² Bankacılık Kanunu, 5411, 3. Madde: <http://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/472/Bankacilik-Kanunu.pdf> (Çevrimiçi, 04.04.2013)

müşteriler tarafından gündelik nakit akımlarını ve bankacılık işlemlerini yapmak için açılmaktadır. Klasik bankalardaki vadesiz mevduat hesaplarının karşılığı olan bu özel cari hesaplar klasik bankalarda olduğu gibi katılım bankaları için maliyetsiz fon kaynağıdır.

Katılım bankaları, fon tutarından yararlanma süresince elde ettiği kâr (zarar) tutarının tamamını kendi hesaplarına aktarmakta ve fon sahipleri de bu fonun kullanımında ortaya çıkan kâr ve zarara ortak olmamaktadır. Yani özel cari hesaplara kâr veya zarar yansıtılmamaktadır. Bu hesaplar ayrıca tasarruf mevduatı sigorta fonu kapsamında 100 bin Türk Lirasına kadar koruma altındadır ve cari hesap sahipleri Katılım bankalarının sermaye ve cari hesaplar karşılığı aktifleri üzerinde birinci sırada imtiyazlı alacaklı statüsündedir⁵³.

1.3.2.1.2. Katılma Hesabı

Katılma hesabı; katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr ve zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır⁵⁴. Katılma hesabının sahibine faiz veya sabit bir gelir ödenmediği gibi, anaparanın aynen geri ödeneceği garantisi de verilmez. Hesap sahibinin talep hakkı ve kurumun hesap sahibine karşı mükellefiyeti, daha sonra açıklayacağımız, birim-hesap değerine karşılık gelen miktardan ibarettir⁵⁵.

Katılma hesabının özelliği, mevduattan farklı olarak, tasarruf sahipleri ile katılım bankası arasında borç-alacak ilişkisi değil, kâr – zarar ortaklığı ilişkisi doğurmasıdır. Bu nedenle katılma hesabının mevduattan farklı olduğu kabul edilir. Tasarruf sahipleri, ellerindeki fonları kâr ve zarara katılma akdi karşılığında katılım bankasına yatırarak hesap açtırmaktadır. Bu fonların kullanılmasından doğan kâr ve zarara katılım hakkı, bu hesap türünün temel özelliğidir⁵⁶. Yani katılım hesabı sahibine önceden belirlenmiş bir getiri taahhüt edilememekte ve sadece bu katılım hesabının işletilmesinden elde edilen kârdan pay verilmektedir.

⁵³ Özulucan ve Özdemir, s. 27-28.

⁵⁴ BDDK, Finansal Ürünler:

http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kurum_Bilgileri/SSS/10509finansal_urunler6.pdf (Çevrimiçi, 15.02.2013)

⁵⁵ Özsoy, 2011, s. 47.

⁵⁶ Özulucan ve Özdemir, s. 29.

Katılım hesapları vadelerine göre 30, 90, 180, 360 gün ve daha uzun vadeli olmak üzere gruplara ayrılır ve her grup kendi içinde bir bütünlük teşkil eder, ayrı ayrı muhasebeleştirilir ve ayrı ayrı işletilir⁵⁷. Ayrıca vadeli hesaplar kâr payı ödeme zamanına göre de sınıflandırılmaktadır. Bunlar vade sonunda kâr payı ödemeli, dönemsel kâr payı ödemeli, birikimli katılma hesapları ve özel fon havuzlarıdır. Bu hesaplardan dönemsel kâr payı ödemeli hesaplar bir yıl veya daha uzun vadeli olarak açılırlar ve kâr payı ödemeleri 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl gibi aralıklarla gerçekleştirilir. Birikimli katılma hesapları ise 5 yıl vadeli açılır, aylık ve üç aylık dönemlerde hesaba ilave para yatırılabilir⁵⁸. Bu hesap zamanla büyük birikim sağlamak isteyenler için oluşturulmuş bir hesap türüdür.

Özel fon havuzları kesin bir vade içermeyen belirli bir projenin finansmanı için toplanan fonlardır. Genel havuzlardan ayrı müstakil bir hesap türüdür. Vadesi üç aydan az olamaz. Bu hesaplar belirli bir projenin kâr ve zararının paylaşımı esasına göre işletilir. Söz konusu fonlar vadeleri itibariyle ve diğer hesaplardan bağımsız olarak işletilir ve toplanan fonlardan diğer vade gruplarına aktarma yapılmaz. Bu özel fon havuzları, sektör veya kullandırma yöntemi bazında oluşturulamaz ve toplanacak fonların kullanılacağı proje ile finansman süresi önceden belirlenir⁵⁹. Projenin tamamlanmasından sonra elde edilen kârın veya zararın taraflarca nasıl paylaşılacağı en başta oransal olarak belirlenir⁶⁰.

Katılım bankaları katılma hesaplarında topladığı fonların işletilmesinden elde edilen kârdan pay alırlar. Katılım bankaları, katılma hesaplarının işletilmesinden doğan kâr ve zarara katılma oranlarını, zarara katılma oranı kâra katılma oranının %50'sinden az olmamak şartıyla, vade grupları itibariyle Türk Lirası veya yabancı para cinsinden hesaplar için ayrı ayrı belirlerler ve bu oranları müşterilerine duyururlar. Katılma hesaplarının açıldığı anda geçerli olan ve hesap cüzdanına kaydedilen oranlar, vade bitimine kadar değiştirilmez. Bu hesapların işletilmesinden elde edilen kâr veya zarar her vade grubunun toplam katılma hesapları içindeki birim hesap değeri üzerinden ağırlığı oranında, günlük veya haftalık olarak dağıtılır. Bu hesaplarda zarar oluşmuş ise herhangi bir kâr payı dağıtılması söz konusu olamaz. Katılım bankaları bu hesapların işletilmesine ilişkin tüm harcamaları üstlenir. Bu hesapların işletilmesinden doğabilecek kâr veya zarardan katılım bankası en fazla %20 pay alabilir. Bu marj içinde kalmak koşulu ile ilgili katılım bankası

⁵⁷ Özsoy, 2011, s. 47.

⁵⁸ Tunç, s. 192

⁵⁹ Özulucan ve Özdemir, s.31

⁶⁰ Özsoy,2011, s. 47

şubesi tarafından tespit edilen oranın değiştirilmesi, katılım bankasının iznine tabidir. İlgili katılım bankasının finansal tablolarında, ancak kendi payına düşen kâr ve zarar ile bu hesapların işletilmesi ile ilgili yapılan harcamalar gösterilir. Ayrıca ilgili katılım bankası kâr veya zarardan kendisine ait payı günlük veya haftalık olarak hesaplarına intikal ettirir⁶¹.

Özel cari hesapta olduğu gibi katılma hesabında da toplanan fonlar tasarruf mevduatı sigorta fonu kapsamında 100 bin Türk Lirasına kadar sigortalıdır. Toplanan bu fonların bir kısmı mevduat munzam karşılığı olarak Merkez Bankası'nda bir kısmı ise katılım bankalarının kendi kasalarında saklanır ve kalan tutar katılım bankasının fon kullandırma yöntemleriyle kullanılır. Vade bitiminden önce katılma hesabından para çekilmesi durumunda hesap sahibine kâr payı ödenmeyeceği gibi zarar oluşmuşsa hesap sahibinin payına düşen miktar mahsup edilerek ödeme yapılır. Yani katılma hesaplarından, vadesinden önce çekilebilecek azami tutar, fonun yatırılmış olduğu vade grubunun çekim tarihinde kâr göstermesi durumunda, o güne kadar hesap sahibi tarafından yatırılmış olan tutar kadar, ilgili vade grubunun zarar göstermesi durumunda ise, birim hesap değeri kadardır. Çekilen tutar ile çekim tarihinde ilgili tutarın karşılığı olan birim hesap değerine karşılık gelen tutar arasındaki fark, ilgili vade grubuna kâr kaydedilir⁶².

1.3.2.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri

Katılım bankacılığında nakit kredi kullandırılmamaktadır. Banka bir ticari işlemin, üretim veya hizmetin gerçekleşmesi aşamasında bu işin gerçekleşmesi için gerekli olan fonu sürece dâhil eder ve reel ekonomik faaliyetin bir tarafı haline gelir. Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri Bankacılık Kanunu ve bankaların kredi işlemlerine ilişkin yönetmelikle belirlenmiştir⁶³. Yeni bir fon kullandırma yöntemi için katılım bankalarının yasal dayanak oluş

turması gerekmektedir. Bu yönetime izin verilebilmesi için yöntemin dini esaslara ve yasalara uygun olması istenmektedir.

Katılım bankalarının müşterilerine fon kullandırabilmesi için öncelikle yetkili organları tarafından bu müşteriye bir borçlanma limiti tahsis edilir. Bankacılık Kanunu limit tahsis yetkisini yönetim kuruluna vermiştir. Yönetim kurulu bu yetkiyi sınırlı şekilde

⁶¹ Özulucan ve Özdemir, s.31-32

⁶² Age, s. 32-33.

⁶³ Tunç, s. 208.

alt birimlere devredebilmektedir. Bu devir sayesinde kredi komiteleri oluşturulmakta ve kredi tahsisleri bu komitenin uygun gördüğü miktarda yapılmaktadır. Kredi tahsis süreci Bankacılık Kanunu ve bu kanuna istinaden çıkarılan yönetmeliklerle belirlenmiştir. Katılım bankalarındaki kredi tahsis süreci klasik bankalarla aynı yönetmeliğe tabidir.

Katılım bankaları, fon kullanmak isteyen firmaları hem mali tablolarını incelemek hem de yaptıkları işi analiz etmek suretiyle değerlendirerek bir limit belirlerler. Bu aşamada müşterinin ne kadar fon ihtiyacı olduğu, müşterinin finansal rakamlarının talep edilen limiti karşılayacak kapasitede olması, müşteri hakkında yapılacak banka ve piyasa istihbaratlarının olumlu olması, geri ödemelerde firmanın nakit akımının yeterli olması, firmanın faaliyet süreci hakkında olumlu kanaatin oluşması limit tahsisini doğrudan etkilemektedir. Fon kullandırma limiti tahsis edilecek firmanın bir proje için kaynak talep etmesi halinde mevcut mali verilerden bağımsız olarak projenin fizibilitesine göre daha yüksek bir limit tahsis edilebilir.

Kullandırılacak fonun vadesi tespit edilirken müşterinin ödeme süresi kadar bankanın topladığı fonların vadesi de etkili olmaktadır. Toplanan fonlar 1-3 aylık ise 1 yıldan uzun vadeli fon kullandırıldığında toplanan fon ile kullandırılan fonun vadesi arasındaki fark daha çok açılacaktır. Bu nedenle banka, konut finansmanı, finansal kiralama veya belirli bir projenin finansmanı gibi uzun vadeli fon ihtiyacı durumunda uygun fon havuzu oluşturmakta ve bu fon ihtiyacına cevap vermektedir. Aynı şekilde banka yabancı para cinsinden olan fon taleplerini de yabancı para fonu havuzlarından karşılayarak kur riskinden kaçınmaktadır. Ayrıca katılım bankası döviz cinsinden kazancı olmayan müşteriye de döviz endeksli fon kullandırmayarak dolaylı kur riskinden de kaçınmış olmaktadır.

Katılım bankaları kullandıracakları fon için teminat isteme hakkını saklı tutmaktadır. İstenilecek teminat müşteriden müşteriye farklılık gösterebilmektedir ve müşterinin göstereceği teminat kredi limitini doğrudan etkilemektedir. Katılım bankaları yeterli istihbarat alamadıkları müşterilerinden ve ilk defa kredi talep eden müşterilerinden teminat isteyerek kredi riskini azaltmış olmaktadır. Katılım bankaları kendileri ile uzun süredir ticari ilişkileri olan ve yakından tanıyıp güvendikleri firmalara limit tahsisinde hem tutar hem de teminat yönünden daha esnek yaklaşabilmektedir.

Müşteriye kredi tahsisi yapıldıktan sonra mal veya hizmet bedeli fon müşterisine değil, doğrudan satıcıya ödeyerek katılım bankası alıcı rolünü üstlenir ve aldığı ürünü veya

hizmeti müşterisine satar. Bunun için fon talep eden müşteri, satıcı ile alım satım sözleşmesi yapmadan bankaya müracaat etmelidir. Banka önce kendisi malı alarak mülkiyetini elde edecek ve sonra müşterisine satacaktır. Bunun yanında banka fiyatı baştan belirler ve sonradan değiştiremez. Bu yüzden erken ödemelerde bir indirim yapılmayacağı gibi geç ödemelerde de ekstra bir ücret talep edilememektedir. Yani erken ödemelerde müşteri, geç ödemelerde ise banka zarara uğramakta ve geç ödemeler müşterinin kredi limitini olumsuz etkilemektedir.

Katılım bankası teminat mektubu, kefalet gibi gayrinakdi kredi kullanırmaktadır. Bu kredilerin sorunlu hale dönüşmesi ve banka tarafından kefil olunan tutarın bankaca karşılanması durumunda bu tutarın kredi müşterisi tarafından bankaya ödenmesi talep edilir. Tahsil edilemeyen bu krediler bankanın zararı olur ve bu zarar katılma hesabı müşterilerine yansıtılmaz. Ayrıca fon kullanan müşterilerin temerrüde düşmesi durumunda veya taksit ödemelerinin zamanında yapılmadığı durumlarda temerrüt faizi veya gecikme faizi gibi müşterinin borcu da artırılmaz. Katılım bankacılığında faiz ve bileşik faiz uygulamaları yasaktır. Ancak son zamanlarda katılım bankaları farklı tedbir arayışlarına girmişlerdir⁶⁴.

Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri daha önce anlattığımız faizsiz bankacılıktaki fon kullandırma yöntemlerine paralel uygulamalardır. Ancak ülkemizde bu yöntemler kanun ve yönetmelikle belirlenip sınırları çizilmiştir. Esas bakımından fark olmasa da isimlendirmede ve uygulamada bazı farklılıklar vardır. Ayrıca faizsiz bankacılıkta kullanılan yöntemlerin hepsi ülkemizde kullanılmamaktadır. Yasal mevzuatla belirlenmiş katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri aşağıda anlatılmıştır.

1.3.2.2.1. Kurumsal Finansman Desteği

Katılım bankası ile fon talep eden kurum arasında imzalanacak bir sözleşme kapsamında, söz konusu işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ya da hizmet bedelinin katılım bankası tarafından satıcıya ödendiği ve işletmenin katılım bankasına borçlandırıldığı finansman işlemidir⁶⁵. Son derece basit, uygulaması ve takibi kolay olan bu yöntemin faizsiz bankacılıktaki adı murabahadır.

⁶⁴ Age, s. 208-214.

⁶⁵ Özulucan ve Özdemir, s. 37.

1.3.2.2.2. Bireysel Finansman Desteği

Katılım bankası, bireysel ihtiyaçları için kendisine başvuran gerçek kişilere de fon kullandırmaktadır. Kurumsal finansmandan tek farkı, fon kullanan tarafın gerçek kişi olmasıdır. Gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmetin bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödendiği bu yöntemde, alıcı katılım bankasına borçlanmış olmaktadır⁶⁶. Yani katılım bankası ev, araç veya bireylerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmeti bedelini peşin ödeyerek alır ve kendisi müşterisine vadeli olarak satar. Kurumsal finansman desteğinde olduğu gibi uzun süreli ve devamlı bir ticari ilişki söz konusu değildir, genellikle tek defalık bir işlemdir ve bankanın müşterisi ürünün nihai kullanıcısıdır. Bireysel finansman desteğinin dayanak noktası faizsiz bankacılıktaki murabaha yöntemidir.

1.3.2.2.3. Finansal Kiralama

Faiz içermeyen finansman tekniklerinden biri olan finansal kiralama faizsiz bankacılıktaki icara olarak bilinen yöntemin katılım bankasındaki karşılığıdır. Herhangi bir varlığı, faaliyetlerine dâhil etmek isteyen bir işletmenin önündeki iki seçenektan biri olan kiralama, varlığa yatırım yapmanın neden olacağı nakit çıkışlarını erteleyen ve eldeki sınırlı kaynağın daha etkin kullanımına olanak tanıyan bir finansman seçeneği olarak düşünülebilir. Kendi içinde finansal kiralama ve faaliyet kiralaması olarak ikiye ayrılan kiralama türlerini birbirinden ayıran en temel özellik kiralama süresinin sonunda kiralamaya konu varlığın mülkiyet hakkının el değiştirmesini öngören bir sözleşmenin var olup olmadığıdır. Sözleşmede kiralamaya konu varlığın mülkiyet hakkının el değiştirmesini öngören kiralama işlemlerine, finansal kiralama denilmektedir⁶⁷.

Kira taksitleri gerçekte söz konusu malın bedeli yerine de geçmekte olduğundan, kira döneminin sonunda malın mülkiyeti kiracıya devredilmektedir. Bir tür uzun vadeli finansman yöntemi olup, genellikle bina, konut, makine, ekipman, araç ve bilgisayar gibi malların finansmanında tercih edilmektedir. Malın kendisi de teminat teşkil ettiğinden, ilave teminat veremeyecek fon kullanma müşterisine kaynak temini hususunda kolaylık

⁶⁶ Özulucan ve Özdemir, s. 37.

⁶⁷ Age, s. 40-41.

sağlayan orta ve uzun vadeli bir finansman modelidir⁶⁸. Finansal kiralamanın avantajları şunlardır⁶⁹:

- Orta ve uzun vadeli finansman sağlar.
- Kiralama ile yatırımın tamamına veya bir kısmına finansman sağlanır.
- Kira ödemelerinin esnek olarak işletmenin ödeme gücüne göre düzenlenmesi ile yatırımların zorlanmadan gerçekleştirmesi sağlanmaktadır.
- ‘Sat ve Geri Kirala’ modeliyle firma duran varlığını bankaya satar ve oluşan fon kaynağı ile alternatif yatırımlar yapabilir, geri kiralama ile söz konusu malı kullanabilir, sözleşme sonunda tekrar sahibi olabilir.
- Yatırımlar kiralama ile finanse edildiğinde, öz kaynaklar kullanılmamış olur. Böylece, öz kaynaklar işletmedeki diğer alanlara yönlendirilebilir.
- Kira (vade) bitiminde, kiralanan mal veya ekipmana, belirlenmiş sembolik bir bedelle sahip olunur.
- Kiralama ile alınan ekipmanlar için amortisman müşteri kiracı tarafından ayrılır. Bu yolla vergi indirimi avantajı kazanılabilir.

1.3.2.2.4. Kâr – Zarar Ortaklığı Yatırımı

Faizsiz bankacılıkta mudaraba olarak anlattığımız fon kullandırma yöntemleri katılım bankalarında kâr – zarar ortaklığı yatırımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kâr – zarar ortaklığı yatırımı fon kullanacak gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden veya belirli bir faaliyetinden veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullandırılmasıdır. Banka, müşteri tarafından getirilen proje aşamasındaki ticari teklifi verimli bulursa, masraflarını karşılamayı kabul eder. Bu durumda, projenin sermayesi bankanıdır. Böylece, projede emek, tecrübe ve sermaye işbirliği/ortaklığı oluşur. Sağlanan kâr, önceden anlaşılan oranlarda, banka ve müşteri arasında paylaşılır⁷⁰. Yapılan sözleşmede projenin kârlılığından bağımsız olarak, önceden belirlenmiş tutarda, kâr garanti edilmesine dair hükümlerin yer alması mümkün değildir.

⁶⁸ Özsoy, 2011, s. 50.

⁶⁹ Albaraka Türk, Nakdi Krediler:

http://www.albarakatürk.com.tr/kurumsal_bankacilik/liste.aspx?SectionID=fuQYw6BGd73EBBhmkT%2fZhW%3d%3d&ContentID=4oEu6KjEmU33gGZTiL4GkO%3d%3d (Çevrimiçi 24.02.2013)

⁷⁰ Albaraka Türk, Kâr Zarar ortaklığı:

http://www.albarakatürk.com.tr/kurumsal_bankacilik/detay.aspx?SectionID=JFUS6M54f7M5pUYwW37Fkg%3d%3d&ContentID=VWupsYGRxJZnMycSI1O75g%3d%3d (Çevrimiçi 24.02.2013)

Kâr – zarar ortaklığı yönteminde, ekonomik dalgalanmaların ve belirsizliğin yüksek olduğu istikrarsız ekonomik ortamlarda, katılım bankaları açısından daha fazla riskli bir fon kullandırma yöntemi olduğundan uygulamada bu yöntem daha az kullanılmaktadır⁷¹. Kâr – zarar ortaklığı katılım bankalarının asli fonksiyonlarına daha uygun olmakla birlikte, kullandırılan fon toplamı içindeki paylarının çok cüzi kalmasının nedenleri şunlardır⁷²:

- Kâr – zarar ortaklığı projelerinde banka müşterisine güvenmek durumundadır. Çünkü süreç hakkında bilgisi ve tecrübesi olan ve faaliyetleri yürütecek olan müşteridir. Banka projede sadece finansman sağlayıcı olarak bulunmaktadır.
- Katılım bankalarının çok sayıda sektörü ve projeyi değerlendirip takip edecek yeterli teknik ekip ve donanımı bulunmamaktadır.
- Katılım bankaları topladıkları fonları kurumsal finansman desteği yöntemiyle kullandırabiliyorken ilave risk almak istememektedir.
- Fon sahiplerince yatırılan fonlar kısa vadeli olduğundan büyük projeleri uzun vadeli ve belli bir dönem kâr getirmeyecek şekilde finanse etmek, vade uyumsuzluğuna ve fon sahiplerine belirli bir süre kâr dağıtılamamasına neden olmakta ve bu durum da katılım bankalarının fon toplama kapasitesini etkilemektedir.
- Bu ortaklık türünde kâra her iki taraf ortak olurken zararı sadece sermayenin üstlenmesi katılım bankalarının bu yöntemden uzak durmalarına neden olmaktadır.

Her ne kadar katılım bankaları riskli diyerek bu yöntemlerden uzak duruyor olsa da son zamanlarda kurumsal finansman yöntemindeki kâr marjının azalmasıyla ve ekonominin istikrarlı duruşuyla daha fazla getiri elde edebilecekleri bu yöntemi kullanmaları katılım bankaları için zorunlu hale gelecektir. Katılım bankalarının hem ekonomik bakımdan hem de şube ve personel bakımından büyümesi bu tür ortaklıkları finanse etmede katılım bankalarını cesaretlendirecektir. Bunun sonucunda katılım bankalarının reel ekonomiye olan katkısı daha iyi anlaşılabacaktır.

⁷¹ Tariqullah Khan, "Credit Risk Management: A Framework for Islamic Banking", *Islamic Financial Architecture – Risk Management and Financial Stability*, Islamic Research and Training Institute, 2003, p. 406-407.

⁷² Tunç, s. 216.

1.3.2.2.5. Ortak yatırımlar

Katılım bankaları, Bankacılık Kanunu'nun 56. maddesinin birinci fıkrasındaki sınırlamalar çerçevesinde, gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlerin sermayelerine, düzenlenecek sözleşme ile ortak olmak suretiyle fon kullandırmış olurlar. Bu yöntemde katılım bankası sermayesine iştirak ettiği şirketin ortaklık paylarını en fazla yedi yıl içinde halka arz yoluyla elden çıkarmak zorundadır⁷³. Bankacılık Kanunu bu alanda katılım bankasının yapabileceği yatırım miktarını bankanın özkaynağı ile ilişkilendirerek üst sınır koymuştur.

Ortak yatırımlar katılım bankalarının muşaraka yöntemini esas alarak yaptığı işlemlerdendir. Ayrıca kâr – zarar ortaklığında olduğu gibi ilerleyen ortak yatırımların da hem katılım bankalarına hem reel ekonomiye faydaları vardır. Bunlar⁷⁴;

- Ortak yatırımlar katılım bankalarının kârlılığını artırır.
- Bu yöntem katılım bankalarının asli fonksiyonlarına daha uygun olup klasik bankalardan farkını ortaya koyarak piyasasını oluşturabilir.
- Bilgi ve becerisi olan ancak sermaye kısıtı nedeniyle büyüyemeyen şirketlere destek olunarak ekonomiye katkı sağlanır.
- Ülke ekonomisinde önem arz eden teknolojik yatırımlar desteklenerek ekonomide teknolojik verimliliğin artması sağlanır.
- Teminat sıkıntısı olan firmaların daha rahat fon temin etmesi sağlanır.
- Bir nevi risk sermayesi olduğundan girişimciler desteklenmiş olacaktır.
- Hem katılım bankası hem firma faiz oranlarının çok üzerinde kâr edecektir.

1.3.2.2.6. Gayrinakdi Krediler

Gayrinakdi krediler; bankanın nakit olarak bir ödemede bulunmadan üçüncü kişiler arasında yapılan kontrat, taahhüt ve anlaşma gibi yazılı metinlerin geçerli olabilmesi için taraflardan biri lehine taahhütlerde bulunması, kredi müşterisinin neden olabileceği zararı karşılama garantisi vermesi veya müşterinin ödemelerine garantör olması işleminden doğan risktir⁷⁵. Katılım bankası belli bir ücret karşılığında müşterisinin ihtiyaç duyduğu ve

⁷³ Özulucan ve Özdemir, s. 43.

⁷⁴ Tunç, s. 219-220.

⁷⁵ Yeşilyaprak, s. 35.

bankadan nakit çıkışını gerektirmeyen kefaleti, teminat mektubunu, çek karnesini veya diğer türden bir gayrinakdi krediyi kullanır.

Gayrinakdi krediler, katılım bankaları için hem gelir elde etme hem de cari hesap fonlarını artırmada önemli katkı sağlar. Müşteriye ise cüzi bir ücret karşılığında ve finansman maliyetine katlanmadan işlerini yürütme ve genişletme imkânı sunmaktadır⁷⁶. Ancak gayrinakdi kredilerin hem katılım bankası için hem de müşteri için bazı riskleri de vardır. Katılım bankası açısından her bir kefalet ödenmediği takdirde banka tarafından ödenmesi gereken bir borç olduğu için riskli bir durumdur. Müşteri açısından her ne kadar gayrinakdi kredilerin maliyetinin ödediği ücret kadar olduğu düşünülse de borcu ödeyemediği takdirde büyük bir sorumluluğun altına girmiş olacağı da dikkate alınmalıdır.

Gayrinakdi krediler arasında yurt içi işlemlerde teminat mektupları, yurt dışı işlemlerde ise akreditifler en yaygın kullanılan gayrinakdi kredilerdir. Bunun yanında kabul kredileri ve referans mektupları da gayrinakdi krediler arasında önemli yer tutmaktadır.

Teminat mektupları: Bankaların; üçüncü kişilere hitaben, kendilerine bir işin yapılmasını veya borcun ödenmesini taahhüt eden müşterileri lehine verdikleri ve müşterilerinin bu taahhütlerini sözleşmede öngörülen şekilde yerine getirmemeleri halinde söz konusu taahhüt bedelinin banka tarafından ödeneceğini garanti altına alan belgedir⁷⁷. Teminat mektupları TL ya da yabancı para olarak düzenlenebilmektedir. Ayrıca işin niteliğine göre kesin, geçici, avans veya özel metinli olarak düzenlenen teminat mektupları süreli veya süresiz de düzenlenebilmektedir. Konusu mal alımı, taahhüt işleri, gümrük işlemleri gibi işlerle ilgili olabilen teminat mektupları işletmenin iş yaptığı kurumlar nezdinde güvenilirliğini artıran ve bu güven sayesinde iş hacminin ve kârlılığının artmasını sağlayan bir enstrümandır.

Teminat mektubu, mevcut kredi ilişkisi nedeniyle, muhataba hitaben düzenlenir. Kendisine garanti verilen kişiye muhatap, lehine teminat mektubu verilen kredili müşteriye ise lehtar denilir. Her teminat mektubu mutlaka belirli bir riski garanti etmelidir. Her türlü borç veya fiil garanti edilen riskin konusu olabilir. Teminat mektubu her ne kadar kefalete benzese de kefaletten farklıdır. Kefalet bir şahsın borcunu karşılıksız üstlenmek ve o borcun borçlu ile birlikte kendinden istenmesini kabul etmektir. Fakat teminat mektubu

⁷⁶ Tunç, s. 221

⁷⁷ Akın, s. 173

özel ifadeler içeren bir belge olması sebebiyle bu belgeyi herkes değil, belli finansal kuruluşlar düzenleyebilmektedir ve alınan ücret belge düzenlemeye karşılıktır⁷⁸.

Akreditifler: İthalatçı firmanın talebi doğrultusunda, malların yüklendiğini veya hizmetin yerine getirildiğini gösteren şart koşulmuş vesaikin, belirlenen süre içerisinde ibraz edilmesi kaydıyla, belirli bir meblağın, malların veya hizmetlerin ihracatçıya verileceğini taahhüt eden şartlı bir banka garantisidir⁷⁹. Akreditif, ithalatçı açısından, ihracatçının yabancı ülkelerde bulunan satıcıdan alacağı malın bedelinin tamamına veya bir kısmına bir bankanın kefil olmasıdır⁸⁰.

Uluslararası ticarete ithalat ve ihracat ödemelerinde en fazla başvuru olan yöntem olan akreditif, hem ithalatçıyı hem de ihracatçıyı koruyan bir işlemdir. Müşterinin borcunu ödemesi halinde bankadan herhangi bir nakit çıkışını gerektirmeyen bu işlemde müşteri borcunu ödemediği takdirde mal sahibi alacağını bankadan alır. Akreditifte iki ülkedeki iki bankanın da faizsiz banka olması durumunda işlem faizsiz olurken bankalardan birinin faizle çalışan bir banka olması durumunda faiz kaçınılmaz olmaktadır⁸¹.

Kabul/Aval kredileri: Aval, havale kelimesinden Fransızcaya geçmiş fakat havale anlamında değil, borca kefil olma anlamında kullanılmaktadır⁸². İthalatçı firmaların, ihracatçı tarafından düzenlenen poliçeyi kabul ederek mallara ödeme yapmadan sahip olmasına imkân veren bir kredi türüdür. Ödeme poliçe vadesinde gerçekleştirilir. Kabul kredileri akreditifli, vesaik veya mal mukabili olmak üzere düzenlenebilir. Firma yurt dışından ithal edeceği mallar için sermaye bağlamadan, ithal edeceği ürünleri eksiksiz ve uygun bir şekilde elde edeceği garantisini sağlamış olur⁸³.

Referans mektupları: genellikle inşaat ve taahhüt işleriyle uğraşan kredili müşterilere yönelik olarak tanzim edilmektedir. Müşterinin banka nezdindeki

⁷⁸ Yeşilyaprak, s. 35-36.

⁷⁹ Albaraka Türk, Akreditif:

http://www.albarakaturk.com.tr/kurumsal_bankacilik/detay.aspx?SectionID=Nu%2fjXSp%2bwQTvIWYYdBmvYA%3d%3d&ContentID=kdo7mpUwIthALZOaPx2xdQ%3d%3d (Çevrimiçi 25.02.2013)

⁸⁰ Yeşilyaprak, s. 36.

⁸¹ Akın, s. 174.

⁸² Yeşilyaprak, s. 36.

⁸³ Albaraka Türk, Kabul Kredileri:

http://www.albarakaturk.com.tr/kurumsal_bankacilik/detay.aspx?SectionID=1JUDdyK541o76vY4i8bwJw%3d%3d&ContentID=uZ8Ay1geK1cXHpRxURSWaw%3d%3d (Çevrimiçi, 25.02.2013)

kredibilitesinin ortaya konması amacıyla TL veya yabancı para cinsinden referans mektupları düzenlenmektedir⁸⁴.

1.3.3. KATILMA HESAPLARINA KÂR DAGITIMI

Katılım bankalarında katılma hesapları mevduat sahibinin bankaya yatırdığı mevduat karşılığında bankanın kâr ve zararına katıldığı hesaplardır. Kâr ve zarar ortaklığı esasına dayanan bu hesap türünde banka, topladığı mevduat neticesinde oluşan kâr veya zararı mevduat sahibine yansıtır. Aşağıda katılım bankalarının kâr dağıtımında kullandığı terimler ile kâr dağıtım süreci açıklanmaktadır.

1.3.3.1. Kâr Dağıtım Sisteminde Kullanılan Terimler

Katılım bankaları topladığı mevduatları klasik bankalar gibi faiz karşılığında toplamak yerine kâr – zarar ortaklığı çerçevesinde toplamaktadır. Topladığı bu fonları İslami prensiplere uygun şekilde değerlendiren bu bankalar, elde ettiği kârı da mevduat sahiplerine dağıtmaktadır. Klasik bankalarda olmayan bu yöntemin kendine has terimleri bulunmaktadır. Bu terimlerden en sık kullanılan birim değer, hesap değeri ve birim-hesap değeri terimleri aşağıda anlatılmaktadır.

1.3.3.1.1. Birim Değer

Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen ancak kâr veya zarar edildiğinde değişen, kâr veya zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günkü toplam hesap değerine bölünmesi suretiyle hesaplanan, kâr veya zarar kaydı yapılmayan günlerde ise bir önceki günün birim değerine eşit olan katsayı⁸⁵ olarak tanımlanmaktadır. Birim değer aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır⁸⁶:

$$BD_t = (TAD_t + K) / THD_t$$

Burada;

BD_t : (t) nci hafta sonu itibariyle hesaplanan ve bir sonraki haftada (t+1) yapılacak kâr – zarar dağıtımına esas teşkil eden Birim Değer.

⁸⁴ Albaraka Türk, Referans Mektupları:

http://www.albarakatürk.com.tr/kurumsal_bankacilik/detay.aspx?SectionID=Lh5iSo8jhHVo8eqiNYCkSw%3d%3d&ContentID=4oEu6KjEmU33gGZTiL4GkQ%3d%3d (Çevrimiçi, 25.02.2013)

⁸⁵ TMSF, Yönetmelik: <http://www.tmsf.org.tr/documents/mevzuat/tr/mevduatyon.pdf> (Çevrimiçi, 23.02.2013)

⁸⁶ Yeşilyaprak, s. 19.

TADt : (t) nci hafta sonu itibariyle havuzun toplam aktif değeri,

THDt : (t) nci hafta sonu itibariyle havuzun toplam hesap değerini,

Kt : (t) nci hafta sonu itibariyle proje kârlarını göstermektedir.

10.000 TL değerindeki bir fon havuzunda dönem sonunda 3.000 TL kâr edildiği takdirde;

$$BD = (10.000 + 3.000) / 100 = 130$$

Yani başlangıçta 100 olan birim değeri yapılan kâr ile 130 olmuştur.

Birim değer artıp azalması toplam aktif değer ve proje kârının artıp azalmasına bağlıdır. Toplam aktif değer; açılmış olan hesapların toplandığı havuzun herhangi bir andaki bakiyesini ifade etmektedir. Havuzda yeni bir hesap açılması ve havuzun işletilmesiyle kâr elde edilmesi halinde toplam aktif değer artmakta, mevcut hesabın kapatılması veya hesaptan para çekilmesi ve havuzun işletilmesinden dolayı zarar edilmesi durumunda ise azalmaktadır⁸⁷. Ayrıca fonun kâr etmesi birim değeri arttırdığı gibi zarar etmesi de birim değeri düşürür. Yani birim değer yüksekliği fonun kârlılığını gösterir⁸⁸.

1.3.3.1.2. Hesap Değeri

Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın birim değere bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayı⁸⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Katılma hesabı fonlarına para yatıran kişilerin bu fonda mevcut aktiflere katılma oranıdır. Bu, her bir hesap için, hesaba para eklendikçe değeri artan, çekildikçe azalan bir katsayıdır. Yatırılan paranın hesap değeri o günkü birim değere bölünerek bulunur. Bu katsayı, kâr – zarara katılma belgesinde gösterilir ve her hesaba para yatırıldığı ya da

⁸⁷ Tunç, s. 198-199.

⁸⁸ Türkiye Finans, Faizsiz Sistem:

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/faizsiz_sistem_hakkinda.aspx (Çevrimiçi 23.02.2013)

⁸⁹ TMSF, Yönetmelik: <http://www.tmsf.org.tr/documents/mevzuat/tr/mevduatyon.pdf> (Çevrimiçi, 23.02.2013)

hesaptan para çekildiği zaman belge üzerinde yeni hesap değeri yazılır. Fonda hesabı olan kişilerin hesap değerlerinin ayrı ayrı toplamı hesap değerleri toplamını oluşturur⁹⁰.

1.3.3.1.3. Birim-Hesap Değeri

Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutardır⁹¹. Hesabın açıldığı gündeki birim-hesap değeri, haliyle hesabın kendisine eşittir. Fonun işletilmesi sonucu kâr elde edildiğinde birim değer yükseldiğine göre bu yeni birim değer, hesap değeri ile çarpımı sonucu bulunan yeni birim- hesap değeri, fon sahibinin vade sonunda hak iddia edebileceği meblağı yani yatırdığı para artı kârını gösterir⁹².

Birim hesap değeri bir özdeşlik olup, hesap sahibinin herhangi bir andaki hesap vaziyetini göstermektedir. Hissedarın şirket sermayesine koyduğu yatırımının güncel değerine benzemektedir. Hesap değeri, hesap tutarının havuzdaki katılma payını yani sermayeye iştirak yüzdesini gösterdiğinden para yatırma ve çekme hali dışında sabit kaldığı halde, birim değer kâr veya zarar durumuna göre her gün değişmektedir. Birim hesap değeri hesabın açıldığı tarihte yatırılan tutara eşit olup ilerleyen günlerde kâr olmuşsa artar, zarar olmuşsa azalır⁹³. Birim değeri, hesap değeri ve birim-hesap değeri için EK-2 İncelenebilir.

1.3.3.2. Kâr Dağıtım Süreci

Birim hesap değeri, hesap sahibinin talep edebileceği tutar olmakla beraber bu tutarı istediği an talep etme hakkına sahip değildir. Katılma hesabı müşterisi yatırdığı parasını çekmek istediğinde hesabın vadesi dolmuş ise birim hesap değeri üzerinden talep hakkına sahiptir. Yani vade içinde banka kâr elde etmişse müşteriye anapara artı kâr payı verilecek, banka zarar etmişse anapara kendi hissesine düşen zarar kadar noksanlaşmış olarak ödenecektir. Vade henüz dolmamışsa ve talep tarihinde hesaplara net olarak zarar tahakkuk etmişse, o zaman talep tarihindeki birim hesap değeri müşteriye ödenir. Vade

⁹⁰ Türkiye Finans, Faizsiz Sistem:

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/faizsiz_sistem_hakkinda.aspx (Çevrimiçi 23.02.2013)

⁹¹ TMSF, Yönetmelik: <http://www.tmsf.org.tr/documents/mevzuat/tr/mevduatyon.pdf> (Çevrimiçi, 23.02.2013)

⁹² Türkiye Finans, Faizsiz Sistem:

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/faizsiz_sistem_hakkinda.aspx (Çevrimiçi 23.02.2013)

⁹³ Tunç, s. 201.

dolmamış ve hesaplara kâr tahakkuk ettirilmiş olsa dahi hesap sahibi parasını çekmek istediğinde müşteriye sadece anapara ödenir.

Katılma hesabı müşterisi vade sonunda parasını çekmediği takdirde, vade sonundaki kâr veya zarar hesaba yansıtılır ve hesabın vadesi yeni bakiye üzerinden aynı vadede otomatik olarak yenilenir. Katılma hesabı en az bir ay vadeli olarak açılır ve vadesi ne olursa olsun gün sonunda hemen kâr tahakkuk ettirilir. Hesaplara yansıyan kâr tutarı üzerinden mevzuatla belirlenmiş oranda gelir vergisi stopajı uygulanır. Kâr payı gelirleri menkul sermaye iradı tanımı içinde yer alır ve kaynakta vergilendirildiği için ayrıca gelir vergisi beyannamesi düzenlenmez.

Özel proje için açılan hesaplar varsa, doğal olarak proje neticeleninceye kadar bu hesaplara kâr veya zarar yansımaz ve katılma hesabı projenin neticesinden doğrudan etkilenir. Özel proje için açılan katılma hesapları diğer havuzları etkilemez ve onların neticelerinden etkilenmez. Dönem sonunda proje zarar etmişse fon sahibi müşteri zararın boyutuna göre yatırdığı parasını kısmen veya tamamen kaybedebilir. Proje kâr ile sonuçlanmışsa da çoğunlukla genel havuzlara dağıtılan kâr paylarından farklı düzeyde bir kâr tutarı özel havuzlara yansımaktadır.

Katılma hesaplarına dağıtılan kâr payı, kullandırılan fonların fonksiyonudur. Bu nedenle hangi hesaba vadesinde ne kadar kâr veya zarar yansıyacağı önceden bilinemez. Katılım bankası topladığı fonları fon ihtiyacı olan müşterilerinin üretim, ticaret ve yatırımlarının finansmanında değerlendirir. Bu şekilde elde edilen toplam kârdan varsa oluşan zararlar mahsup edilerek, elde kalan net kâr tutarı hesaplara hisseleri oranında dağıtılır.

1.3.4. KATILIM BANKACILIĞININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Katılım bankacılığı Türk finans sistemine getirmiş olduğu farklı bakış açısı ve yöntemlerle gerek ülke içindeki atıl fonlarla gerekse ülke dışından temin ettiği fonlarla sosyal ve ekonomik hayata renk katmıştır. İslamiyet'in faizi yasak kılması bir kısım mütedeyyin insanları bankalardan uzak tutmuş ve tasarruflarını da atıl bırakmıştır. Katılım bankaları bu şartlarda ekonomik düzenin faiz olmadan da işleyebileceğini göstermek adına faaliyetlerine başlamıştır. Bu düşünceyle yola çıkan katılım bankacılığı bugün bankacılık sektöründe %5,6 civarında bir paya sahiptir. Bireysel bankacılık, kurumsal bankacılık, ticari ve KOBİ bankacılığı gibi birçok alanda hizmet veren katılım bankaları İslami

çerçevenin dışına çıkmadan ürün yelpazesini genişletmekte sektöre paralel ve bazen sektörün üzerinde bir büyüme kaydederek bankacılık sektöründeki payını artırmaktadır.

Her zaman reel ekonomiyi, üretim ve ticareti finanse eden katılım bankaları kriz dönemlerinde klasik bankaların kredileri geri çağırıp daha yüksek faiz oranından tekrar kredi verdiği gibi bir durumla, fon kullanan müşterilerini karşı karşıya bırakmayarak onları desteklemeye devam ettiğinden krizlerin tahrip gücünü azaltmaktadır. Ayrıca klasik bankalardan farklı olarak fon kullandırmak için ortada bir mal veya hizmet olması gerekir ve mevzuat gereği bu alım satımı faturalandırmak zorunluluğu vardır. Katılım bankacılığı faturalı ticaret yaparak kullandığı fonun nerelerde kullanıldığından haberdar olmakta ve ekonomideki kayıt dışılığın önüne geçmektedir.

Katılım bankaları her ne kadar bankacılık sektöründe kendine bir rol kapmış olsa da henüz istenilen seviyeye gelememiştir. Mart 2013 itibariyle aktif büyüklüğü 51.652 milyon TL olan katılım bankacılığı aynı dönem aktif büyüklüğü 737.795 milyon TL büyüklüğündeki bir bankacılık piyasasının içerisinde %7 oranında paya sahiptir. Bu pay 2000 yılında %2,13 iken 2005 yılında %2,44, 2009 yılında %4,03 oranındadır. 2001 bankacılık kriziyle birlikte katılım bankacılığının aktif büyüklüğü 10.000 Milyon TL'ye gerilemiş ve sonraki her yıl sektör ortalamasının üzerinde büyüyerek hem sektördeki payını artırmış, hem de 35 milyara yakın bir aktif büyüklüğüne ulaşmıştır. Özel finans kurumlarının katılım bankası adı altında banka statüsü kazanmasıyla topladığı fonların yapısında da önemli değişiklikler olmuştur. 2005 yılına kadar toplanan fonlarda yabancı para ağırlıkta iken toplanan fonlardaki Türk parasının oranı düzenli bir artış göstererek %68 oranına ulaşmıştır. Yine her geçen yıl katılım bankalarındaki fonların aktif büyüklüğüne oranı da düzenli bir artış göstermiştir⁹⁴. Bu durum katılım bankalarının özkaynakla değil de topladığı fonlarla ekonomiyi finanse ettiği anlamına gelmektedir. Bu da katılım bankalarının toplum nezdinde kabul gördüğünün göstergesidir.

Katılım bankalarının kullandırmış olduğu fonları incelediğimizde bu fonların yarısından fazlasının kurumsal finansman desteğinden oluştuğu görülmüş ve bunu bireysel finansman desteği, ithalat ve ihracatın finansmanı ile taksitli ticari fonlar takip etmektedir. Faizsiz bankacılığın asli fonksiyonlarından kâr – zarar ortaklığı neredeyse hiç kullandırılmamaktadır. Katılım bankaları riski az ve getirisi faiz oranlarına paralel olan

⁹⁴ Veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin internet sitesinden ve Bankaların Faaliyet raporlarından derlenmiştir.

kurumsal ve bireysel finansman desteği ile riskten kaçınmakta ve katılma hesabı müşterilerini koruma yolunu seçmektedir. Ancak bu durum katılım bankalarının, klasik bankalarla olan rekabeti de göz önünde bulundurulduğunda, kâr marjını düşürmektedir. Ekonomik istikrarın devam etmesi durumunda katılım bankalarının orta ve uzun vadeli yatırımlara yönelmesi kaçınılmaz olacaktır. Şu aşamada aşırı riskli gibi görünen kâr – zarar ortaklığı gibi fon kullandırma yöntemleri o zaman daha makul olabilecektir.

Katılım bankalarındaki katılma ve cari hesaplarında toplanan fonların tasarruf mevduatı sigorta fonu kapsamına alınması fon sahiplerinin 2001 bankacılık krizinde İhlas Finasta yaşadıkları korkuyu gidermek ve oluşan güven kaybını telafi etmek adına olumlu karşılanmış ve bu fon sayesinde katılım bankaları daha kolay fon toplayabilmiştir. 2005'ten sonra katılım bankalarındaki Türk parası ve toplanan fonun aktif değerler içindeki payının artması bu fon sayesinde olmuştur. Ayrıca yabancı ortaklarla ortaklık durumunu ve özkaynak yapısını güçlendiren katılım bankaları körfez ülkelerinden ve İslam Kalkınma Bankasından temin etmiş olduğu fonlarla daha hızlı bir büyüme trendine girmiştir⁹⁵.

Son yıllarda ekonominin istikrarlı bir çizgi yakalaması ve bunun neticesinde faiz oranlarının düşmesi, enflasyonun azalması, artan dış ticaret hacmi ve ekonomik büyüme katılım bankaları için büyük avantaj olmuştur. Özel finans kurumundan katılım bankasına geçildikten sonra gerek siyasi konjonktürün katılım bankaları lehine devam etmesi ve ekonomik istikrar, katılım bankalarının kuruluş aşamasında sıkıntı yaşamamasına neden olmuştur. Katılım bankaları da bu durumu fırsat olarak telakki edip bir yandan teknolojik ve maddi alt yapıyı oluştururken diğer yandan sektöre kalifiye eleman yetiştirerek uzun vadede klasik bankalarla rekabet edebilecekleri sağlam temeller atmışlardır. Ayrıca son zamanlarda İslami bono olarak adlandırılan sukuk, faizsiz sigorta olarak bilinen tekafül ve bireysel emeklilik sistemleriyle ürün yelpazesi genişletilerek sektörün büyümesi için yeni pencereler açılmaktadır.

Katılım bankalarının en büyük çıkmazı sektör olarak klasik bankalarla rekabet edebilecek büyüklüğe ulaşamamış olmasıdır. Her ne kadar katılım bankaları birçok klasik bankadan daha büyük olsa da sektör olarak klasik bankalarla rekabet edecek düzeyde değildir. Bunda toplumun faize duyarlı kesiminin az olması, bir kısım insanların hala ön

⁹⁵TKBB, 2010 Katılım Bankaları: <http://www.tkbb.org.tr/download/KATILIMBANK2010.pdf> (Çevrimiçi, 26.02.2013)

yargılı davranmaları, toplanan fonların kısa vadeli olması, ürün çeşitliliği açısından klasik bankalar kadar zengin olunmaması, sorunlu kredilerde temerrüt faizi alınmaması gibi nedenler katılım bankasının önünde engel teşkil etmektedir.

1.4. FAİZSİZ BANKACILIĞIN KLASİK BANKACILIKTAN FARKI

Faizsiz bankacılık, dünyada İslami bankacılık ve faizsiz bankacılık (interest free banking) olarak adlandırılırken ülkemizde Katılım bankacılığı olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde katılım bankalarını klasik (mevduat) bankalarından ayıran kâr payı anlatılarak faiz ile kâr payı arasındaki farklar anlatılmıştır. Ayrıca bu kısımda katılım bankalarının mevduat bankaları ile karşılaştırması yapılmakta ve katılım bankalarının mevduat bankalarından farkları ortaya konulmaktadır.

1.4.1. KÂR PAYININ FAİZDEN FARKI

Faizle kâr payını birbirinden ayırmak için öncelikle faizin ve kâr payının ne olduğunu bilmek gerekir. Sözlükte faiz, işletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan getiri, kiralanan paranın kira bedeli, üretim faktörlerinden sermayenin getirisi ⁹⁶ olarak tanımlanmıştır. İslam'a göre faiz iki çeşittir⁹⁷: Bunlar borç faizi ve alışveriş faizidir. Borç faizi; ödünç, alım-satım veya başka herhangi bir sebepten zimmete geçen bir borca karşılık ödenecek olan mal veya parada beli bir vadeden dolayı şart kılınan fazlalıktır. Faizli bir işlem sonunda faizi ödeyen veya alandan mutlaka biri haksızlığa uğrar. Yüksek faiz oranı kötü piyasa şartlarında ödeyen, düşük faiz de getirinin fazla olduğu bir ortamda sermaye sahibini zarara uğratar. Bütün faizli işlemlerde iki taraftan biri zarara uğrayacağından borç faizindeki bu fazlalık hangi ad altında olursa olsun İslamiyet'te yasaklanmıştır. Günümüzde ve genel olarak kapitalizmde faiz denilince akla ilk gelen kredi faizi, İslam'daki bu borç faizidir.

Alışveriş faizi; faize konu mal veya paraların peşin veya vadeli alım-satımlarında ortaya çıkan faizdir. Alışveriş faizi de ikiye ayrılır: fazlalık faizi ve veresiye faizi. Fazlalık faizi aynı cinsten para veya malların birbirleriyle peşin mübadelesinde bedellerden birinde nicel fazlalıktır. Veresiye (vade) faizi ise araya paranın girdiği durumlar hariç, bedellerden birinin veya ikisinin de vadeli olduğu her mübadelede cinsler ve miktarlar aynı olsa da faiz cereyan eder. Yani 24 ayar 10 gram altın ile 18 ayar 12 gram altın mübadele edilemez.

⁹⁶TDK, Faiz: <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (Çevrimiçi, 02.03.2013)

⁹⁷ Özsoy, 2011, s. 31.

Buradaki gram farkı işçiliğe de karşılık tutulamaz. Buradaki 2 gram fazlalık faizidir. İslamiyet bu tür bir mübadele yerine her iki ürünün de değerinin para ile ölçülmesini istemektedir.

Ürünlerin veresiye mübadelelerini kabul etmeyen İslamiyet, bedellerden birinin para diğerinin mal olduğu durumlarda peşin ve veresiye mübadelelere izin vermiştir. Burada ister mal vadeli verilsin ister para vadeli verilsin önemli değildir. Vade farkı olarak da adlandırılan bu işlem kapitalizmde faiz olarak görülmekte ve vadeli satılan bir malın faturasında peşin fiyatla vade farkı ayrı ayrı gösterilerek, vade farkı “faiz” olarak belirtilmektedir. Kâr payı ile faizin karıştırılması buradan kaynaklanmaktadır. Oysa fiyatın baştan ve kesin olarak belirlemek şartıyla, bir malın vade sebebiyle daha yüksek fiyattan satılması İslamiyet’e göre faiz değildir. Çünkü mal ile para arasında faiz ilişkisi doğuracak bir bağ yoktur. Fakat vadeli satılan bir malın borcu vadesinde ödenmediği takdirde, bu borca uygulanacak vade farkı tam anlamıyla faizdir. Çünkü artık mal-para değil, para-para ilişkisi vardır⁹⁸.

Faiz çeşitlerine değindikten sonra asıl meselemiz olan nakdi sermayenin getirisi olarak faiz ile kâr getirilerini karşılaştırabiliriz. Faiz, üretim sürecinden bağımsız olarak kullandırılan sermayeye bağlı olarak değişen bir gelir türüdür. Burada kullanılan sermayeden kazanç elde edilmiş gibi ödenen hayali bir kâr payı olarak görünen faiz; kullandırılan sermayenin kazanç sağlamaması durumunda sermayeyi kullananın hanesine zarar olarak yazılmaktadır. Ancak katılım bankalarının faiz yerine önerdiği kâr; üretim veya ticari bir muamele sonucunda ortaya çıkan sermayeden bağımsız yapılan iş sayesinde sermayenin fazlalaşmasıdır. Yapılan işin gerçekleşmesi için emek ve sermayenin bir araya gelmesi gerektiği gibi elde edilen kâr veya zararın da emek ve sermaye arasında paylaşılması gerekmektedir. Yapılan işten kâr elde edilmişse önceden belirlenen oranda kâr paylaşılır, ortaya emeğini koyan emeğinin karşılığını alır ve işe sermayeyle katılan taraf da sermayenin payına düşen kârı alır. Ancak zarar edilmesi durumunda ortaya emeğini koyan taraf emeğinin boşa gitmesi zararına katlanırken sermayedeki azalan kısım sermayeyle işe ortak olan tarafa zarar olarak yazılır. Bu durumda iki taraf da zarara ortak olmuş durumdadır. Faiz sisteminde kâr veya zararın ne kadar olacağı önceden bilinemediği ama faiz oranı belli olduğu için bir taraf bu işten zarar edecektir.

⁹⁸ Özsoy, 2011, s. 31-36.

Katılım bankalarının açıkladığı kâr payı oranlarının faiz oranlarına yakın olması kâr payı ile faizin birbirine karıştırılmasına neden olmaktadır. Oranlardaki yakınlık veya paralellik kâr payı ile faizin aynı olduğu sadece isimlerinin farklı olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Ancak katılım bankalarının dağıttığı kâr payı ile klasik bankaların verdiği faizin aynı olması söz konusu değildir. Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankaları, topladıkları fonların büyük kısmını üretim desteği sağlama yani işletmelerin üretim faaliyetinde ya da ticarete kullandıkları hammadde, mamul ya da yarı mamul ihtiyaçlarını karşılama yöntemiyle kullanılmaktadır⁹⁹.

Türkiye'deki katılım bankaları topladığı fonların büyük bir çoğunluğunu murabaha kredisi olarak kullanılmaktadır. Üretimin finansmanında kullanılan bu fonlara katılım bankalarının talep edeceği kâr oranları da piyasanın %95'ini oluşturan klasik bankaların faiz oranlarından fazla veya düşük olması katılım bankalarını devamlılığı ve rekabet edebilirliği açısından mümkün olmamaktadır. Kâr payı ile faiz oranları arasındaki fark açıldığı zaman kredi için bankaya başvuran müşteriler faiz oranı daha düşük ise katılım bankası yerine klasik bankaları tercih edebilmekte ve faiz oranları daha yüksek ise katılım bankası mevduat sahiplerine faiz oranlarından daha düşük kâr payı vereceğinden mevduat kaçışlarına maruz kalabilmektedir. Yani katılım bankaları hem atıl fon kalmaması için hem de zarar etmemek için faiz oranlarına yakın bir kâr payı oranı tutturmaya çalışmaktadırlar.

1.4.2. KATILIM BANKALARININ KLASİK BANKALARLA KARŞILAŞTIRILMASI

Katılım bankaları ile bankaların verdikleri bankacılık hizmetleri ve diğer yönlerden karşılaştırılmalarına ilişkin bazı bilgiler, aşağıdaki gibidir¹⁰⁰.

Çalışma Yöntemleri: Katılım bankalarının esasî kâr – zarar ortaklığına dayanır ve temel ilkesi yöntemlerinin faiz içermemesidir. Parayı ticari bir meta gibi alım satıma konu etmemektedirler. Katılım bankaları mevduat toplama ve kredi kullandırma dışında klasik bankacılığın verdiği hizmetleri vermektedirler. Katılım bankaları mevduat toplama

⁹⁹ Türkiye Finans, Faizsiz Sistem:

http://www.turkiyefinans.com.tr/tr/hakkimizda/faizsiz_sistem_hakkinda.aspx (Çevrimiçi 23.02.2013)

¹⁰⁰ Abitter Özulucan ve Ali Deran, “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, 2009, s. 94-98.

ve fon kullandırmada faiz yerine kâr payını esas alması ve bu kâr payı oranının önceden belli olmaması bu bankacılığı klasik bankacılıktan ayıştırmaktadır. Klasik bankalarda ise hem mevduat kabulünde ödenecek faiz, hem de verilen kredi karşılığında istenilen faiz önceden bellidir. İki taraf da ne alıp ne vereceğini bilir. Dolayısıyla burada paranın ticareti yapılmaktadır. Yöntemler haricinde verilen hizmetler bakımından katılım bankacılığı ile klasik bankacılık arasında fark yoktur.

Paranın Fonksiyonları: Katılım bankalarında para ticari bir ürün olarak kabul edilmemektedir. Bunun yerine fon toplarken fon sahipleri ile kâr – zarar ortaklığı kurulmakta ve fon sahiplerine kâr payı ödenmektedir. Fon kullandırırken de faiz içermeyen ve ticari işlemlerden oluşan yöntemler kullanılmaktadır. Katılım bankalarında para ticareti yerine mal ticareti yapılmaktadır. Klasik bankacılıkta ise para, ticari emtia gibi belirli bir bedel karşılığı alım satıma konu edilmektedir. Her iki bankacılıkta paraya atfedilen anlam farklı olduğundan paranın fonksiyonu her iki bankacılık türünde farklılık arz etmektedir.

Fon Toplama: Katılım bankalarında özel cari hesap ve katılma hesabı adı altında fon toplanmaktadır. Özel cari hesap klasik bankacılıktaki vadesiz mevduat hesabıyla aynı olmasına rağmen katılım bankacılığı katılma hesabıyla klasik bankacılıktan ayrılmaktadır. Bu hesap türünde banka ile fon sahibi arasında bir ortaklık kurulmakta ve hesap sahibi bankanın kârına da zararına da ortak olmaktadır. Katılım bankaları diğer bankalardan da kısa veya uzun vadeli borç alamamaktadır. Ancak, katılım bankaları diğer katılım bankalarından bu bankaların atıl fonlarını ortaklık esasına göre alıp faaliyetlerinin finansmanında kullanabilir. Klasik bankacılıkta vadeli mevduat hesabı adı altında önceden belirlenen faiz oranında mevduat sahiplerine banka borçlanmaktadır. Bu borçlanmada mevduat sahibi ile banka arasında ortaklık yerine borç alacak ilişkisi vardır. Burada faiz oranı belli olduğundan mevduat sahibi anaparanın dışında ne kadar gelir elde edeceğini bilmektedir. Ayrıca bu bankalar ihtiyaç durumunda diğer bankalardan LIBOR ile borçlanabilmektedir.

Fon Kullandırma: Katılım bankaları nakit kredi kullandırmak yerine topladığı fonları üretim ve ticaretin finansmanında kullandırmaktadır. Kendine özgü yöntemlerden murabaha, mudaraba, icara, muşaraka gibi yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin temel özelliği reel sektörü finanse etmesidir. Bu yöntemlerde katılım bankası ile fon

kullanan müşteri arasında ticari bir ilişki vardır. Yani müşteri üretim için makine alacaksa bunu bankaya aldırarak kendisi bu makineyi bankadan almaktadır. Bu tür bir fon kullandırma yönteminde banka piyasa şartlarına göre istediği oranda bir kâr oranı belirleyebilmektedir. Ayrıca belirli bir projenin finansmanını da üstlenen katılım bankaları burada verdiği nakit krediyi faiz karşılığı vermek yerine projeye ortak olarak kârına da zararına da ortak olmaktadır.

Katılım bankalarının yöntemleri gereği emtia ve gayrimenkul alıp satması serbesttir. Ancak klasik bankalar külçe altın haricinde ticari amaçlı emtia ve gayrimenkul edinemezler. Klasik bankalar katılım bankalarının aksine nakit kredi kullandırmakta ve bu kredi karşılığında faiz talep etmektedir. Ayrıca klasik bankalar verdiği kredilerin nerelerde kullanıldığına bakmaz. Geri ödemede sıkıntı olmayacaksa verilen kredi her alanda kullanılabilir.

Finansal Kiralama: Katılım bankaları icara da denilen finansal kiralama yöntemini bir finansman aracı olarak kullanabilmektedir. Klasik bankaların ticari amaçlı gayrimenkul ve emtia almasının yasak olması nedeniyle bu yöntem yalnız katılım bankalarında kullanılmaktadır. Klasik bankalar bu yöntemi kullanmak istediklerinde kendi bünyesinde bir finansal kiralama şirketi kurmak şartıyla bu şirket üzerinden faaliyetlerini yürütebilirler.

Müşterilerin Üstlendikleri Risk ve Sisteme Duyulan Güven: Katılım bankacılığı güven üstüne bina edilmiş bir sistemdir. Zira toplanılan fonlar ve kullandırılan fonlar faiz karşılığı değil kâr – zarar ortaklığı esasına dayanmaktadır. Yapılan iş aslında ticarettir. Bu yüzden hem mevduat sahibi mevduatını geri alamayabilir hem de banka kullandığı fonları karşı tarafın zarar etmesinden dolayı geri alamayabilir. Bu durum, hem mevduat sahibi için hem de banka için risk oluşturmaktadır. Klasik bankacılıkta ortaklık yerine faiz sistemi kullanıldığından borç alacak ilişkisi vardır. Banka verdiği krediyi alamasa bile mevduat sahibine vaat ettiği faizi ve anaparayı ödemekle yükümlüdür.

Kullandırılan Fonun Müşteriler Açısından Maliyeti: Katılım bankalarından fon kullanan müşterinin mudaraba ve muşaraka gibi kâr – zarar ortaklığı yöntemlerinin dışındaki yöntemlerde bankaya ödeyeceği miktar bellidir ve değişmez. Sözleşme en başta yapılır ve sonradan borç yapılandırılmasına gidilerek artırım yapılmaz. Ancak klasik

bankalarda faiz oranlarındaki değişmeler neticesinde borç yapılandırılması yapılabilmektedir. Bu yapılandırma neticesinde bankaya olan kredi borçları artabileceği gibi azalma ihtimali de vardır. Dolayısıyla müşteri açısından kredi maliyeti katılım bankalarında vade boyunca sabitken klasik bankalarda değişme olasılığı vardır.

Fon Maliyetleri: Katılım bankaları topladığı fonları özel cari hesap ve katılma hesabı adı altında toplamaktadır. Özel cari hesapta toplanan fonlar için banka mevduat sahibine herhangi bir ödeme yapmamaktadır. Bu fonlar banka için sıfır maliyetli kaynak niteliğindedir. Ancak katılma hesabında toplanan fonların bankaya bir maliyeti vardır. Bu maliyet önceden belli olmayan ancak bu hesaplarda biriken fonların kullanılması neticesinde elde edilen kârın paylaşılması ile belli olan bir maliyettir. Klasik bankacılıkta ise vadeli ve vadesiz adı altında iki ayrı hesap türü vardır. Bu hesaplardan vadesiz hesaplar klasik bankalar için maliyetsiz fon kaynağı iken vadeli mevduat hesaplarına yatırılan fonlar için banka mevduat sahibine faiz ödemektedir.

İşlemlerinde Kullandıkları Finansal Enstrüman: Katılım bankaları kullanılan enstrüman çeşitliliği açısından klasik bankalara göre daha geridedir. Katılım bankalarındaki faiz ve sektör kısıtlamaları finansal enstrümanların da sayısını azaltmaktadır. Klasik bankalardaki kısıtlamaların daha az olması ve yeni enstrümanların piyasaya sürülmesinde katılım bankalarına göre daha az kontrole tabi tutulması klasik bankaları avantajlı kılmaktadır.

Makro Ekonomiye Etkisi: Katılım bankacılığında nakit kredinin verilmemesi ve bunun yerine belirli bir iktisadi faaliyetin finanse edilmesi neticesinde katılım bankaları kayıt dışı ekonomiyi önleyerek vergi kaçırılmasının da önüne geçmektedir. Katılım bankalarının reel ekonomiyi finanse etmesi yatırım tutarının artmasına ve istihdam sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Klasik bankacılıkta kullanılan kredilerin nerelere sarf edildiği takip edilmediğinden bu fonların reel ekonomiye katkı sağlamayan, kayıt dışı, vergisiz hatta yasadışı faaliyetlerde kullanılma ihtimali söz konusudur.

Reel Ekonomiye Katkı: Katılım bankaları ilkeleri gereği reel ekonomiyi finanse etmektedir. Kredi kullanırken nakit kredi verip kredi kullananın inisiyatifine bırakmak yerine belirli bir ticareti, üretimi veya bir projeyi finanse ederek reel ekonomiye katkı

sağlamaktadır. Klasik bankaların verdiği kredilerin nerelere harcandığı konusunda takibat yapılmadığı için bu kredilerin reel ekonomi dışında kullanılma ihtimali vardır.

Tabi Oldukları Meslek Kuruluşu: Katılım bankalarının Türkiye Katılım Bankaları Birliği'ne üye olma zorunlulukları vardır. Klasik bankalar da Türkiye Bankalar Birliği'ne üye olmak zorundadırlar.

Faizsiz bankacılık İslami prensiplere uygun çalışan bir bankacılık sistemidir. İslami bankacılık, faizsiz bankacılık ve katılım bankacılığı gibi farklı isimler altında faaliyet gösterebilir de hepsinin İslami prensiplere göre faaliyet gösteren faizsiz bankalar olduğu söylenebilir. Bu bankacılık sisteminin başlangıcı yarım asır öncesine dayansa da yöntem ve uygulamalar itibarıyla çok daha öncelerine dayanmaktadır. Ticari hayatta uygulanan İslami prensiplerin bankacılık çatısı altında uygulanmasıyla ilk faizsiz bankacılık uygulamaları da başlamış oldu. Faizsiz bankacılığın amacı küçük birikimleri bir araya getirerek büyük ticari ve sınai faaliyetlerin finansmanını sağlamaktır. Diğer klasik bankalarla aynı faaliyetleri yapan faizsiz bankalar bazı yönlerden farklılık gösterir. Faizsiz bankaları klasik bankalardan ayıran en önemli nokta bu bankaların faaliyetlerini faiz üzerine bina etmemesidir.

Faizin kullanılmadığı bu sistemde iki ayrı fon toplama hesabı bulunmaktadır. Bu hesaplar cari hesap ve yatırım/katılım hesabı olarak isimlendirilmektedir. Cari hesap klasik bankaların vadesiz mevduat hesabına benzerken yatırım hesabı vadeli mevduat hesabından farklılık gösterir. Vadeli mevduat hesabında mevduat sahibine önceden belirlenen bir faiz ödemesi yapılırken yatırım hesabında mevduat sahibine anapara dâhil herhangi bir ödeme taahhüdünde bulunulmaz. Faiz ödemesi yerine yatırım hesabında biriken fonların değerlendirilmesi neticesinde elde edilecek kâr veya zarar mevduat sahibiyle paylaşılır. Faiz yerine kâr – zarar ortaklığıyla hareket eden faizsiz bankalar fon kullandırırken de faizsiz yöntemler kullanmaktadır. Bu yöntemler kâr – zarar ortaklığı şeklinde uygulanan mudaraba ve müşaraka ile ticari faaliyet gibi uygulanan murabaha, icara (kiralama), selem satışı ve istisna gibi yöntemlerdir.

Faizsiz bankacılığın Türkiye'deki uygulaması da katılım bankalarıdır. Katılım bankaları 1980'lerde kurulan özel finans kurumlarının devamıdır. Bu özel finans kurumları 2006'da Bankacılık Kanunu kapsamına dâhil edilerek isimlerini katılım bankası olarak

değiştirmişlerdir. Türkiye’de Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Bank Asya ve Türkiye Finans olmak üzere halen dört katılım bankası faaliyet göstermektedir.

Katılım bankaları faizsiz bankalarla aynı fon kullandırma yöntemlerini kullanmasına rağmen uygulamada bu yöntemlerin isimleri değiştirilerek klasik bankaların yöntemlerine benzer isimler verilmiştir. Kurumsal finansman desteği, bireysel finansman desteği, finansal kiralama, kâr – zarar ortaklığı yatırımı ve gayrinakdi krediler gibi yöntemler ile fon kullandırmaktadır.

Temel bankacılık faaliyetlerinde klasik bankaları ile aynı işleri yapan katılım bankaları ve diğer faizsiz bankalar İslam’ın yasakladığı faaliyetlerden uzak durarak klasik bankalardan ayrılmaktadır. Gerek fon toplarken gerekse fon kullandırırken faize bulaşmayan bu bankalar topladığı fonların kaynağını ve kullandığı fonun nerelerde kullanılacağını sorarak İslam’ın haram kıldığı ve devletin yasakladığı faaliyetlerin finansmanını sağlamayarak klasik bankalardan farklılaşmaktadır.

II. BÖLÜM: KLASİK BANKACILIKTA VE FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİ

Bu bölüm iki başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık altında bankalarda risk yönetimi anlatılmaktadır. Bankalarda risk yönetiminin amaçları, bankaların karşılaştığı risk türleri bu riskler ile bankaların aktif ve pasif yönetimi arasındaki ilişkiler anlatılmaktadır. Diğer başlık olan faizsiz bankacılıkta risk yönetiminde ise faizsiz bankaların karşılaştığı riskler ile bu bankaların risklere karşı İslami prensipler çerçevesinde alabileceği önlemler anlatılmaktadır.

2.1. KLASİK BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİ

Risk, en basit tanımıyla herhangi bir işleme ilişkin bir kaybın ortaya çıkması veya bir giderin ya da zararın vuku bulması nedeniyle ekonomik faydanın azalması ihtimalini ifade etmektedir. Riskin en belirgin özellikleri ise tam ve net olarak bilinmemesi, zamanla değişkenlik göstermesi, olumsuz sonuçlar doğurabilir olması ve yönetilebilir nitelikte bulunmasıdır¹⁰¹. İşletmeler için beklenen durumdan sapmaya neden olabilecek, işletmeyi zarara uğratma ihtimali olan ve potansiyel bir tehlike arz eden her durum yönetilmesi gereken bir risktir.

Bankaların temel işlevleri olan mali aracılık fonksiyonlarının doğal sonucu olarak bilançoları, diğer sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin bilanço yapılarının tersi bir görüntüye sahiptir. Diğer işletmelerden farklı olarak, bankalar kendi kaynakları ile değil, haricen sağladıkları kaynaklarla gerçekleştirdikleri plasmanlardan ötürü risk alır¹⁰². Bankaların risk yönetimine yaklaşımı da işletmelere göre farklılık göstermektedir. Bankalar gerçekleştirmiş olduğu plasmanlarda kârlılık ve likiditeye ilişkin kararları daima

¹⁰¹ Şenol Babuşcu, *Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi*, Akademi Yayıncılık, Ankara 2005, s. 4.

¹⁰² Hasan Candan ve Alper Özün, *Bankalarda Risk Yönetimi ve BASEL II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 5.

belirsizlik koşulu altında alırlar. Bu belirsizliği gidermek üzere tahminde bulunan bankalar tarafından tahmin ile gerçekleşenin aynı ölçüde olmaması veya tahmin hatasının bir kayba neden olması risk olarak algılanmaktadır. Özellikle bankalarda yanlış tahminlere dayanarak alınan kararlar, sadece bankanın kârlılığı için değil bankanın likiditesi için de risk yaratır. Bankanın kârlı olduğu halde ödemeleri zamanında yapamaması veya ödemeleri zamanında yapabilmesine rağmen ortakları memnun etmeyen bir kârlılık düzeyi bankanın geleceğini tehdit eden en temel risklerdir¹⁰³. Banka likiditeye dikkat ederek kârlılığını artırmak istemektedir ancak bazen bu ikisi birlikte mümkün olmamaktadır. Bu yüzden bankanın hem likit kalmasını hem de kârlılığını garanti etmek amacıyla, mevcut risklere karşı uygulanan politikalar demeti risk yönetimi olarak adlandırılabilir.

Riskleri genel olarak kontrol edilemeyen sistematik ve kontrol edilebilen sistematik olmayan riskler diye iki gruba ayırmak mümkündür. Bankadan bağımsız ortaya çıkan, politik, ekonomik ve sosyal durum gibi değişkenlerin banka için risk oluşturabilecek şekilde değişmelerinden kaynaklanan ve pazar riski de denilen sistematik riskler bankaların hepsini az ya da çok etkileyen risk türüdür. Sistematik olmayan riskler ise bankanın kendisinden kaynaklanan risklerdir. Finansal risk, faaliyet riski, yönetim riski gibi bankanın kendi durumundan kaynaklanan ve bankanın kontrol edebileceği özel risklerdir.

Risk yönetimi, hangi risklerin önemli olduğunun belirlendiği ve bu riskleri bertaraf edebilmek için strateji ve planların geliştirildiği proaktif bir süreçtir. En basit şekliyle risk yönetiminde riskler tanımlanır, önleyici tedbirler alınır, riskin büyüklüğü sayısallaştırılır ve kabul edilebilir risk düzeyi belirlenir¹⁰⁴. Karşılaşılan riskleri ortadan kaldırmak amacıyla işletmeler bilanço içi ve bilanço dışı yöntemler kullanmaktadır. Bilanço içi yöntemler aktif pasif yönetimi olarak da adlandırılmaktadır.

2.1.1. RİSK YÖNETİMİNİN AMAÇLARI ve ALANLARI

Risk yönetimi; belirsizlikleri ve belirsizliklerin getireceği olumsuz etkileri mümkün olan en alt düzeye indirmeyi hedefleyen bir disiplindir. Sorunları oluşmadan önlemeyi amaçlayan proaktif bir yaklaşımdır. Risk yönetimi; risklerin sorun haline gelmeden önce belirlenmesini ve oluşma olasılığını veya oluşumu sonrası etkilerinin en aza indirilmesi çalışmalarının yürütülmesini kapsamaktadır¹⁰⁵. Risk yönetimi; potansiyel

¹⁰³ Hasan Kaval, *Bankalarda Risk Yönetimi*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2000, s. 23.

¹⁰⁴ Babuşcu, s. 7.

¹⁰⁵ Age, s. 8.

risklerin yönetilmesiyle olası zararlardan işletmeyi koruduğu gibi belirsizliklerin tahminiyle risklerin fırsata dönüştürülmesini de sağlayabilir.

Bankacılık, maruz kalınan risklerin, bankanın sağlıklı, güvenli ve kârlı bir işletme olarak varlığını sürdürebilmesi amacıyla yönetilmesi esası üzerine kurulmuştur¹⁰⁶. Bankacılık açısından risk kavramı, bankanın yatırımlarının zarara uğrama olasılığını ifade eder. Bankalar, kârlılığa ve likiditeye ilişkin kararlar alırken, mevcut belirsizliği gidermek üzere tahminde bulunurlar. Tahmin ile gerçekleşenin aynı ölçüde olmaması¹⁰⁷ da riski ifade eder.

Risk yönetiminin amacı, gelecekteki nakit akımlarının içereceği risk-getiri yapısını, buna bağlı olarak faaliyetlerinin niteliğini ve düzeyini izlemeye, kontrol altında tutmaya ve gerektiğinde değiştirmeye yönelik belirlenen politikalar, uygulama usulleri ve limitler aracılığıyla maruz kalınan risklerin tanımlanmasını, ölçülmesini, izlenmesini ve kontrol edilmesini sağlamaktır¹⁰⁸. Yani risk yönetimi; piyasaların yaşadığı olağanüstü durumlarda bankanın karşı karşıya kalabileceği zarar büyüklüğünü önceden ölçebilmek ve olağanüstü durumlara hazırlıklı olmaktır¹⁰⁹.

Bankalar ekonomi içinde bulundukları konum nedeniyle yetkili kamu otoriteleri tarafından diğer işletmelere oranla daha sıkı kontrol altındadırlar. Kamu otoriteleri bankaların hem likiditelerini yeterli seviyede tutmak, hem de önemli ölçülerde zararlarını engellemek amacıyla bazı sınırlamalar getirirler. Ancak banka yönetimi bu sınırlamalar ve düzenlemelerle yetinmeyip ek önlemler almak ve kârlılığı ve likiditeyi kontrol etmek isterler. İşte bu nedenle banka üst yönetimi kendi durumuna uygun bir risk yönetimi politikası izler¹¹⁰. Bankaların risk yönetimi politikası kapsamında belirlenen risk yönetimi süreci, risklerin belirlenmesi, risklerin ölçülmesi ve sayısallaştırılması, risk yönetimi kararlarının uygulanması, risk yönetimi politikasının sonuçlarının kontrolü olmak üzere dört aşamadan oluşur¹¹¹. Bankalar yasalarda belirtilen tedbirlerin haricinde bu dört aşamanın bazılarında fazladan tedbir uygulayarak riske karşı mukavemeti artırabilirler.

¹⁰⁶ Candan ve Öztün, s. 5.

¹⁰⁷ Babuşcu s. 16.

¹⁰⁸ Albaraka Türk, 2011 Faaliyet Raporu: <http://www.albaraka.com.tr/rapor/pdf/tr3-1.pdf> (Çevrimiçi 03.03.2013)

¹⁰⁹ Babuşcu, s. 16.

¹¹⁰ Kaval, s. 24.

¹¹¹ Babuşcu, s. 16.

Ancak bu ekstra tedbirlerin bankaya bir de maliyeti olacağından her banka katlanabildiği maliyet ölçüsünde ekstra tedbirler almaktadır.

2.1.2. RİSK TÜRLERİ

Sektöre, işletmeye ve yapılan işe göre değişen çok fazla risk türü vardır. Bu riskleri çeşitli açılardan sınıflandırmak mümkün olmakla birlikte kapsamlı bir tasnif yapılamamaktadır. Riskleri tasnif ederken firma içi ve firma dışı riskler, yönetilebilir ve yönetilemez riskler, sistematik ve sistematik olmayan riskler, finansal ve finansal olmayan riskler diye¹¹² ayırabiliriz. Ancak bankacılıkta risk; daha çok sistematik ve sistematik olmayan riskler ile finansal ve finansal olmayan riskler şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Bu çalışmada ise riskler üç kısma ayrılarak incelenecektir. Bunlar; piyasa riski, kredi riski ve operasyonel risklerdir. Piyasa riski kategorisi altında bankaların finansal varlık portföyünün değerini etkileyen makro değişkenlerden kaynaklanan riskler yer alır. Buna faiz riski, kur riski, hisse senedi piyasası riskleri örnek verilebilir. Kredi riski, bankanın alacaklarını zamanında ve tam olarak tahsil edememesinden dolayı oluşan risktir. Operasyonel riskler ise, kredi ve piyasa riskleri dışında kalan insan, süreç, sistem hataları kaynaklı oluşabilecek riskleri kapsamaktadır¹¹³.

2.1.2.1. Piyasa Riski

Piyasa riski, finansal kuruluşun, bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarında tuttuğu pozisyonlarında, piyasalardaki dalgalanmalardan kaynaklanan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan faiz oranı riski, hisse senedi pozisyon riski ve kur riski gibi riskler nedeniyle zarar etme ihtimalini ifade etmektedir¹¹⁴. Bu risk, dört farklı piyasada alınan pozisyonlarda yaşanan dalgalanmalardan ortaya çıkan bir risktir. Bu piyasalar, faize duyarlı sabit getirili bono ve tahvil gibi borçlanma araçları, yabancı para cinsinden alınan pozisyonları ifade eden kur, mal ve emtia piyasası ve hisse senedi fiyatlarıdır. Bu dört pazarda meydana gelecek değişiklikler bankaların pazarlanabilir finansal araçlarının fiyatlarını ve üstlendikleri riski etkileyecektir¹¹⁵.

¹¹² Mehmet Bolak, *Risk ve Yönetimi*, Birsan Yayınevi, İstanbul 2004, s. 4-16.

¹¹³ K. Evren Bolgün ve M. Barış Akçay, *Türk Finans Piyasalarında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları Risk Yönetimi*, Scala Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 204.

¹¹⁴ Candan ve Özün, s. 57.

¹¹⁵ Babuşcu, s. 21.

Piyasa riskinin ölçümünde alım-satım portföyünün riski dikkate alınır. Alım-satım portföyünde değerlendirilmeyen portföy ve pozisyonlar yani finansal varlıklar bankacılık hesaplarında tutulmaktadır ve bu hesaplarda izlenen finansal varlıklar kredi riski kapsamında değerlendirilmektedir¹¹⁶. Ülkemiz mevzuatında finansal varlıklar; alım-satım amaçlı, vadeye kadar elde tutulacak ve satılmaya hazır finansal varlıklar ile banka kaynaklı kredi ve alacaklar olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır. Alım-satım amaçlı finansal varlık ve yükümlülükler; piyasada kısa dönemde oluşan fiyat ve benzeri unsurlardaki dalgalanmalardan kâr sağlama amacıyla elde edilen veya elde edilme nedeninden bağımsız olarak, kısa dönemde kâr sağlamaya yönelik bir portföyün parçası olan varlık veya yükümlülüklerdir¹¹⁷. Vadeye kadar elde tutulacak ve satılmaya hazır finansal varlıklar işletmenin vadeye kadar elde tutma niyet ve imkânının bulunduğu, sabit veya belirlenebilir nitelikte ödemeler içeren ve sabit bir vadesi bulunan finansal varlıklardır. Kredi ve alacaklar; sabit veya belirlenebilir nitelikte ödemelere sahip olan ve aktif bir piyasada işlem görmeyen finansal varlıklardır. Satılmaya hazır finansal varlıklar; satılmaya hazır olarak tanımlanan kredi ve alacaklar ile vadeye kadar elde tutulacak yatırım ve kâr veya zarara yansıtılan finansal varlık olarak sınıflanmayan ve türev olmayan finansal varlıklardır¹¹⁸.

Piyasa fiyat ve oranlarının oynaklığı, piyasa riski ölçümünün ana omurgasını oluşturmaktadır. Piyasa riskleri, bağımlı ve bağımsız risk grubu olmak üzere iki bölümde incelenebilir. Bağımlı riskler finansal enstrümanların fiyat hareketlerinden etkilenen risklerdir. Hisse senedi fiyatları, faiz oranları, döviz kurları ve paritelerdeki değişim bu risk kategorisini etkilemektedir. Bu gruplara dâhil olan riskler doğrusal modellerle ölçülebilir. Bağımsız riskler ise, diğer geri kalan risk gruplarını içermektedir. Temelde oynaklık ya da dengeli pozisyon risklerini ve doğrusal olmayan risk gruplarının ölçülmesini kapsamaktadır¹¹⁹.

¹¹⁶ Candan ve Özün, s. 57-58.

¹¹⁷ BDDK, Muhasebe Uygulama Yönetmeliğine İlişkin 1 Sayılı Tebliğ, Finansal Araçların Muhasebeleştirilmesi Standardı, Madde 4
<http://www.basarmevzuat.com/dustur/teblig/5/4389/a/muhuygyonteb.htm> (Çevrimiçi, 04.03.2013)

¹¹⁸ Alomaliye, Türkiye Muhasebe Standardı(TMS 39) Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme Madde 9. http://www.alomaliye.com/kasim_06/tms_41_eki.pdf (Çevrimiçi, 04.03.2013)

¹¹⁹ Bolgün ve Akçay, s. 204.

2.1.2.1.1. *Faiz Oranı Riski*

Bankalar taşıdıkları finansal kıymet pozisyonlarının vade yapıları sürekli olarak faiz riskine açık kurumlardır. Finansal kıymetlere ilişkin faiz riski; pasif kalemleri ile bilanço dışı işlemlerin yeniden fiyatlandırılması, getiri beklenmeyen değişikliklerin olması, fonlama maliyeti ile yatırımın getirisi korelasyon bulunmaması ve ipotège dayalı menkul kıymetler gibi standart finansal kıymetler üzerinden opsiyon alım-satımının yapılmasına ilişkin risklerden kaynaklanmaktadır. Faiz riski, faiz oranlarındaki hareketler nedeniyle bankanın finansal durumuna bağlı olarak maruz kaldığı risktir. Faiz riskinin bankanın hem gelirleri hem de bilanço içi ve bilanço dışı kalemlerinin ekonomik değerleri üzerinde etkisi vardır¹²⁰.

Piyasa faiz oranlarının değişimi nedeniyle bankanın faiz marjında daralma olabilmektedir. Pasifte uzun vadeli ve sabit faizli fonlar mevcut iken faiz oranlarının düşmesi neticesinde düşen maliyetlere uyum gösterilemiyor veya genel faiz oranları yükselirken aktifte sabit faiz oranları ile bağlanım nedeniyle aktifin getirisi artırılamıyor ise banka bundan zarara uğrar ve buna faiz oranı değişim riski denir¹²¹. Piyasa faiz oranındaki değişimler, menkul kıymetlerin fiyatlarını ters yönde etkiler. Yani faiz oranı yükselirken fiyatlar düşer, faiz oranı düşerken fiyatlar yükselir. Bunun nedeni, menkul kıymetlerin fiyatlarının, gelecekte sağlanacak gelirlerin, piyasa faiz oranıyla iskonto edilmiş değerleri toplamına eşit olmasıdır. Faiz oranı değişimleri, sabit getirili yatırım araçlarını ve bunların içinde de vadesine daha fazla kalmış olanları daha büyük oranda etkiler¹²².

Faiz riski, bankacılıkta olağan bir durum olmakla birlikte aşırı faiz riski bankaların kârlılıkları ve sermaye yapıları için önemli bir tehdit oluşturabilir. Faize duyarlı aktifler, pasiflere göre daha uzun vadeli ise kısa vadede faizlerin düşmesi durumunda faiz marjı büyür ve kârlılık azalır. Faizler yükselirse faiz marjı küçülür ve negatif değer bile alabilir. Faize duyarlı aktifler, pasiflere göre daha kısa vadeli ise, kısa vadede faizlerin yükselmesi durumunda net faiz marjı büyür ve kârlılık artar. Faize duyarlı aktifler ile pasiflerin vade yapısı uyumlu ise

¹²⁰ Age, s. 204-205.

¹²¹ Kaval, s. 27.

¹²² Bolak, s. 6.

boşluk (GAP) sıfıra yakındır. Bu durumda faizdeki dalgalanmalar net faiz marjını etkilemez¹²³. GAP bilançodaki faize duyarlı aktiflerle faize duyarlı pasifler arasında faiz arasında faiz oranı ve vade bakımından fark olması durumunda oluşan boşluktur. Faiz Faiz oranlarındaki değişmelerden kaynaklanan faiz riskinden kaçınmak için GAP sıfıra yakın olmalıdır. Ancak proaktif bir risk yönetimi politikasında GAP'ın sıfırlanması yerine faiz oranlarındaki değişimleri tahmin etmek suretiyle pozisyon olarak ve neticesinde riski sıfırlamak yerine riski yöneterek kârlılık artırılabilir.

Bankaların faiz oranı riskini ölçmede kullandıkları farklı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar¹²⁴:

Süre (Duration) analizi; bankaların portföylerinde tuttıkları aktif ve pasif kalemlerin piyasa faiz haddindeki dalgalanmalara karşı ne derece duyarlı olduklarını ölçmeye yarar¹²⁵. Süre analizi ortalama vadeyi yeniden fiyatlamaya göre ağırlıklandıran bugünkü değerdir. Yani bir aktifin ya da pasifin zamana göre ağırlıklı bugünkü değerinin piyasa değerine oranı olarak hesaplanmaktadır ve faiz oranı riskinin ölçülebilmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Belirli bir dönemde faize karşı duyarlı aktifler ile faize karşı duyarlı pasiflerin ortalama sürelerinin birbirinden farkı süre açığına neden olmaktadır. Bankalar faiz oranı riskini hesaplamak için bu süre açığını hesaplatmaktadırlar. Toplam aktif içerisindeki faize duyarlı varlıklar ile toplam pasif içindeki faize duyarlı kaynaklar arasındaki bağlantıya bakılarak süre açığı hesaplanır. Süre açığı, faiz oranı değiştiği zaman bankanın aktif getirisi ile pasif maliyetindeki değişimi gösterir.

Parametrik yöntemler; risk faktörlerindeki olası değişikliklerde mevcut durumun ne yönde ve ne miktarda etkileneceğini belirlemeye yönelik çalışmalar olup riske maruz değer (RMD) ve standart metot özelde faiz oranı riskini genelde de piyasa riskini ölçmede kullanılan yöntemlerdir.

2.1.2.1.2. Likidite Riski

¹²³ Bolgün ve Akçay, s. 205.

¹²⁴ Babuşcu, s. 65-67.

¹²⁵ Ekrem Erdem, *Para Banka ve Finansal Sistem*, Detay Yayıncılık, Ankara 2010, s. 237-238.

Likidite riski genel olarak, ihtiyaç duyulan miktarda fonun ihtiyaç duyulduğu anda uygun bir maliyetle bulunamaması, elde tutulan finansal varlığın istenilen zamanda ve fiyatta elden çıkarılamaması veya transfer edilememesi sonucunda zarara uğrama olasılığı olarak tanımlanabilmektedir. Yani nakit giriş ve çıkışlarının eş anlı olmaması tehlikesidir¹²⁶. Likidite sıkıntısı çeken bir banka, kısa sürede yükümlülüklerini artırarak ya da aktiflerini makul fiyatlarla nakde çevirerek ihtiyacı olan fonu sağlayamayabilir. Olağandışı hallerde likidite yetersizliği bankanın yükümlülüklerini yerine getiremez duruma düşmesine yol açabilir¹²⁷.

Bankacılık krizlerinin yaşandığı dönemlerde mevduat sahipleri arasında yaygınlaşan banka paniği nedeniyle bankaya hücumların artmasıyla birlikte, bankalar müşterilerinin fon taleplerini karşılamak konusunda sıkıntıya düşmektedirler. Yeterince likit aktife sahip olmayan bankalar, olası toplu hücumlar karşısında büyük bir likidite riskine maruz kalırlar ve genellikle de bu riski yönetmekte aciz kalırlar. Zira böyle ortamlarda asıllı-asılsız söylentilerin önüne geçilmesi oldukça güçtür. Bu sebeple, banka yöneticileri bu duruma düşmemek için kasalarında nakit ya da kolaylıkla nakde çevrilebilecek likit aktif tutmayı tercih ederler¹²⁸. Ancak burada önemli olan bankanın hem likidite riskine karşı tedbirini alması hem de kârlılığını korumasıdır.

Özellikle ülkemizde ve benzer ülke piyasalarında genelde bankalar daha çok kısa vadeli ve küçük tutarlardaki fonları toplamakta, daha büyük tutarlarda ve uzun vadeli olarak bu fonları kullanırmaktadır. Bu nedenle de aktifin vade yapısı pasiflere göre daha uzun vadeli olmaktadır. Bu durum bankaların likidite riskini her zaman taşımalarına neden olurken, likidite yönetimine büyük önem vermelerini zorunlu kılmaktadır¹²⁹. Likidite riskinin yönetimi aktif-pasif yönetiminin geleneksel olarak yoğunlaştığı alanlardan birisidir. Bankanın pasiflerindeki yükümlülükleri karşılayamaması durumu olarak ifade edilen likidite riski, genel olarak müşterilerin pozisyonlarını, yatırımlarını likidite etmek istemeleri nedeniyle oluşur. Likidite yönetiminin amacı, net likit aktiflerin, negatif olduğu durumdan sakınmak veya korunmaktır. Likit aktifler ve değişken pasifler dikkate alınarak, boşluk (GAP) analizi bu tür riski yönetmek amacıyla kullanılabilir. Bu analiz belirli bir

¹²⁶ Bolak, s. 11.

¹²⁷ Bolgün ve Akçay, s. 207.

¹²⁸ Erdem, s. 224-225.

¹²⁹ Babuşcu, s. 46-47.

dönemde, faize karşı duyarlı aktifler ve pasifler arasındaki farkı yansıttığından, hem faiz oranı riski hem de likidite riski yönetiminde yoğun olarak kullanılmaktadır¹³⁰.

Genelde likidite riski vade uyumsuzluğu, aktif kalitesindeki bozulmalar, beklenmeyen kaynak çıkışları, kârlılıkta düşüş ve kriz gibi nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Vade uyumsuzluğu pasifin vade yapısının aktifin vade yapısından kısa olması durumunda ortaya çıkmaktadır bu durumda bankadan nakit çıkışı olursa banka yeni kaynak bulmak durumunda kalabilir. Riskin önlenmesi için mevduat ve kredilerin vadelerinde değişiklik yaparak daha uyumlu hale getirmek veya yeni kaynak bulmak gerekmektedir. Bilançonun aktif kısmındaki bozulmalar ise kredilerdeki temerrütlerin artması veya dönen-duran varlık arasındaki dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bu riskten kaçınmak için bankalar kredi kullandırırken müşterilerin kredibilitesini iyi değerlendirmeli ve kredi vermede hassas davranmalıdır. Ayrıca banka gayrimenkul gibi ihtiyaçlarını finansal kiralama vb yöntemlerle gidermeli ve bundan dolayı fonu faaliyetlerine daha fazla katkı sağlayan kârlı alanlarda kullanılmalıdır. Duran varlıkların fazla olması kriz dönemlerinde bankanın hareket kabiliyetini azaltacağından daha çok dönen varlıklara ağırlık vermelidir. Bankadan beklenmeyen mevduat çıkışları olabilmekte ve bankaların likiditesi bu çıkışları karşılamada yetersiz kalabilmektedir. Bu durumda banka Merkez Bankasından veya diğer bankalardan destek alarak ayakta kalabilir¹³¹.

2.1.2.1.3. Kur Riski

Kur riski ya da yabancı para (YP) pozisyon riski; bankaların bilançoları içinde YP oluşturdukları pozisyonlara bağlı olarak, döviz kurlarında meydana gelen değişiklikler nedeniyle uğrayabilecekleri gelir kaybı ve buna bağlı oluşacak olumsuz durumlardır. Yani bankanın aldığı YP pozisyonların beklenmedik yöndeki kur hareketleri nedeniyle banka gelirlerinde ve dolayısıyla özkaynaklarında, nakit akımlarında, aktif kalitesinde ve nihai olarak taahhütlerini karşılamada yaratacağı olumsuzluklara ilişkin risktir¹³².

YP pozisyon riski bir bankanın aktifinde ve pasifinde aynı tutarda ve cinsten yabancı para bulunmaması durumunda ortaya çıkar. Ulusal paranın yabancı para karşısında değer kazanması veya kaybetmesi aktif ve pasifteki yabancı para miktarının eşit olmaması durumunda bankaya zarar veya kâr olarak yansıyabilir. Bu durumda banka aktif ve

¹³⁰ Bolgün ve Akçay, s. 207.

¹³¹ Babuşcu, s. 49-57.

¹³² Age, s. 70.

pasifteki YP miktarını eşitleyerek riskten kaçınılabilir ama döviz kurunun seyrini tahmin edebiliyorsa banka ona göre pozisyon alarak riski kâra çevirebilir. Ancak YP pozisyon riski aktifte ve pasifte aynı cins yabancı paranın eşit olmasıyla ortadan kalkmamaktadır. Bu risk; aktif ve pasif pozisyonlar tutar olarak dengeli olsa da vadeleri bakımından denge olmadığında da devam etmektedir.

Kur riskinin ölçülmesinde üç temel oran vardır¹³³:

- Likidite oranı; bankaların kısa vadeli döviz mevcutlarının kısa vadeli döviz taahhütlerine bölünmesiyle bulunur ve en az %10 olması istenir.
- Kur riski oranı; toplam döviz cinsi varlıkların toplam döviz cinsi yükümlülüklerle oranıdır. Mevcut riskin büyüklüğünü gösteren ölçüttür. Yükümlülükler, varlıkların %80'inden az olamaz ve varlıklardan en fazla %10 oranında fazla olabilir.
- CAR oranı; sermaye yeterlilik oranı demektir ve bankanın ağırlıklandırılmış riske maruz sermaye miktarını ölçer. Bankanın net genel pozisyonunun sermaye tabanına bölünmesiyle bulunur. Bu oranın en fazla %20 olması istenir.

Bankaların kur riskinden korunmak için uygulayacağı politikalar ikiye ayrılabilir¹³⁴.

- Riski sınırlayıcı politikalar ile bankanın spot ve vadeli işlem pozisyonlarındaki açıkların bankanın taşıyamayacağı bir büyüklüğe ulaşması önlenmeye çalışılır. Bu nedenle aktif ile pasif arasında bir oranın veya bunların arasındaki farkın sermayenin belirli bir oranının üstüne çıkmasına izin verilmez.
- Riskten koruyucu politikalar ile sınırlayıcı politikaların aksine bir yandan riske girerken, diğer yandan bu riski karşılayacak yani bir tarafta karşılaşılan zararı diğer tarafta telafi edecek imkânları sunan gelişmiş teknikler kullanılarak yatırımcının riski spekülátöre aktarılacaktır. Bu teknikler; vadeli sözleşmeler, takas sözleşmeleri, özel sözleşmeler ve taahhütlü sözleşmelerdir.

2.1.2.1.4. Piyasa Riski Ölçüm Yöntemleri

Sermaye yeterliliği oranı; özkaynağın risk ağırlıklı varlıklar, gayrinakdi kredi ve yükümlülükler, piyasa riskine esas tutar ve operasyonel riske esas tutara bölünmesiyle

¹³³ Erdem, s. 245-246.

¹³⁴ Kaval, s. 259-294.

hesaplanmaktadır ve bu oranın en az %8 olması gerekmektedir. Piyasa riskine esas tutarın hesaplanabilmesi için ülkemizde Basel II ilkeleri doğrultusunda hazırlanan mevzuatta alternatif iki yaklaşım benimsenmiştir¹³⁵. Buna göre bankalar, piyasa riskine esas tutarı, standart metot ve riske maruz değer (RDM) olarak bilinen iki farklı yöntemi kullanarak hesaplama olanağına sahiptirler. Bu yöntemler aşağıda kısaca anlatılmaktadır.

Standart Metot

Standart metotta piyasa riski; faiz oranı riski, hisse senedi pozisyon riski, kur riski ve opsiyonlardan kaynaklanan riskler olmak üzere dört alt başlıkta incelenmektedir. Faiz ve hisse senedi pozisyon riski; risk faktörlerindeki olumsuz hareketlerden kaynaklanan genel piyasa riski ve finansal araçların kendinden kaynaklanan yani piyasa hareketlerinden ziyade finansal aracı ihraç edenin bu enstrümanları iyi yönetememesi ve mali yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle ortaya çıkan spesifik risk¹³⁶ olmak üzere iki kategoride hesaplanmaktadır.

Standart metotta her bir piyasa riski için gerekli olan sermaye miktarı ayrı ayrı hesaplanmakta ve bu hesaplanan miktarların toplamı bize piyasa riskine esas tutarı vermektedir. Faiz ve hisse senedi pozisyon riskinde hem genel risk hem de spesifik risk için sermaye yükümlülüğü hesaplanırken kur riski ve opsiyonlardan kaynaklanan riskler için sadece genel piyasa riski hesaplanmaktadır¹³⁷. Hesaplanan her bir genel ve spesifik riskler bize toplam piyasa riskini vermektedir.

Riske Maruz Değer

Riske maruz değer, elde tutulan portföy veya varlığın değerinde belli bir zaman dilimi içinde ve belli bir olasılıkla meydana gelebilecek maksimum değer kaybının tahminine dayanan bir ölçüttür¹³⁸. RDM gelecekteki piyasa koşullarını istatistiksel yöntemlerle tahmin ederek piyasa riskini ölçmektedir. Bu bağlamda riske maruz değer belirli bir zamanda ve belirli bir güven aralığında eldeki bir finansal varlığın veya portföyün değerinde faiz oranlarındaki, döviz kurlarındaki ve hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmalar sonucunda oluşabilecek maksimum zararı hesaplamaktadır¹³⁹. Standart

¹³⁵ Candan ve Özün, s. 61.

¹³⁶ Age, s. 63.

¹³⁷ Babuşcu, s. 75-81.

¹³⁸ Bolgün ve Akçay, s. 421.

¹³⁹ Babuşcu, s. 81-83.

metotta risk faktörleri tek tek hesaplanırken riske maruz değer hesaplanırken risk faktörleri toplu olarak analiz edilmekte, risk faktörleri arasındaki korelasyonları da dikkate alarak toplam riskin yüksek çıkmasını engellemekte ve daha gerçekçi bir ölçüm yapmaktadır.

Riske maruz değer hesaplamak için üç ayrı yöntem kullanılmaktadır. Parametrik yöntem (varyans-kovaryans), tarihsel simülasyon ve monte carlo simülasyonu olmak üzere üç ayrı yöntemin kendine göre güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır.

2.1.2.2. Kredi Riski

Bankalar topladıkları fonları bireysel veya kurumsal müşterilerinin kredi taleplerini karşılamak için belirli bir faiz karşılığında kullanırlar. Ancak bu birey veya firmalar zaman zaman aldıkları krediyi geri ödeme hususunda sıkıntıya düşmektedirler. Çeşitli nedenlerle yükümlülüklerini yerine getiremeyen müşteriler bankayı kredi riskiyle baş başa bırakmaktadırlar. Bankanın karşılaştığı bu risk bankanın krediyi vermeden önceki kredilendirme sürecinde yaptığı ters seçim veya ahlaki tehlike gibi hatalardan kaynaklanabileceği gibi genel ekonomik şartlardaki veya sektördeki dalgalanmalardan ve kredi kullanan müşterinin ekonomik durumundan da kaynaklanabilmektedir.

Bankalar kredi riskini azaltmak için gerek kredi vermeden önce gerekse kredi verdikten sonra çeşitli yöntemler uygular. Banka bu süreci hem aktif hem de pasif yönetiminde belirleyeceği politikalarla en kârlı bir şekilde sonuçlandırmak istemektedir. Aktif yönetimi çerçevesinde; kredi çeşitlendirme, teminat isteme, kredi limiti tahsis etme, kredi riski analizi yapma ve kısıtlayıcı bazı önlemler ile müşteri sadakatine yönelik yöntemlerle kredi riski azaltılmaya çalışılmaktadır¹⁴⁰. Aktif yönetimi kapsamında kullanılabilecek yöntemler aşağıda kısaca anlatılmıştır.

Kredi çeşitlendirme: Banka kullandığı krediyi belli bir şirkete, sektöre veya bölgeye kullandığında bu gruplarda ortaya çıkacak bir kriz doğrudan bankayı kredi riskine maruz bırakacak ve kullanılan kredinin büyüklüğüne göre bankayı iflasa bile sürükleyebilecektir. Bunun için bankalar kullandıkları kredileri farklı gruplara kullandırarak kredi riskini azaltabileceklerdir.

Teminat isteme: Bankalar kredi riskini azaltmak için kredi talebinde bulunan müşterisinden maddi veya kefalet yoluyla teminat istemektedir. Banka, kullandığı kredi

¹⁴⁰ Erdem, s. 230-236.

miktarı ve riski göz önünde bulundurarak kendini garantiye almak adına teminat talep etmekte ve borçlunun temerrüde düşmesi durumunda teminata el koyarak veya kefile rücu ederek kredi riskini azaltmaktadır.

Kredi limiti tahsis etme: Banka kredi talebinde bulunan müşterisinin istediği miktarda krediyi vermeyebilir veya kredi talebini tamamen reddedebilir. Banka müşterisinin ekonomik durumuna ve geçmiş banka siciline göre bir limit belirler ve kredi talebine bu limit dahilinde cevap verir. Banka müşteriye yüksek riskli görürse kredi talebini reddedebilir. Böylelikle ters seçim riskinden sakınmış olur.

Kredi riski analizi yapmak: Bankalarda hem kredi kullandırmadan önce hem kredi kullanım süresince hem de temerrüde düşmüş kredinin tasfiyesi sürecinde maruz kalınabilecek riskler için risk analizi yapılmakta ve analiz sonucuna göre banka her üç süreçte de riskleri azaltacak önlemler almaktadır. Kredi riski yönetiminde bu analizlerin yapılması sorunların çözülmesi hususunda çok önemlidir.

Kısıtlayıcı sözleşmeler yapmak: Banka, kredi kullanan müşterisini krediyi bazı şartlar dahilinde verebilir. Bazen bu kısıtlayıcı şartlar bankaların kredi riskine maruz kalmasını önlemede önemli rol oynamaktadır. Banka; kendisine olan kredi borcu bitmeden müşterisinin başka kredi kullanmasına engel olmakta, kasko ve sigorta yaptırmayı zorunlu kılmakta veya kredinin nerelerde kullanılamayacağını belirterek buna benzer kısıtlamalar yapmaktadır.

Müşteri sadakati: Bir müşterinin sürekli ve uzun zaman aynı banka ile çalışması hem banka hem de müşteri açısından kârlı bir durumdur. Bu durumda hem banka müşterisini daha iyi tanımakta ve ters seçim riskinden kaçınmakta hem de müşteri daha az kısıtlamaya maruz kalarak daha yüksek limitli kredi alabilmektedir.

Kredi riski daha çok bilançonun aktif tarafını ilgilendiren bir risk türüdür. Ancak kredi riskinin etkisini azaltmak ve bankayı riskten korumak için bilançonun pasif tarafındaki kaynakların yönetilmesini içeren pasif yönetimi de kullanılmaktadır. Pasif yönetiminde yeterli öz sermaye, ek rezerv tutma, borcun menkul kıymetleştirilmesi ve banka dışı güvence bulunması gibi yöntemlerle maruz kalınabilecek risklerin etkisi en aza indirilmeye çalışılmaktadır.

2.1.2.3. Operasyonel Risk

Operasyonel risk kredi ve piyasa riski dışında kalan ve bankanın zarara uğramasına neden olan insan veya sistem kaynaklı tüm riskleri kapsamaktadır. Basel komitesinin yaptığı tanımda operasyonel risk: “Yetersiz veya başarısız dâhili süreçler, insanlar ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riski olarak tanımlanır. Bu tanım, hukuki riski de içerir fakat stratejik riski, isim ve itibar riskini içermez¹⁴¹. Tanımdan da anlaşılacağı gibi bankanın faaliyetlerini gerçekleştirdiği süreçte oluşan başarısızlıklardan, personelden veya sistemden kaynaklanan hatalardan ve dışsal nedenlerden ötürü bankanın maruz kaldığı riskleri operasyonel risk kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ayrıca bankanın maruz kaldığı adli ve idari para cezaları ve yaptırımlar gibi hukuki riskleri de operasyonel riske dâhil etmiştir.

Operasyonel riskleri, personelden kaynaklanan riskler, teknolojik riskler, dış kaynaklı riskler, organizasyon ve yönetim sürecinden kaynaklanan riskler ve hukuki riskler olarak sınıflandırmak mümkündür. Bunlar aşağıda kısaca anlatılmaktadır.

Personelden kaynaklanan riskler: Personelin kasıtlı veya kasıtsız yaptığı işlerden dolayı bankayı zarara uğratma ihtimali vardır. Çeşitli sahtekârlıklar, hırsızlıklar ve görevi kötüye kullanma gibi kasıtlı yapılan işlerle zaman zaman bankalar karşılaşsa da personelin bilgi eksikliğinden, tecrübesizliğinden, eğitimsizliğinden ve dikkatsizliğinden kaynaklanan personel hataları bankalar için daha büyük risk oluşturmaktadır. Personelin yapacağı yanlış kayıtlar, yanlış para transferleri, yasalara aykırı işlem yapma sonucu hukuki cezalar, yanlış kararlar vermek gibi personelin bilmeden yaptığı hatalar operasyonel riski artırmaktadır. Personelden kaynaklanan riskleri azaltmak için kurum içi eğitim seminerleri vermek, iç denetimin etkinliğini artırmak, kontrol mekanizması oluşturmak gibi önlemler alınabilir.

Teknolojik riskler: Günümüzde teknoloji bankalar için olmazsa olmaz konumundadır. Telefon ve internet bankacılığı, ATM, BTM, EFT, havale gibi birçok işlem teknolojik alt yapı gerektirmektedir. Banka neredeyse tüm faaliyetlerini bilgisayarlar ve yazılımlar sayesinde devam ettirmektedir. İnternet ve telefon bu yüzden bankalar için büyük kolaylık ve avantaj sağlamaktadır. Ancak bu sistemlerde yaşanacak teknik sorunlar, virüs problemleri, alt yapı yetersizliği ve teknolojiyi takip edememek bankanın işlerini

¹⁴¹ BDDK, Basel II http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/basel/1249basel%20ii%20cevirisi-14102005-16_19.pdf (Çevrimiçi 14.03.2013)

zorlaştıracığı gibi rakipleri karşısında avantajı dezavantaja çevirecektir ve banka büyük bir teknolojik riskle karşı karşıya kalacaktır. Bankalar teknoloji transferi yaparak ve bu konuda bir faaliyet birimi oluşturarak sistemin sağlıklı işlemesini sağlayacak ve bu riski azaltabilecektir.

Dış kaynaklı riskler: Bankalar sadece iç sebeplerden dolayı operasyonel riske maruz kalmazlar. Deprem, sel, terör olayları, soygunlar, sosyal kargaşalar, enerji hatlarında yaşanacak sıkıntılar ve taşeron ve tedarikçilerin işlerini yapmaması gibi dışsal nedenlerden dolayı da bankalar riske maruz kalırlar ve zarara uğrarlar. Zararın kaynağı dışarıdan olduğu için banka bu riskleri yönetmekte aciz kalmaktadır. Bu risklere karşı en uygun yöntem sigortadır.

Organizasyon ve yönetim sürecinden kaynaklanan riskler: Bankalar faaliyetlerini yürütmek için çok çeşitli birimler ve yönetim kademelerinden oluşur. Ancak doğru oluşturulmayan ve sağlıklı işlemeyen organizasyonel yapı nedeniyle ortaya çıkan risk, birimler arasındaki iletişimsizlikten, çeşitli anlaşmazlıklardan ve yönetim kademeleri arasındaki yetki sınırlarının belirsizliğinden ortaya çıkar ve faaliyetleri aksatarak bankayı zarara uğratar. Bu riskten kaçınmak için banka tarafından en uygun organizasyon yapısı belirlenerek yetki ve sınırlamalar kargaşaya neden olmayacak şekilde, açık ve net belirtilmeli ve birimler arası iletişim artırılarak daha koordineli çalışmaları sağlanmalıdır.

Hukuki riskler: Bankalar yasalara aykırı yaptığı işlemlerden dolayı gerek müşterilerin şikâyetiyle gerekse ilgili birimlerin denetimiyle para cezaları, tazminatlar ve özel sulh bedellerini ödemek durumunda kalabilir. Bunun önüne geçmek için yasaların bilinmesi ve bu yasalara uygun hareket edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde hukuki riskler bankayı hem maddi olarak zor durumda bırakacağı gibi hem de itibar kaybına neden olabilir. Hatta bankanın kapatılması bile gündeme gelebilir.

2.1.3. RİSK YÖNETİMİNİN AKTİF PASİF YÖNETİMİ İLE İLİŞKİSİ

Aktif yönetimi, bankanın topladığı fonları alternatif yatırım araçlarına dağıtma ve bunların takibinden oluşan bir süreçtir. Dağıtım yapılırken risk-getiri unsuruna göre hareket edilir. Bu süreçte en çok karşılaşılan riskler ise likidite yetersizliği, faiz oranlarında ve kurlarda dalgalanmalar, kredilerin geri dönmemesi gibi risklerdir. Pasif yönetimi ise bankanın bilançosunun pasif tarafını oluşturan, toplanılan fonlar ve özkaynakların

yönetilmesidir. Pasif yönetimi; toplanılan fonların türü, miktarı, vadesi ve maliyeti gibi konularla ilgili banka için en uygun fonların toplanması ve bunlarla ilgili gerekli analizlerin yapılarak risklere karşı önlem alınması ve fırsatların değerlendirilmesi sürecidir.

Banka aktiflerini yani varlıklarını likit olarak bulundurmaz. Yatırıma yönlendirilmemiş her kaynak banka için zarardır. Zira kaynakların bir maliyeti vardır ve bu maliyetin üzerine kâr eklenerek varlık olarak kullanılması esastır. Bu yüzden varlıklarının büyük bir çoğunluğu istenildiğinde nakde çevrilemeyen kredilerden oluşmaktadır. Ancak mevduat sahipleri mevduatını talep ettiğinde banka bunu ödemek zorundadır. Bunun için banka hem kaynaklarını hem varlıklarını iyi yönetmek zorundadır. Burada amaç belirli bir risk altında sermayeyi en iyi şekilde kullanarak getiriye artırmaktır.

Faiz oranlarındaki dalgalanmalar bankalar için risk unsuru olmakla beraber doğru bir aktif-pasif yönetimiyle bu dalgalanmalar fırsata çevrilerek kâr edilebilir. Bankalar kısa vadeli topladığı fonları nispeten uzun vadeli kredilerin finansmanında kullanır. Banka topladığı mevduata faiz ödemekte ve kullandığı krediye karşılık da faiz almaktadır. Faiz oranlarındaki artış, toplanılan mevduat ve kullanılan krediler arasındaki vade uyumsuzluğundan dolayı bankanın zarara uğramasına neden olmaktadır. Aynı şekilde faiz oranlarındaki düşüş de bankaya kâr olarak yazılmaktadır. Faiz oranlarında artış olduğunda banka kullandığı uzun vadeli kredileri yeniden fiyatlandırmadığı takdirde bu krediyi kısa vadeli fonlarla karşıladığı için topladığı fonun maliyeti kullandığı kredinin getirisini aşabilmektedir. Bu durumda bankanın gelirlerinde azalma olur ve bu da bankanın sermaye yeterliliğini etkileyerek bankayı likidite riskine maruz bırakır. Ayrıca faiz oranlarındaki değişimler, varlıkların ve kaynakların net bugünkü değerini etkilemekte ve bu durum bankanın ekonomik değerinin değişmesine neden olmaktadır. Bu da bankanın hisse senedi değerlerini etkilemektedir.

Bankalar topladığı fonları ve kullandığı kredilerin bir kısmını yabancı para cinsinden yapmaktadır. Toplanan ve kullanılan yabancı paraların miktarlarının farklı olması bankanın döviz kuru riskine açık olduğunu gösterir. Faiz oranlarındaki dalgalanmalar gibi döviz kurundaki dalgalanmalar da aktif – pasif yönetimi sayesinde risk olmaktan çıkıp fırsata dönüşebilmektedir. Banka topladığı kadar dövizini kullanarak kur riskini sıfırlayabilmektedir. Ancak bu durumda riski fırsata da çeviremeyecektir. Bu durumda banka, döviz kurunun gelecekteki seyrini tahmin ederek ona göre pozisyon alır ve bu süreci iyi yönetirse kurdaki dalgalanmalardan kârlı çıkabilir.

Aktif-pasif yönetiminde bankaların üzerinde durduğu en önemli konu likiditedir. Likidite kârlılığı azaltır ancak olası mevduat çıkışlarında bankanın ayakta kalmasını sağlar ve mudilere güven aşılar. Faiz oranlarındaki ve kurdaki dalgalanmalar, kredilerdeki geri dönmeler likiditeyi doğrudan ilgilendirmekte ve kaynaklar ile varlıklar arasındaki vade uyumsuzluğu likidite riskine karşı yönetilmesi gereken en önemli konu olmaktadır.

2.1.4. GENEL RISK YÖNETİM POLİTİKALARI

Banka yönetimi gerek kısa vadede gerekse uzun vadede bankanın karşılaşacağı risklere karşı bankayı güvenceye almak için bankanın kendisini ve çevresini göz önünde bulundurarak bir risk yönetim politikası belirler. Bu politikayı belirlemede bankanın stratejileri, sektördeki konumu ve piyasanın genel gidişatı önemli rol oynar. Banka yönetimi karşılaşabileceği risk gruplarında düzenlemeye giderek riski azaltabileceği gibi riski öngörüp riske karşı pozisyon alarak riski fırsata da çevirebilir. Genel olarak aktif yani önleyici politikalar ve pasif yani koruyucu politikalar olmak üzere risk yönetim politikası iki başlıkta incelenmektedir.

Önleyici politikalarda banka riske maruz kalmadan, yani riskler zarara dönüşmeden riskin önlenmesi amaçlanmaktadır. Önleyici politikalar risk yönetiminde en önemli politikadır. Burada aktif-pasif arasındaki vade uyumu ve pozisyon açıkları kontrol altında tutulur, krediler ile menkul kıymetler portföyünde çeşitlendirme yapılır ve müşterilere kredi kullanımında limitler belirlenerek olası riskler oluşmadan önlenmeye çalışılır¹⁴². Banka sistematik olmayan risklere karşı önleyici politika uygulayarak olası zararları bertaraf edebilmektedir. Ancak sistematik risklere karşı önleyici politika uygulayamadığından burada devreye koruyucu politikalar girmektedir.

Koruyucu politikalar, bankanın maruz kaldığı sistematik riske yani kontrol edemediği risklere karşı, bu risklerin tamamen giderilemeyeceği varsayılarak, riskleri karşılayacak önlemler alınması şeklindeki politikalardır. Bu politikalar beklenmedik risklerde bankayı koruyacak ve riskin zararını en aza indirecek politikalardır¹⁴³. Bu politika kapsamında banka, banka içi ve banka dışı rezerv oluşturarak olası risklere karşı kendini korumaya çalışmaktadır. Banka bu risklere karşı en önemli rezerv olarak dönem kârını göstermektedir. Zira risk-getiri ilişkisinde risk alınıyorsa bunu kârla karşılaması

¹⁴² Babuşcu, s. 17-18.

¹⁴³ Age, s. 18.

gerekmektedir. Diğer rezervler ise bankanın aktifindeki likit değerler ile likiditesi en yüksek varlıklardır.

Bankalar gerek önleyici politikalar gerekse koruyucu politikalar sayesinde zararlar sonuçlanacak risklere karşı önlemler almaktadır. Ancak bu politikalar, üst yönetimden tüm birimlere kadar herkesin benimsemesi ve bu politikaları uygulamasıyla başarıya ulaşabilir. Zira yönetim tarafından alınan kararlar alt birimlerce benimsenmediğinde uygulamada banka bu risklere maruz kalmaya devam edecektir.

2.2. FAİZSİZ BANKACILIKTA RİSK YÖNETİMİ

Faizsiz bankacılıkta risk yönetimi klasik bankalara göre daha büyük önem taşımaktadır. Çünkü faaliyetlerinde faize yer vermemeleri ve kâr – zarar ortaklığı esasına göre çalışmaları riski artırır. Zira bankanın faaliyetlerine devam edebilmesi ve yeterli miktarda mevduat toplayabilmek için mudileri tatmin edecek bir kâr elde etmesi gerekmektedir. Ancak fon kullandırma esasları bakımından belirli bir kâr oranı taahhüt edememekte ve geçmiş kâr oranlarını referans göstererek mevduat toplamaktadır. Bu açıdan faizsiz bankacılıkta hem riski azaltıp hem kârı artırmak için etkin bir risk yönetimi politikası belirlenerek gerek aktifler gerekse pasifler risk-getiri bağlamında yönetilmelidir.

Çalışmamızın bu kısmında faizsiz bankacılığın klasik bankalardan farklı olarak karşılaştıkları ve yönettikleri riskler ele alınacaktır. Faizsiz bankacılığın karşılaştığı risklerin büyük bir çoğunluğu klasik bankacılıkla aynı olmasına rağmen risk yönetiminde, İslami prensipler uygulandığından, çeşitli farklılıklar vardır. Faizsiz bankacılıkta kullandırılan kredilerden sabit getiri talep edilemediği için toplanan fonlara da sabit ödeme taahhüdünde bulunulamamaktadır. Faize bulaşmadan kullanılan yöntemler faizsiz bankacılığın getirilerinde de aşırı dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu yüzden faizsiz bankacılık klasik bankacılığa göre risklere daha fazla duyarlı hale gelmektedir. Zira klasik bankalarda karşılaşılan riskler bankaya zarar olarak yansır. Klasik bankalar bu zararı mevduat sahibine yansıtmaz. Ancak faizsiz bankacılıkta maruz kalınan riskler sonucu oluşacak zararlar mevduat sahibiyle paylaşılmakta ve bu durum hem bankanın kârlılığını etkilemekte hem de itibarını zedelemektedir.

2.2.1. FAİZSİZ BANKACILIKTA KARŞILAŞILAN RİSKLER

Faizsiz bankacılığın kendine özgü riskleri vardır. Faizsiz bankacılık fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri bakımından klasik bankacılıktan farklı olduğu için bu fon

toplama ve fon kullandırma yöntemleri de kendine özgü riskler ortaya çıkarmaktadır. Faizsiz bankaların karşılaştıkları riskler klasik bankalarınkine göre hem daha karmaşıktır, hem de bu risklerin önlenmesi veya azaltılması daha zordur. Bu durum faizsiz bankacılığın prensipleri ve sistemindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Faizsiz bankaları klasik bankalardan ayıran en önemli fark; bu bankalar nakdi kredi kullandırmak yerine üretim, hizmet veya ticaretin finansmanını üstlenmektedir. Bu faizsiz bankacılıktaki fon kullandırma yöntemlerini klasik bankalardaki gibi sadece kredi riskine maruz bırakmayarak kredi riskinin yanında bir de piyasa riskine maruz bırakmaktadır. Kredi verme sürecindeki farklılık ve kredi verme yöntemi faizsiz bankacılıkta birleşik risk ve aşamalı risk kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Kredi ve piyasa riskinin birlikte ortaya çıkma ihtimali risk birleşmesine örnek teşkil ederken selem gibi fon yöntemlerinde önce ödeme yapıp sonra ürün teslimi yapıldığından ürün tesliminden önce kredinin geri ödemesi başlamakta ve bu süreçte banka kredi riskine maruz kalmaktadır. Ürün teslim edildiğinde de sipariş esnasında geçerli olan ürünün piyasa fiyatı değişmiş olabilir ve banka bu durumdan zarar edebilir. Bu durumda bankada aşamalı risk ortaya çıkmış olur. Faizsiz bankacılık gerek alt yapı yönünden, gerek kullandığı yöntemler nedeniyle, gerekse sistemden kaynaklanan nedenlerle risk yönetiminde klasik bankaların uyguladığı yöntemleri uygulayamadığından bankanın maruz kaldığı riskleri azaltmak zorlaştığı gibi bazen de artmasına engel olunamamaktadır. Risk yönetiminde kullanılan türev ürünler ve hedge fonlar dini kısıtlamalar nedeniyle bu bankalarda kullanılmadığından risk yönetim enstrümanları klasik bankalara göre daha azdır. Bu da faizsiz bankacılık için zor bir durumdur.

Faizsiz bankacılıkta genel olarak karşılaşılan riskleri; kredi riski, likidite riski, kur riski, faiz oranı riski, itibar riski, hukuki risk ve dini risk olarak sıralamak mümkündür. Daha önce bu risklerin bir kısmını tanımlayarak nedenlerini ve önleme yöntemlerini kısaca anlatmıştık. Bu başlık altında ise bu risklerin faizsiz bankacılığın hangi işlemlerinde nasıl ortaya çıktığı ve bu risklere karşı ne tür önlemler alındığı anlatılacaktır. Riskin belirlenmesi ve yönetilmesinde iki ayrı yöntem vardır. Birinci yöntem; daha çok teknik açıdan konuyu ele alan standart tekniklerdir. Bunlar risk raporlama, iç ve dış denetim, GAP analizi, riske göre ayarlanmış performans analizi (RAROC), riske maruz değer (RMD) gibi

teknik yöntemlerdir¹⁴⁴. Bu yöntemler klasik bankalarda da uygulanmaktadır. İkinci yöntem de karşılaşılan risklerin İslami prensiplere uygun şekilde belirlenmesi, önlenmesi veya yönetilmesi yöntemidir. Faizsiz bankacılıktaki risklerden bahsederken standart tekniklere girmeden riskin nedenleri, azaltım teknikleri, riskten kaçınma yolları teorik olarak kısaca anlatılacaktır.

2.2.1.1. Kredi Riski

Klasik bankacılıkta olduğu gibi faizsiz bankacılığın da temel faaliyeti fon toplayıp bunları kredi olarak vermektir. Yöntem her ne kadar farklı olsa da işin temelinde fon ihtiyacı olanın finansman ihtiyacını karşılayacak kredi verilmektedir. Kredi riski verilen bu kredilerin kısmen veya tamamen vakti geldiğinde geri ödenmemesi durumudur. Bu durum bankalar için hem likidite sorunu oluştururken hem de bankaların aktiflerinin kalitesini düşürmektedir¹⁴⁵. Klasik bankalarda ödenmeyen krediler için temerrüt faizi işletildiğinden banka krediyi kısa vadede tahsil edemese de uyguladığı temerrüt faiziyle zararını telafi etmektedir. Ancak faizsiz bankacılıkta kredi kullanılırken sözleşmede ne kadar bir kredi için müşterinin ne kadar geri ödeme yapacağı ve bunun zamanı belirlenmekte ve müşteri kullandığı bu krediyi ödemekte zor duruma düştüğünde İslami prensipler gereği temerrüt faizi işletilememektedir. Bu durumda faizsiz bankalar klasik bankalar gibi kredi riskine maruz kalmakta ve ayrıca faizsiz banka verdiği krediyi zamanında tahsil edemediğinde fırsat maliyetine katlanmaktadır.

Faizsiz bankacılıkta temelde üç ayrı kredi kullandırma yöntemi vardır. Bunlar; kâr – zarar ortaklığı ile kredi kullandırma, alım-satım temelli kredi kullandırma ve finansal kiralama. Mudaraba ve muşaraka yöntemlerinde kâr – zarar ortaklığı ile kredi kullandırılmakta, murabaha yani kârlı satış ile selem ve istisna yöntemlerinde alım satım temelli fon kullandırılmakta ve bir üçüncü tür olan icarada ise finansal kiralama yöntemiyle fon kullandırılmaktadır. Kredi riski açısından en riskli yöntemler kâr – zarar ortaklığı ile kullandırılan kredilerdir¹⁴⁶. Ülkemizde de risk düzeyi çok yüksek olduğundan en az kullanılan yöntem mudaraba ve muşaraka yöntemleridir. Kredi riski en düşük olan

¹⁴⁴Tariqullah Khan and Habib Ahmed, “ Risk Management in Islamic Banking”, *Handbook of Islamic Banking*, Cheltenham, UK, 2007, p. 149.

¹⁴⁵ Ben Arab Mounira and Elmelki Anas, “ Managing Risks and Liquidity in an Interest Free Banking Framework: The Case of the Islamic Banks”, *International Journal of Business and Management*, Vol. 3, No. 9, p. 86.

¹⁴⁶ Khan and Ahmed, p. 147-148.

yöntem de murabaha ve finansal kiralama'dır. Ülkemizde katılım bankalarının en fazla kullandığı yöntem murabaha'dır. Selem ve istisna yöntemleri orta düzey riskli yöntemlerdir ancak bu yöntemlere de ülkemizde çok fazla rastlamak mümkün değildir.

Karşı tarafın ödemelerini geciktirmesi veya hiç ödememesi durumunda ortaya çıkan kredi riski klasik bankalarda olduğu gibi faizsiz bankacılıkta da bankayı zarara uğratabilecek bir risk unsurudur. Murabaha kredilerinde karşı taraf ödemelerini zamanında ve tam yapmadığında karşılaşılan kredi riski mudaraba ve muşaraka gibi kâr – zarar ortaklığında karşı tarafın kaynakları verimsiz ve yanlış alanlarda kullanmasıyla da ortaya çıkmaktadır¹⁴⁷. Faizsiz bankacılıkta temerrüt faizi işletilememektedir ancak karşı taraf yükümlülüğünü bilinçli bir şekilde yerine getirmediğinde ortaya çıkacak zararın tazminini isteyebilmektedir. Daha çok ters seçim ve ahlaki tehlike gibi nedenlerle karşılaşılan bu durumlar kredi verilmeden önceki süreçte müşteri hakkında doğru istihbarat alınarak önlenebilmektedir.

Geri dönmeyen kredilerin tazmini ve temerrüt riskinin azaltılması için kâr – zarar ortaklığında zararın tazmini istenmektedir. Ancak murabaha kredilerinde riski azaltmak için teminat ve üçüncü bir şahsın kefil olması istenmektedir. Klasik bankaların da sıklıkla kullandığı bu yöntemler kredi riskini azaltmak için en önemli araçlardır. Kredi vermeden önce yapılan incelemelerle kredi riskini önleme veya azaltmaya çalışmak bankalar için maliyeti en düşük araçtır. Bunun yanında riskin kefil veya teminat istenerek yansıtılması, yapılan incelemelerle müşteriye doğru kredi limiti tahsis edilmesi ve toplam verilen kredilerin belirli bir sektör veya gruba verilmektense farklılaştırma ve bölümlendirme yapılması gibi kredi riskinin etkilerini azaltıcı yöntemler de uygulanmaktadır. Ayrıca karşılaşılabilecek riskler için banka yeterli rezerv bulundurmak ve kârlılık oranını artırmak suretiyle riskin yıkıcı etkisine karşı bir set oluşturabilir.

2.2.1.2. Likidite Riski

Faizsiz bankalar da diğer bankalar gibi kısa vadeli küçük fonları toplayarak bunu uzun vadeli kredi olarak kullanırmaktadır. Küçük ve dağınık haldeki fonların bir araya gelerek iktisadi bir faaliyete kaynak oluşturması paranın işlevini artırmaktadır. Bankaların ana faaliyeti olan fon toplayıp kredi vermek banka için yönetilmesi gereken en önemli faaliyettir. Mevduatlar ile krediler arasındaki uyumsuzluk likidite riskine neden

¹⁴⁷ Age, p. 144-145.

olmaktadır. Bilançonun hem aktif tarafını hem de pasif tarafını ilgilendiren likidite riski aktif-pasif yönetimini zorunlu kılmaktadır.

Bankanın mevduat girişi ve kredi çıkışı ile bu kredinin tahsilâtından sonra giren mevduatın çıkışıyla devam eden bir faaliyet zincirini yönetmesi gerekmektedir. Süreç basit olmakla beraber beklenmedik durumlar süreci aksatabilmektedir. Banka ile mevduat sahibi arasındaki münasebet ve banka ile kredi kullanan müşteri arasındaki ilişki bir birine paralel ve bütünleşmiş bir süreçten ibarettir. Bu süreci akamete uğratan üç ayrı risk vardır. Bunlar refinansman riski, tahsilatlarda gecikme riski ve beklenmeyen çekilişler riskidir¹⁴⁸. Bankanın süreç devam ederken yeni mevduat girişi ve kullandırılan kredilerin geri ödenmesi ile likit değerleri artmakta, yeni kredilerin verilmesi ve mevduat çıkışları da likit değerleri azaltmaktadır. Bazı dönemler bankanın istediği miktarda mevduat girişi olmayabilir. Bu durum genel piyasa şartlarından kaynaklanabildiği gibi bankanın kendisinden de kaynaklanabilir. Bu durumda banka yeterli mevduat toplayamadığından yeni kredi vermekte ve vadesi gelen ödemeleri yapmakta finansman ihtiyacı duymaktadır. Refinansman riski olarak adlandırılan bu durum bankanın likidite riskine maruz kalmasına neden olmaktadır.

Bankanın ödeme dengesini bozan ve likidite riskine neden olan diğer bir risk unsuru da tahsilâtlardaki gecikmedir. Kredi riski olarak anlattığımız kredilerin vadesinde ödenmeme riski bankanın da yükümlülüklerini yerine getirmesini engelleyecek boyutta olabilir. Yüklü miktarda kullandırılan kredilerin geri ödenmesinde ve kriz dönemlerinde halkın kredi borçlarını ödeyememesi durumunda tahsilâtlardaki bu gecikme bankayı likidite riskine maruz bırakmaktadır.

Diğer bir risk unsuru olan beklenmeyen çekilişler genellikle olağanüstü durumlarda bankanın karşılaştığı bir risktir¹⁴⁹. Olağanüstü bu durum piyasadaki bir krizden kaynaklanabileceği gibi daha çok bankaya karşı oluşan güvensizlik de mevduatlarda ani çekilişlere neden olmaktadır. Bu ani çekilişler nakit sıkıntısını da beraberinde getirmekte ve banka bu çekilişleri ödemekte güçlük çekmektedir. Ani mevduat çıkışlarının olduğu bu dönemde yeni mevduat girişlerinin olmayışı, bankanın rezervlerinin yetersiz kalması, verilen kredilerin geri çağırılmaması ve bankanın kredi bulamaması, bankanın likidite riskine bağlı olarak iflas etmesine neden olabilmektedir.

¹⁴⁸ Kaval, s. 311-313.

¹⁴⁹ Janice C. Y. How, Melina Abdul Karim and Peter Verhoeven, "Islamic Financing and Bank Risks: The Case of Malaysia", *Thunderbird International Business Review*, Vol. 47, No. 1, 2005, p. 82.

Bankalar likidite riskine karşı tedbir alırken kârlılığını da koruyabilmeli hatta artırabilmelidir. Bankanın kârlılık ile risk arasında bir denge kurması gerekmektedir. Zira kârlılık, bankanın bir işletme olarak varlık sebebi; likidite ise, bu varlığını kazasız belasız sürdürebilmenin olmazsa olmaz koşuludur¹⁵⁰. Bankalarda likiditeyi sağlamak için yasal düzenlemeler yapılarak zorunlu rezerv oranı belirlenmiştir. Ancak bankalar risk politikası gereği maliyetine katlanarak ek rezerv tutabilmektedir. Ülkemizdeki katılım bankaları da Bankacılık Kanunu ve Basel kriterlerine uymak konusunda klasik bankalarla aynı durumdadır. Likidite riskine karşı yasal düzenlemelerle mevduat munzam karşılığı uygulanarak bankaların asgari ne kadar rezerv tutacakları belirlenmiştir. Bunun haricinde bankanın likiditesini korumak amacıyla kredilerde sınırlamalar getirilerek bazı alanlarda yoğunlaşmaları engellenmektedir.

Faizsiz bankacılıkta faizle borçlanmanın yasaklanmış olması likidite sıkıntısı yaşandığında diğer bankalardan kredi alınmasını engellemektedir. Bu durum faizsiz bankacılığın likidite riskini daha iyi yönetmesi gerektiğini göstermektedir. Likidite riski daha çok mevduatların ve kredilerin vadelerindeki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır¹⁵¹. Bu uyumsuzluğun ana nedeni de toplanan fonların kısa vadeli, verilen kredilerin ise uzun vadeli olmasıdır. Faizsiz bankacılıkta ani mevduat çıkışlarına izin verildiği halde kredilerin geri çağırılması engellenmektedir. İslami prensiplere dayanan bu uygulamada vadesinden önce mevduat sahibine ödeme yapılmakta ancak vadesi gelmeyen mevduatlara ve vadesinden önce çıkan mevduatlara kâr payı ödemesi yapılmamaktadır. Bu uygulama hem kredi kullanan müşteriyi korumakta hem de kazanılmamış bir kârın ödemesi yapılmayarak mevduat çıkışları caydırılarak banka korunmaktadır.

Mevduat çıkışlarını önlemede klasik bankalardan üstün olan faizsiz bankacılık refinansman riskini yönetmekte klasik bankalardan geri kalmaktadır. Klasik bankalarda uygulanan diğer bankalardan nakit kredi almak, kredilerin satılması gibi faizli işlemler ile kredilerin geri çağırılması gibi uygulamalar bu bankalarda yapılmadığından faizsiz bankacılık likidite riskini yönetmekte klasik bankalara göre daha fazla zorlanmaktadır. Bunun için faizsiz bankalar likidite riskini doğuracak nedenlere odaklanarak riskin oluşmasını engellemekte ve riske daha az maruz kalmaktadır.

¹⁵⁰ Erdem, s. 225.

¹⁵¹ Mounira and Anas, p. 87-88.

Faizsiz bankacılıkta kullanılan fon kullandırma yöntemlerinin likidite riskine etkileri farklıdır. Aktif yönetimi çerçevesinde bu yöntemleri incelediğimizde kâr – zarar ortaklığı esasına dayalı fon kullandırma yöntemleri içindeki mudaraba ve muşaraka kredileri likiditesi en düşük kredilerdir. Likiditesi en yüksek krediler ise kısa vadeli murabaha kredileridir. Kâr – zarar ortaklığı kredilerinde taraflar yapılan işin sonunda kâr ve zararı paylaşmaktadır. Bu krediler ani mevduat çıkışlarında likiditesi en düşük krediler olmasına rağmen kredinin geç ödenmesi gibi bir durum olmamaktadır. Ayrıca kârlılığın yüksek olduğu bir yöntemdir.

Faizsiz bankalar topladığı mevduatlara kâr taahhüdünde bulunamamakta yalnızca dağıtılan güncel kâr payı oranlarını referans olarak kullanmaktadır. Piyasa şartlarının hızla değiştiği günümüzde faizsiz bankaların en az klasik bankaların mevduat faizi kadar kâr payı dağıtmaları gerekmektedir. Ancak kısa vadede kâr payı oranlarını artırmak mümkün olmadığından yukarı yönlü faiz hareketlerinde faizsiz bankalar mevduat kaybına uğramaktadır. Buna bağlı ortaya çıkabilecek likidite riskine karşı banka kârlılığını her zaman artırma gayreti içinde olmalıdır. Kredilerinin büyük bir çoğunluğu murabaha kredileri olan ülkemiz faizsiz bankalarının kârlılığı artırmadaki en önemli araç kullandığı kredilerde kâr oranlarını artırmaktır. Bu kâr oranları bankaların kredi faizlerinden fazla olduğu zaman da banka kredi müşterisini kaybedebilir. Bunun için banka doğru bir kredi riski analizi ile kâr – zarar ortaklığı yöntemiyle kredileri kullandırmak suretiyle kârlılığı arttırmalıdır. Kredi riski açısından riskli olan bu yöntem gerek dünyada gerekse ülkemizde az kullanılan bir yöntem olarak devam etmektedir.

2.2.1.3. Kur Riski

Faizsiz çalışan bankalar da klasik bankalar gibi yabancı para cinsinden mevduat toplayıp yabancı para cinsinden kredi vermektedir. Bankanın aktifindeki ve pasifindeki yabancı paranın miktarı ve vadesi farklı olduğunda banka kurdaki dalgalanmalara göre kâr veya zarar edebilmektedir. Kurdaki bu dalgalanmalar yerel veya küresel düzeyde parametrelerdeki değişimlerden kaynaklanabildiği için dalgalanmanın yönü tahmin edilememektedir. Bu yüzden bankalar kur riskini önleyememekte ancak riski azaltacak önlemler alabilmektedir.

Faizsiz bankacılıkta toplanılan mevduata herhangi bir kâr taahhüdünde bulunulmadığından ve mevduat sahibi kredilerden kazanılan kâra ortak olduğundan bu

bankalar riski mevduat sahiplerine yansıtmaktadır. Ancak her ne kadar risk mevduat sahiplerine yansıtılarak banka koruma altına alınsa da mevduat sahipleri de riskten kaçınmak isteyecek ve bu durum bankanın mevduatlarının çekilmesine ve yeni mevduat girişlerinde azalmalara neden olacaktır. Bunun için banka kur riskine karşı azami önem göstermek zorundadır.

Kur riskini azaltmanın en kolay yöntemi yabancı para cinsinden toplanılan mevduat ile yabancı para cinsinden verilen kredilerin miktar ve vade açısından denk olmasını sağlamaktır. Bunun için yabancı para cinsinden toplanılan mevduatlar cinsine ve vadesine göre sınıflandırılmak suretiyle havuzlar oluşturulmalı ve yabancı para cinsinden talep edilen krediler bu havuzlardan tahsis edilmelidir. Böylelikle banka acık veya fazla pozisyon vermemiş olur. Kur riskinin takibinde daha önce bahsettiğimiz standart metot kullanılarak düzenli olarak kur riski hesaplanmalıdır. Ayrıca banka çeşitli içsel yöntemler kullanarak bu riski ölçebilmekte ve stres senaryoları hazırlamak suretiyle bankanın kur riskine dayanıklılığını test edebilmektedir.

2.2.1.4. Faiz Oranı Riski

Faiz oranlarındaki değişimler faizsiz bankalar için doğrudan bir risk teşkil etmemektedir. Ancak bankacılık sektöründe faaliyet gösteren faizsiz bankalar dolaylı olarak faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenmektedir. Faizsiz bankaların iki ayrı müşteri profili vardır. Bunlar; faizsiz bankacılığın kâr payı oranlarının diğer bankalara göre daha avantajlı olduğunu düşünen ve yüksek kâr için bu bankayı tercih eden faize karşı duyarlı olmayan müşteriler ile dini inançları gereği faize karşı duyarlı olmaları nedeniyle klasik banka yerine faizsiz bankacılığı tercih eden müşterilerdir.

Faizsiz bankalar aynı sektör içinde bulundukları klasik bankalar ile genel bankacılık faaliyetlerinde rekabet halindedir. Bu rekabet hem mevduat toplamada hem de kredi kullandırmada faize duyarlı olmayan müşteriler üzerinden de yapılmaktadır. Bu müşterilerden mevduatını değerlendirmek isteyenler için önemli olan yüksek getiridir. Faiz oranları yüksek olduğunda klasik bankalara yönelen bu müşteriler faiz oranlarının düştüğü ve kâr payı oranlarının faiz oranlarından yüksek olduğu dönemlerde de faizsiz bankacılığı tercih etmektedir¹⁵². Aynı şekilde kredi kullanmak isteyen bu müşterilerin tek amacı en düşük maliyetli krediyi bulmaktır. Mevduat toplarken kâr garantisi sunmayan faizsiz

¹⁵²Abdul Kader Radiah and Yap Kok Leong, "The Impact of Interest Rate Changes on Islamic Bank Financing", *International Review of Business Research Papers*, Vol. 5, No. 3, April 2009, p. 191.

bankalar kredi verirken kâr oranını kendisi belirleyebilmektedir. Belirlenen bu oran mevduatlara dağıtılacak kâr payını da etkileyeceğinden banka yüksek bir oran belirlemek isteyecektir. Ancak piyasada daha düşük maliyetle kredi veriliyorsa serbest piyasa gereği müşteri diğer tarafa yönelecektir. Bu dengeyi sağlamak için banka rekabet ettiği bu bankaların faiz oranlarını dikkate almak zorundadır. Bu nedenle faiz oranlarına yakın bir kâr istemektedir ve dolaylı da olsa faiz oranları faizsiz bankaları da etkilemektedir.

2.2.1.5. Operasyonel Risk

Yetersiz veya başarısız dâhili süreçler, insanlar ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riski olarak tanımladığımız operasyonel risk bir işletme olarak faizsiz bankacılığın da maruz kaldığı bir risk türüdür. Bankaların tüm faaliyetlerinde ortaya çıkan bu risk, personel hatası, sistemden kaynaklanan hatalar, yetersiz ve yanlış bilgi nedeniyle yapılan hatalı işlemler ve mevzuata aykırı yapılan işlerden kaynaklanmaktadır¹⁵³. Ayrıca birimler arası koordinasyon eksikliği, üst üst ilişkilerinde yetki sınırlarının ihlali, sistem değişikliği nedeniyle yeni düzene adaptasyonun zorluğu, terör olayları ve doğal afetler gibi etkenler de operasyonel riske neden olmaktadır.

Banka faaliyetlerinde aksamalara neden olan ve bankayı zarara uğratan operasyonel risk diğer risklere göre giderilmesi bankanın elinde olan bir risk türüdür. Sistemik olmayan risk grubunda olan operasyonel riskin yönetilmesi banka yönetiminin inisiyatifindedir. Banka personel alımlarında kalifiye eleman almaya dikkat ederek personel hatalarını azaltabilmektedir. Banka tarafından ayrıca eğitim seminerleri düzenlenerek eksik ve yanlış bilgilerden kaynaklanan hatalar önlenmeye çalışılmakta ve personel hatalarına yönelik eğitimlerle de risk unsuru azaltılabilmektedir. Sistem ve teknoloji alt yapısından kaynaklanan riskler için banka bunlarla uğraşacak birim oluşturarak yaşanan sıkıntılara anında müdahale etmelidir. Ayrıca yeni teknolojiye ayak uydurmakta zorlanan bankalar dışarıdan hizmet alımı yoluyla sistem ve teknolojiyi yenileyerek olası problemleri azaltmalıdır. Organizasyon yapısından kaynaklanan problemler de incelenerek sorunlar teşhis edilmeli ve bankanın organizasyon yapısı bankayı operasyonel riske maruz bırakmayacak şekilde dizayn edilmelidir. Dış risklere karşı da banka tedbirini almalıdır. Dış risklerin öngörülememesi alınacak tedbirleri

¹⁵³ Rashidul Hossain, "Integrated Operational Risk Management", *Islamic Financial Architecture – Risk Management and Financial Stability*, Islamic Research and Training Institute, 2003, p. 409-411.

azaltmakta ve bankanın bu risklere karşı sürekli teyakkuzda olması maliyetli olmaktadır. Bu risklere karşı genel uygulama deprem ve yangın sigortası gibi sigorta paketleridir.

Operasyonel riskin yönetiminde riskin kaynağı doğru tespit edilmelidir. Doğru tespit edilemeyen sorunlar daha da büyüyerek çözülemez hale gelebilmektedir. Banka riskin kaynağını belirleyerek bu risk unsurunu ortadan kaldıracak yöntemler uygulamak zorundadır.

2.2.1.6. İtibar Riski

İslami bankalar faaliyetleri itibariyle her ne kadar banka olsalar da yöntemleri bakımından ticari işletme de sayılmaktadır. Zira klasik bankalar gibi ücreti mukabilinde yani faiz karşılığı mevduat toplayıp yine faiz karşılığı bu mevduatları satmamaktadır. Faizsiz bankalar, yöntemleri itibariyle topladığı mevduatlara herhangi bir getiri taahhüdünde bulunmamaktadır. Bunun başlıca sebebi İslamiyet'te faizin yasak oluşudur. Bu bankaların ticari işletme gibi faaliyet göstermelerine neden olan bu kısıtlama ile banka, mevduat sahiplerini bankanın veya bankanın belli bir yatırımının ortağı olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle banka mudilere belirli bir faiz taahhüdü yerine faaliyetlerden elde edilecek kârdan pay vermeyi taahhüt eder.

Mevduat sahipleri bankanın sadece kârına ortak olmamakta, olası zararlara da katlanmaktadır. Ancak hem mevduat sahibi hem de banka faaliyetlerin sonucunda kâr etmeyi amaçlamaktadır. Bankanın elde edeceği kâr banka için mevduat sahiplerine sunulacak bir teminat niteliği taşımaktadır. Mevduat sahipleri bankanın geçmiş performansına bakarak mevduatlarını bankaya yatırmaktadır. Bu sebeple banka rakiplerine kıyasla yüksek kâr payı verebilmelidir ki mevduatları kendine çekebilsin. Bankanın her türlü hizmet, faaliyet ve ilişkilerinden kaynaklanabilecek ve bankaya duyulan güvenin ve bankanın imajının sarsılmasına yol açabilecek her türlü durum banka için itibar riski¹⁵⁴ oluşturmaktadır. Bankanın dağıtacağı kâr payı da bankanın performansını göstermektedir. Düşük performans bankanın güven kaybına uğramasına neden olabilmektedir.

Mevduat sahiplerinin faizsiz bankayı tercih etmesinin temelde iki sebebi vardır. Banka ya yüksek kâr payı veriyordur veya mevduat sahibi dini hassasiyetleri nedeniyle klasik banka yerine faizsiz bankacılığı tercih ediyordur. Banka yüksek kâr payı verdiğinde faize duyarlı olan veya olmayan her kesimden insan mevduatlarını değerlendirmek için bu

¹⁵⁴ Albaraka Türk Katılım Bankası, 2011 Faaliyet Raporu, s 82:

<http://www.albarakaturk.com.tr/images/yatirimci-iliskileri/Albaraka-2011TRFN.pdf> (Çevrimiçi, 22.04.2013)

bankaları tercih etmektedir. Dağıtılan kâr payının klasik bankaların mevduat faiz oranlarından düşük olduğu durumda ise faizsiz bankacılığı tercih etmekte devam eden sadece bir kesim vardır. Faize duyarlı bu kesim için bankanın kâr etmesinin yanında İslami prensiplere uygun hareket etmesi de önemlidir. Bu bankaların İslami prensiplere aykırı faaliyet veya işlemleri tespit edildiğinde mevduat sahipleri dini hassasiyetleri nedeniyle bu bankadan uzaklaşacaktır. Ticari bir işletme olarak faaliyet gösteren bu bankalar diğer klasik bankalar ve ticari işletmelerin itibar riski için aldığı önlemlerin yanı sıra mevduat sahiplerinin bu bankalardan beklediği İslami prensiplere de uygun faaliyet göstermelidir ki itibar riskine maruz kalmassın.

Bankanın itibarını zedeleyecek ve bankaya olan güveni azaltacak her türlü duruma karşı banka teyakkuzda olmalıdır. Zira iletişim çağı olarak adlandırılan bu zamanda banka aleyhinde çıkacak en ufak bir söylenti dahi bankaya büyük zarar verebilmektedir. Müşteri memnuniyeti için yüksek kâr payı ve İslami prensiplere uymanın dışında ortaya çıkabilecek her türlü problemde banka, “müşteri her zaman haklıdır” kaidesine uygun bir politika ile müşteri memnuniyetini arttırmalıdır. Bunun için dönem dönem müşteri memnuniyeti anketi düzenlenmeli ve çıkacak sonuca göre gerekli düzenlemeler yapılmalı, personel bu konuda eğitilmeli ve müşteri memnuniyetini artırıcı çalışmalar yapılmalıdır.

2.2.1.7. Dini ve Hukuki Risk

Faizsiz bankalar faaliyetlerini hem İslam hukukuna hem de devletin koyduğu kanunlara göre yapmaktadır. Bu bankalar İslami kurallara uymadığında itibar riskinde bahsettiğimiz nedenlerden dolayı müşteri kaybedebilmektedir. Ancak bunun yanında banka için İslami prensipler bazı durumlarda avantajlı olsa da bazı durumlarda dezavantajlı olabilmektedir. Banka piyasaya yeni bir enstrüman sunduğunda bu enstrümanın dini kurulun oyanından geçmesi gerekmektedir. Banka için çok kârlı olabilecek bu yatırım bazı yönlerden sakıncalı bulunarak engellenebilmektedir. Hukuken bir kısıtlama olmadığı halde dini kurulun izin vermediği bu gibi durumlar bankanın kâr etmesini engellemekte veya zarar etmesine neden olmaktadır. Bunun haricinde ülkemizdeki her banka mevduatlar için munzam karşılık ayırmaktadır. Belirli oranda ayrılan bu para Merkez Bankası’nda tutulmakta ve Merkez Bankası da bu paraya karşılık bankalara faiz ödemesi yapmaktadır. Faizsiz bankalar kanunen almak zorunda olduğu bu faizi İslami prensipler nedeniyle alıp kullanamamaktadır. Faizsiz bankalar burada ikilemde kalmaktadır. Bunun gibi klasik

bankalar likidite sıkıntısı çektiği dönemlerde kredi olarak likiditesini artırmaktadır ancak dini nedenlerle faizsiz bankalar bu kredilere başvuramamaktadır. Bu ve buna benzer durumlar faizsiz bankalarda dinin kısıtlayıcılığı nedeniyle zararlara neden olmakta veya büyük kâr edilmesini engellemektedir.

Hukuki risk başlığı altında anlattığımız ve bankaların yasalara ve mevzuata aykırı faaliyet ve işlemlerinden dolayı bankanın maruz kaldığı ceza ve müeyyideler hem klasik bankalar için hem de faizsiz bankalar için risk unsurudur. Hukuki risk olarak tanımladığımız bu durumlara karşı banka personeli yasa ve mevzuat konusunda eğitilmeli ve banka tüm faaliyetlerini ve işlemlerini yasalara ve mevzuatlara uygun şekilde düzenlemelidir.

2.2.2.FAİZSİZ BANKACILIKTA AKTİF VE PASİF YÖNETİMİ KAPSAMINDA RİSK FAKTÖRLERİNİN ETKİLEŞİMİ

Bankalar yapıları gereği birçok farklı işlemler gerçekleştirirken yapılan her işin bir riski olması bankaların karşılaştığı risklerin de çeşitlenmesine neden olmaktadır. Gerek mevduat kabulü ile bankaların bilançosunda pasiflerin yapısal değişikliği ve gerekse toplanılan fonların kredi olarak kullanılması, ortaklıkların kurulması, çeşitli finansal araçlara yatırım yapılması ile aktiflerdeki çeşitlilik risk unsurlarını da çeşitlendirmektedir. Bu durumda bankalar her bir risk unsuruna tek tek yaklaşmaktansa entegre risk yönetim teknikleriyle tüm risklere karşı bütüncül bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu yaklaşım tarzı bankalarda aktif pasif yönetimini daha önemli kılmaktadır. Her departman kendi risklerini hesaplamakta ve bu riskleri yönetecek yöntemler uygulamaktadır ancak bir departmanın riski olarak görünen unsurlar aynı zamanda diğer departmanların da riski olabilmekte ve dolayısıyla o risklere karşı departman bazında önlemler almak yerine aktif pasif yönetimi ile işletme bazında bir önlem alınması gerekmektedir.

Banka bilançoları likiditesi en düşük bilançolardandır. Bankalar varlıklarını likit olarak tutmak yerine bu varlıkları kâr getirecek alanlarda kullanarak kârlılığını ve firma değerini artırmaya çalışmaktadırlar. Tüm işletmeler gibi bankaların da temel amacı kâr maksimizasyonu ile firma değerini arttırmaktır. Borsada faaliyet gösteren her işletme gibi bankaların da firma değeri o bankanın borsadaki hisse senetlerinin değeriyle ölçülür. Bankanın hisse senetlerinin fiyatının artması bankanın performansı ile yakından alakalıdır. Ancak firma değerini arttırmak için kâr ve risk arasında en uygun dengeyi kurmak

gerekmektedir. Burada aktif pasif yönetimi devreye girmektedir. Aktif yönetimi toplanan fonların en uygun yatırımlara yönlendirilmesidir. Burada en uygun olarak tabir edilen yatırımlar da risk ve getiri yönünden değerlendirilmektedir. Karşılaşılan muhtemel riskler ise likidite riski, faiz ve kurdaki dalgalanmalar, kredilerin geri ödenmemesi gibi risklerdir. Pasif yönetimi ise bankalar için en uygun mevduat yapısını oluşturmaktır. Bankaların pasifini öz kaynak ve toplanılan mevduatlar oluşturmaktadır. Toplanılan mevduat ise faiz oranı ile kurdaki dalgalanmalar neticesinde bankanın zarara uğramayacağı vade maliyet dengesi gözetilerek Türk Lirası ve yabancı para olarak oluşturulmaktadır. Katılım bankalarında pasif yönetimi klasik bankalar gibi vade maliyet bağlamında ele alınmamaktadır. Toplanılan mevduatlara herhangi bir ödeme taahhüdünde bulunmayan katılım bankaları pasif yönetiminde sadece vadeye dikkat etmekte ve yatırımlarıyla uyumlu bir vade yapısı kurmaya çalışmaktadırlar.

Günümüzde ileri risk ölçüm modelleri ile bankalar risklerini ölçmektedirler. Ancak riski ölçmek tek başına yeterli değildir. Bu risklerin yönetilmesi ve fırsata çevrilerek kârlılığa pozitif etkide bulunması istenmektedir. Burada yapılması gereken doğru bir aktif pasif yönetimidir. Bankalarda aktif pasif yönetiminin amacı yıllık iş planlarında hedeflenen gelirleri elde edecek bilanço yapılarını oluşturmak için belirli risk aralığında portföy karması oluşturmaktır¹⁵⁵. Bu portföyler oluşturulurken bankanın aktifleri ile pasifleri dikkate alınmakta ve aktiflerin vade ve hacimleri ile pasiflerin vade ve hacimlerinin uyumlu olması amaçlanmaktadır.

Faiz riski faiz oranlarındaki dalgalanmalar neticesinde bankanın aktif ve pasifindeki dengesizlikten kaynaklanan zararı ifade eder. Bankalar bu riskten kaçınmak için mevduat ve kredilerin faiz oranları ile bunların vade ve hacimlerini dikkate alarak bilançolarını oluşturur. Klasik bankalar için başlı başına bir risk unsuru olan faiz oranlarındaki dalgalanmalar faizsiz çalışan katılım bankaları için de risk teşkil etmektedir. Katılım bankaları topladıkları mevduatlara herhangi bir ödeme garantisi vermediğinden ve topladığı mevduatları kâr payı esasına göre kullandığından faiz oranlarındaki dalgalanmalar katılım bankalarını klasik bankalar gibi etkilememektedir. Klasik bankalarla aynı sektörde iş yapan katılım bankalarının müşterilerinin tamamı faize duyarlı insanlardan oluşmamakta ve bu insanların bir kısmı katılım bankacılığını yüksek kâr payı için tercih etmektedir. Dolayısıyla olası bir faiz artışında katılım bankasındaki mevduatlar faiz

¹⁵⁵ Candan ve Özün, s. 322.

oranlarının kâr payından yüksek olduğu düşüncesiyle klasik bankalara kayacaktır. Bu durumda faiz oranlarındaki dalgalanmalar dolaylı olarak katılım bankalarının mevduatını etkileyeceğinden katılım bankaları da faiz riski taşımaktadır. Bu durumda katılım bankaları da aktiflerinden elde edeceği kâr payı ile pasiflerine ödeyeceği kâr payını faiz oranlarındaki dalgalanmaları dikkate alarak hesaplamalıdır. Bunun için değişen durumlara kısa vadede uyum sağlayacak şekilde aktif ve pasiflerini düzenlemelidirler.

Döviz riski bankaların aktif ve pasifinde bulunan yabancı paraların vade ve miktar bakımından denk olmaması durumudur. Dövizdeki dalgalanmalar bilançodaki yabancı paraların pozisyonuna göre bankaya zarar veya kâr olarak yansımaktadır. Döviz kurundaki dalgalanmalar makroekonomik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Özellikle sermaye hareketliliği, ülkenin döviz rezervleri ve borç oranları gibi faktörlerden etkilenmektedir. Kur riskinde anlatıldığı gibi bankalar aktif ve pasifindeki yabancı paraları denk tutarak bu riskten kaçınılmaktadırlar. Ancak riskten kaçmak yerine aktif pasif yönetimi ile kur riskini fırsata çevirip kâr etmek gerekmektedir.

Bankaların verdiği krediyi zamanında ve eksiksiz bir şekilde alamadığı durumu ifade eden kredi riski bankaları zarara uğratmaktadır. Dönmeyen krediler için ayrılan karşılıklar ve bu karşılıklar ile geri ödenmeyen kredilerin fırsat maliyeti bankaların başlıca zarar unsurlarıdır. Bu durumda bankanın aktif pasif dengesi bozulmakta ve banka likidite riskine maruz kalmaktadır. Likidite riskine maruz kalan banka likidite açığını kapatmak için yüksek maliyetlerle borçlanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum da bankanın kârlılığını etkilemektedir. Bankalar likidite ve kredi riskini aktif ve pasif yönetimi ile azaltabilmektedir. Bilançonun aktifinde yer alan krediler ve likit varlıklar güçlü bir aktif yönetimi gerektirmektedir. Bankalar için likiditenin yüksek olması yatırıma yönlendirilmemiş atıl fon olduğunu göstermektedir. Ancak bu fonlar mudiler için bir güven kaynağıdır. Kârlılık ile likidite arasında zıt ilişki varken güven ile likidite arasında paralel bir ilişki vardır. Bankalar yatırıma yönlendirmediği fonların zararını telafi için yatırıma yönlendirdiği tutarı rekabet koşulları içinde en yüksek kârlılık ile kredilendirmelidir. Bunun için banka kredilerden yüksek kâr edecek şekilde aktiflerini düzenlemelidir.

2.2.3.KATILIM BANKALARI ve BASEL KRİTERLERİ

Katılım bankaları diğer bankalar gibi fon toplayıp bu fonları kredi olarak kullandıran ve diğer faizsiz bankacılık işlemlerini yapan işletmelerdir. Katılım

bankalarında mevduat sahipleri bankaya güvenerek mevduatlarını emanet etmekte ve banka da bu mevduatları kredi olarak kullanarak kâr elde etmektedir. Elde edilen kârın mevduat sahipleriyle paylaşıldığı bu sistemde güven unsuru bankanın en önemli avantajıdır. Mevduat sahipleri mevduatlarının en kârlı işlerde değerlendirilmesini ve zarar edilmemesini ister. Ancak banka topladığı mevduatları kullanırken karşı tarafa sadece güvenmek zorunda olmamalıdır. Banka kredi kullanırken minimum risk maksimum getiri esasına göre çalışmakta ve mevduat sahibiyle birlikte risk almaktadır. Bankanın iyi yönetilememesi, bankanın zarar etmesine neden olmakta ve bu da bankaya olan güveni sarsmaktadır.

Bankalara olan güvenin sarsıldığı dönemlerde bankalardan mevduat çıkışları olacağından banka bu nakit çıkışlarını karşılayacak yeterli likiditeye sahip olmak zorundadır. Uzun vadeli düşünmeyen bankalarda mevduatları yüksek riskli yatırımlara yönlendiren ve bir nevi “el parasıyla kumar oynamak” olan yatırımlar ile banka büyük zararlar ederek bu zararları mevduat sahibine yükleyebilir. Bu durumun önüne geçmek için risk yönetimi çerçevesinde azami risk kriterleri konulması gerekmektedir.

1930 yılında İsviçre’nin Basel kentinde kurulan Uluslararası Ödemeler Bankası her ne kadar 1. Dünya Savaşından sonra savaş tazminatlarının ödenmesinde aracılık etmesi için kurulsada daha sonraları merkez bankaları arasında koordinasyon ve işbirliği görevini üstlenmiştir. 1970’lerde yaşanan krizlerden sonra Basel bankacılık denetim komitesini kurarak bankalar için standartlar oluşturma görevini üstlendi¹⁵⁶. Bankaların risklere karşı ellerinde bulunduracağı asgari sermaye yeterlilikleri belirleyerek üye ülkelerin bankalarının bu standartlara göre hareket etmesini istedi. Ancak yayınlanan standartlar sadece tavsiye niteliğindedir.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi kurulduktan sonra dönem dönem tebliğler yayınlamış ancak sermaye yeterliliği konusunda sermaye standardı oluşturmak için Basel I adlı standardı 1988 yılında yayınlarak risk yönetiminin temelini atmıştır. Bu standart ile bankaların kredi riskine karşı sermaye yeterliliği oranı belirlenmektedir. Bankaların bulunduracağı sermaye miktarını yalnız krediler ile ilişkilendiren bu standarda faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar neticesinde krize giren bankalardan ders çıkarılarak 1996 yılında piyasa riski de dâhil edilmiştir. Kredi riski bankanın vermiş

¹⁵⁶ Cenani Aykut. Basel II Standartları:

<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi30/basel.pdf> (Çevrimiçi 23.07.2013)

olduğu kredileri zamanında ve eksiksiz alamaması durumundaki zararını ifade ederken piyasa riski de faiz oranlarındaki değişimler, döviz kurundaki dalgalanmalar ve diğer makroekonomik faktörlerin bankanın aleyhine değişmesi durumundaki zarar ihtimali için kullanılmaktadır.

1988 yılında yayınlanan Basel I ülkemizde de kabul görmüş ancak bu standardın uygulanması zamana yayılarak bankaların adaptasyon süreci kolaylaştırılmıştır. Bu bağlamda ülkemizde sermaye yeterlilik oranı 1989 yılında %5, 1990 yılında %6, 1991 yılında %7 ve 1998 yılında %8 olarak uygulanmıştır¹⁵⁷. Risk yönetiminde yayınlanan ilk uluslararası standartlar olan Basel I'in ilk olması hasebiyle birçok eksiği vardır. Bankanın riskini krediler ve piyasa riski üzerinden hesaplamakta ancak kredilerin sadece miktarını baz almakta ve kredinin riskini artıran vadeyi dikkate almamaktadır. Ayrıca kredi değerliliğine de önem verilmeyen bu standartlarda bankanın kredi ve piyasa riski dışındaki riskleri hesaba katılmamıştır. Bunun yanında bankalar kendi içinde çeşitlilik arz etmektedir. Klasik bankacılık dışındaki diğer yatırım, kalkınma ve faizsiz bankacılık gibi klasik bankacılıktan farklı olan bankaların farkını gözetmeyerek hepsine aynı oranlar dayatılmıştır.

Değişen ekonomik düzende Basel I'deki eksiklikler gitgide artmış ve Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) 2004 yılında Basel II'yi yayınlamıştır. Basel I'de sadece sermaye yeterliği düzenlenmişken Basel II bir risk yönetimi düzenlemesi olarak yayınlanmıştır¹⁵⁸. 2007 yılında üye ülkelerde fiilen başlayan Basel II ülkemizde sektör henüz hazır değil denilerek uygulamaya konulmamıştır. Basel II risklere göre sermaye yükümlülüğünün belirlenmesi, denetim ve gözetim ile piyasa disiplini ve şeffaflık diye üç alt başlıktan oluşmaktadır. Risklere göre sermaye miktarının belirlenmesinde kredi ve piyasa riskinin yanına operasyonel riski de eklemişlerdir. Operasyonel risk bankanın sistem, insan, süreç veya dış etkenler nedeniyle karşılaşılabileceği zarar ihtimalidir. İkinci başlık olan denetim ve gözetim ayağında ise bankanın karşılaşılabileceği diğer riskler hesaplanmaktadır. Bu hesaplamayı banka ile birlikte denetim faaliyeti yürüten üst kurum hem sektör hem banka bazında yaparak bankanın bu kriterlere uyup uymadığını kontrol eder. Üçüncü başlık olan piyasa disiplini ve şeffaflık başlığı altında da bankanın faaliyet raporlarının yayınlanmasını ve bu raporlarda risk düzeyinin ve sermaye yapısının ilgililerle paylaşılmasını

¹⁵⁷ Erdem, s. 249.

¹⁵⁸ Age, s. 250.

istemektedir¹⁵⁹. Raporların yayınlanması ve halka açıklık ile bankaların daha şeffaf olması ve piyasa disiplininin sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu standartlar ile birlikte bankalar kredi verirken karşı tarafın risk seviyesinin belirlenmesini istemektedir. Bu risk seviyesine göre bankaların kredi riski artıp azalmakta ve bankanın ona göre sermaye yeterliliği değişmektedir. İşletmelerin risk düzeylerinin belirlenmesi için derecelendirme kuruluşları belirlenen standartlar çerçevesinde değerlendirme yapmakta ve işletmenin risk düzeyini belirlemektedir. Ancak ülkemizdeki çoğu işletmenin Avrupa birliği standartlarından uzak oluşu belirlenen standartlara uymayışı risk düzeyini artırarak hem bankalar için hem de işletmeler için sıkıntıya neden olmaktadır. İşletmeler için yüksek maliyetlerle borçlanmaya neden olurken bankaların da kredi riskini artırarak sermaye yükümlülüğünü artırmakta ve bu da banka için zarar anlamına gelmektedir. Bu nedenlerle 2004 yılında yayınlanan Basel II 2007 yılından beri üye ülkelerde kullanılırken 2013 yılı itibarıyla henüz ülkemizde uygulanmamaktadır. Ancak bankalar bu risk yönetimi kriterlerini gönüllü olarak kısmen kullanmakta ve risk yönetimini bu standartlara yaklaştırmaya çalışmaktadırlar.

Her ne kadar bankalarımız Basel II kriterlerini tam olarak uygulamasa da bu kriterler bankalar için gelişmiş risk yönetimi yöntemi getirmektedir. Kredi ve piyasa riski ile operasyonel riskin de eklenmesiyle bankaların iç kontrol departmanları kredi ve operasyonel riskin ölçümü, izlenmesi, raporlanması ve performans değerlemesi yaparak bankanın operasyonel riskini azaltacaktır. İşletmelerin derecelendirilmesi ve piyasa standardının oluşturulmasıyla kredilerin fiyatlaması bu derecelendirmeye göre yapılacaktır. Ayrıca bankaların hazırlayacağı risk raporlarının halka sunulmasıyla bankacılık sistemi daha şeffaf bir yapıya kavuşacaktır. Tüm bunların yapılması bankanın risklerini azaltıp bankaya olan güveni artıracaktır ama tüm bu standartların bankaya bir maliyeti vardır.

2008 finansal krizinde bankaların ağır yaralar alması ile Basel II kriterleri sorgulanmaya başlanmış ve eksikliklerin giderilmesi için 2010 yılında Basel III kriterleri yayınlanmıştır. Yayınlanan bu yeni kriterler Basel II kriterlerinin yerine ikame etmek için değil daha çok eksik kaldığı yönleri tamamlamak için yayınlanmış ek kriterlerdir. 2013-2019 yılları arasında tüm üye devletlerin bankacılık sisteminde uygulanması planlanan bu

¹⁵⁹ BDDK, Basel II: http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/basel/1249basel%20ii%20cevirisi-14102005-16_19.pdf (Çevrimiçi 23.06.2013)

kriterler bankalara yeni sermaye tanımları getirmiş ve bankaların sermaye yükümlülüğünü artırmıştır¹⁶⁰. Bunun yanında bu kriterler ile bankaların daha şeffaf olmaları amaçlanmıştır.

2006 yılında Bankacılık Kanunu'na dahil edilen ve ismini katılım bankacılığı olarak değiştiren özel finans kurumları Basel kriterlerine uyma konusunda diğer bankalarla aynı şekilde sorumludurlar. Her ne kadar klasik bankacılıktan farklı olsa da klasik bankaların karşılaştığı birçok risk unsuru katılım bankaları için de risk unsurudur. Bunun yanında klasik bankacılıktan daha fazla güvene ihtiyaç duyan ve güven üstüne inşa edilen katılım bankaları için Basel kriterlerine uyulması faydalı olacaktır. Etkin bir risk yönetimi içeren bu kriterler ile katılım bankaları krizlere karşı daha fazla mukavemet sergileyecek ve dolayısıyla mevduat sahiplerine fazladan güven aşılacaktır. Topladığı fonlardan bir kısmını yatırıma yönlendirmeyerek fırsat maliyetine katlanan ve bunun neticesinde mevduat sahiplerine düşük kâr payı ödemek zorunda kalan katılım bankaları Basel kriterleri ile kriz dönemlerinde ve uzun vadede yakalayacağı istikrar ile mevduat sahiplerinin güvenini kazanacak ve dolayısıyla daha fazla kâr edecektir.

¹⁶⁰ BDDK, Basel III: http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/kurum_bilgileri/sss/10469basel6.pdf (Çevrimiçi 24.04.2013)

III.BÖLÜM: KATILIM BANKALARININ FAİZ ORANI RİSKİNE KARŞI DUYARLILIĞI VE FAİZ ORANI RİSKİNİN KATILIM BANKALARI MEVDUATINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Bu bölümde, katılım bankalarının mevduatını etkileyen değişkenlerden; katılım bankalarının mevduatlarına verdikleri ortalama kâr payı oranları, klasik bankaların mevduatlarına verdikleri ortalama faiz oranları ve enflasyon oranının katılım bankalarının mevduat miktarına etkileri zaman serisi analizi ile incelenmiştir. Analizlere başlamadan önce, bu alanda yapılan ulusal ve uluslararası yayınlar değerlendirilmiş, kullanılacak zaman serilerinin isimleri, açıklamaları, kaynakları ve kapsadıkları yıllar açıklanmıştır. Daha sonra verilerin eşbütünleşme analizi için uygun olup olmadığı durağanlık testleri ile sınanmış ve zaman serilerinin durağanlık özelliklerinin eşbütünleşme analizi için uygun olduğu görülerek eşbütünleşme ve VAR analizleri uygulanmıştır. Yapılan analizler neticesinde elde edilecek sonuçlar, literatür ışığında değerlendirilerek, yorumlanmış ve politika önerilerinde kullanılmıştır.

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde faizsiz bankacılıkta risk yönetimi ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar taranmıştır. Faizsiz bankacılıktaki riskler hakkında yapılan çalışmalar ve uygulamalar incelenmiş ve faizsiz bankacılığın faiz riskini konu alan çalışmalar yöntem ve sonuçlarıyla değerlendirilmiştir.

Schaik (2001) teorik çalışmasında faizsiz bankacılığın felsefesi ve uygulamalarını anlatmaktadır. Faizin yasaklandığı ve faiz yerine kâr – zarar ortaklığının uygulandığı bu sistemin klasik bankalara bir alternatif oluşturacak yapıda olmadığını ve faizsiz bankacılığın klasik bankacılık sistemiyle rekabet edebilecek kadar etkinliğinin olmadığını

belirtmektedir. Kâr – zarar ortaklığının esas olduğu sistemde faizsiz bankalar tarafından riskten kaçınmak adına daha çok murabaha yönteminin kullanıldığı ve bundan dolayı klasik bankalarla aynı sektörde rekabet edecek olan faizsiz bankaların yeterince rekabet edemediği anlatılmaktadır¹⁶¹. Aynı şekilde faizsiz bankacılığın temel felsefesinden, tarihinden ve dünyadaki uygulamalarından bahseden Memon (2007) faizsiz bankacılığın faizin haram olduğuna inanan Müslümanlar için gerekli bir bankacılık sistemi olduğunu belirtmekte ve bu yönüyle Müslümanlar için faizsiz bankaların klasik bankalara bir alternatif oluşturduğunu anlatmaktadır¹⁶².

Faiz oranının faizsiz bankalara olan etkisinin araştırıldığı ilk makalede Haron ve Shanmugam (1995) faiz oranı ile faizsiz bankaların mevduatı arasında bir bağlantı kurmuş, Pearson Korelasyon ve Birinci Dereceden Otoregresiv modellerini kullanarak bu değişkenler arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Bu çalışma sonucunda getiri ile mevduat arasında doğrusal bir ilişki bulunmuş ve hem klasik bankalar için hem de faizsiz bankalar için mevduat ile mevduata verilen kâr payı veya faiz arasında bu ilişkinin geçerli olduğu tespit edilmiştir¹⁶³.

Rosly (1999) yaptığı teorik çalışmada faizsiz bankacılıktaki kâr payının faiz oranları gibi kısa vadede değişkenliğinin fazla olmamasından dolayı faizsiz bankaların faiz oranı riskine maruz kaldığını anlatmaktadır. Faiz oranının insanları tasarrufa yönelttiğini ve bu nedenle faiz oranlarındaki değişmelerin bankaların mevduatlarını etkilediğini anlatmakta ve aynı durumun faizsiz bankalar için de geçerli olduğunu savunmaktadır. İkili bankacılık sistemlerinde faizsiz bankalar ile klasik bankaların mevduatlarının getiri oranlarının bankalararası rekabeti etkileyen bir unsur olduğu belirtilmekte ve hangi bankacılık sisteminin getirisi daha yüksekse o bankaların mevduatlarında artış olacağını anlatmaktadır¹⁶⁴.

Faiz oranının faizsiz bankaların mevduatına ve kâr payına etkisini araştıran Haron ve Ahmad (2000), “Malezya’da faizsiz bankacılıkta faiz oranının kâr payına etkisi” adlı makalesinde faiz oranı ve tasarruf arasında bir ilişki olduğundan dolayı insanları tasarrufa

¹⁶¹ Schaik, p. 45-52.

¹⁶² Noor Ahmed Memon, “Islamic Banking: Present and Future Challanges”, *Journal of Management and Social Sciences*, Vol. 3, No. 1, 2007, p 1-10.

¹⁶³ Haron, S., and Shanmugam, B., “The Effect of Rates of Prefit on Islamic Bank’s Deposits: A Note”, *Journal of Islamic Banking and Finance*, Vol. 12, No. 2, 1995, p. 18-28.

¹⁶⁴ Saiful Azhar Rosly, ‘Al-Bay’ Bithaman Ajil financing: Impacts on Islamic Banking Performance’, *Thunderbird International Business Review*, Vol. 41, No. 4-5, 1999, p. 461-480.

yönelmek için yüksek faiz oranı veya kâr payı oranı verilmesi gerektiğini söyleyerek Uyumlu Beklenti (Adaptive Expectation) modeliyle faiz oranının kâr payı oranına etkisini test etmiş, faizsiz bankacılık ve modern bankacılık arasında fon toplama rekabetinden dolayı faiz oranı ve kâr payı oranının birbirine yakın olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca yapılan çalışmada klasik bankaların faiz oranı ile faizsiz bankaların mevduatı arasında ters ilişki bulunmuş ve faiz oranındaki artışın faizsiz bankaların mevduatında düşüşe neden olduğu görülmüştür. Bu çalışma faizsiz çalışan bankaların da faiz riskiyle karşılaşabileceği, ayrıca değişen faiz oranlarına karşı bankalarda faiz artırımına gidilirken faizsiz bankaların geleceğe yönelik kâr payı taahhüdünde bulunamamalarının faizsiz bankacılık açısından risk oluşturduğu sonucunu vermektedir¹⁶⁵.

Bacha (2004) “İkili banka sistemi ve İslami bankalar için faiz oranı riski” adlı makalesinde hem faizle çalışan klasik bankaların hem de faizsiz çalışan bankaların bulunduğu Malezya bankacılık sisteminde faiz oranındaki değişimlerin faizsiz bankacılığı nasıl etkilediği konusunu incelemektedir. Bu makalede veri olarak Bank Negara Malaysia’nın 1994-2003 yılları arasındaki üçer aylık kâr payı oranları ile toplam mevduat oranları ve klasik bankaların üçer aylık ortalama faiz oranları ile yine ortalama toplam mevduatları iki hipotez ile test edilmiştir. Yazar biri “faiz oranı ile kâr payı arasında bir ilişki vardır” diğeri de “faiz oranları faizsiz bankaların mevduatlarını ve kâr payı oranlarını etkilemektedir” hipotezlerini test etmektedir. Bu iki hipotezi test etmek için iki istatistiksel teknik kullanılmıştır. Birincisi pearson korelasyon ve diğeri de en küçük kareler OLS regresyonudur. Yapılan ilişki analizini test etmek için de Granger nedensellik testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda faiz oranı ile kâr payı oranı arasında ilişki tespit edilmiş ve faiz oranının kâr payı oranını etkilediği sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde faiz oranının hem kâr payı oranını hem de faizsiz bankaların mevduatlarını etkilediği sonucuna varılmıştır¹⁶⁶.

How, Karim ve Verhoven (2005) İslami finansman ve banka riski konulu makalesinde ikili banka sisteminde faizsiz bankalar için en önemli risklerin kredi riski, faiz oranı riski ve likidite riski olduğunu belirtmektedir. Malezya’daki klasik ve faizsiz

¹⁶⁵Dr Sudin Haron and Ahmad Norafifah, “The Effects of Conventional Interest Rates and Rate of Profit on Funds Deposited With Islamic Banking System in Malaysia”, *International Journal of Islamic Financial Services*, Vol. 1, No.4, 2000, p. 3-10.

¹⁶⁶Obiyathulla I. Bacha, “Dual Banking Systems and Interest Rate Risk for Islamic Banks”, *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 12763, posted 15 January 2009, December 2004.

bankaları karşılaştıran yazarlar Malezya için faizsiz bankaların kredi ve likidite riskinin düşük ancak faiz oranı riskinin yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca bankanın büyüklüğünün karşılaşılan riskler üzerinde etkili olduğunu ve faizsiz bankaların faiz oranı riskini yönetme konusunda daha fazla çaba gerektiğini belirtmektedirler¹⁶⁷.

Malezya'daki klasik ve faizsiz bankaların mevduatları üzerine ekonometrik analiz yapan Yusoff ve Wilson (2005), makalelerinde 1983-2001 arası yıllık veriler kullanarak gayrisafi milli hasıla, faiz oranı ve kâr payı oranının klasik ve faizsiz bankaların mevduatlarına etkisini araştırmaktadırlar. Yapılan analizler neticesinde her iki banka türünün mevduatlarının gayrisafi milli hâsıla, faiz oranı ve kâr payı oranlarından etkilendiği görülmektedir. Gayrisafi milli hasılanın klasik bankaların mevduatına etkisi daha fazla iken faizsiz bankaların mevduatı daha az etkilenmektedir. Mevduatlardaki artışın bankanın performansı ve mevduat sahibine getirisi ile ilişkili olduğu tespit edilmiş ancak faiz oranlarının faizsiz bankaların mevduatına bariz bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır¹⁶⁸.

Khan ve Ahmed (2007) faizsiz bankaların karşılaştığı riskleri ve bu risklerin nasıl yönetileceğini anlattığı makalelerinde faizsiz bankaların riske maruz kalma konusunda klasik bankalardan farklı olmadığını, hatta daha fazla risk oluştuğunu ancak bu risklerin yönetilmesi konusunda farklı yöntemlerin uygulanması gerektiğini anlatmaktadır. Faizsiz bankalar için yönetilmesi gereken riskleri anlatan yazar bu risklerin faizsiz bankanın kârlılığını ve likiditesini etkileyeceğini belirtmektedirler¹⁶⁹.

Yaptığı ampirik çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren klasik bankaların ve katılım bankaların finansal rasyolarını kullanarak bu iki sistem arasında fark arayan Parlakkaya ve Çürük (2011) benzer düzenlemelere tabi olan bu bankaların bir çok rasyosunun benzer olduğunu, ancak kârlılık ve likidite rasyolarının farklı olduğunu belirtmektedirler. Bu farklılığın nedenini ise katılım bankalarının mevduat elde etme ve kredi kullandırma faaliyetlerinin klasik bankalara göre çok düşük olmasına bağlamaktadırlar¹⁷⁰. Likidite ve kârlılık rasyolarının klasik bankalardan farklı olması

¹⁶⁷How, Karim ve Verhoven, p. 75-94.

¹⁶⁸Remali Yusoff and Rodney Wilson, "An Econometric Analysis of Conventional and Islamic Bank Deposits in Malaysia", *Review of Islamic Economics*, Vol. 9, No. 1, 2005, p. 31-52.

¹⁶⁹Khan and Ahmed, p. 144-157.

¹⁷⁰Raif Parlakkaya ve Suna Akten Çürük, "Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 3, 2011, s. 397-405.

katılım bankaları için risk teşkil etmektedir.

Aynı piyasada rekabet halindeki faizsiz bankalar ve klasik bankalar faiz oranı ve kâr payı oranı bakımından benzerlik göstermektedir. Global perspektiften klasik ve faizsiz bankaların rekabet durumlarını inceleyen Ariss (2010) bankaların pazar gücü ile kârlılığı arasında bir ilişki kurarak büyük bankaların mevduat ve kredi kullandırmada diğer bankalardan üstün olduğunu belirtmektedir. Yapılan araştırmada faizsiz bankaların yeterince rekabet gücüne sahip olmadığı, ancak faizsiz bankaların varlık yapısı ve sermaye yapısı bakımından klasik bankalardan daha güvenli olduğu anlatılmaktadır. Faizsiz bankaların klasik bankalarla rekabet edebilmesi için klasik bankaların mevduatlara verdiği faiz oranı kadar mudilerine kâr payı verebilmesi gerektiği, aksi takdirde faizsiz bankaların rekabet edebilirliğinin azalacağı ifade edilmektedir¹⁷¹.

Faizsiz bankaların klasik bankalar ile rekabet edebilirliği için yüksek kâr payı ödemesi gerekmektedir. Yüksek kâr payı için de faizsiz bankaların klasik bankalardan daha etkin olması gerekir. Türkiye’deki katılım bankaları ile klasik bankaların performansını ve etkinliğini araştıran Arslan ve Ergeç (2010) katılım bankalarının toplam sektör içindeki payının düşük olduğunu ancak klasik bankalardan daha yüksek performans göstererek sektördeki payını artırdığını belirtmektedirler¹⁷². Faizsiz bankaların klasik bankalara göre daha küçük ölçekli bankalar oluşu bu yüzden faizsiz bankaların yeterince rekabet gücüne sahip olmadığını söyleyen Ariss (2010) ancak faizsiz bankaların bu sayede varlık yapısı ve sermaye yapısı bakımından klasik bankalardan daha güvenli olduğunu¹⁷³ anlatarak Arslan ve Ergeç’in (2010) makalesini desteklemektedir.

Her ne kadar faizsiz bankaların performans ve etkinlik bakımından klasik bankalardan daha iyi olduğu iddia edilse de, 1997 Asya krizi ve 2007 finansal krizini de kapsayan 1997-2009 yılları arasındaki verileri kullanarak bu krizlerin Malezya’daki faizsiz bankalara etkilerini araştıran Kassim ve Majid (2010) bu krizlerin hem klasik bankaları hem de faizsiz bankaları etkilediği sonucunu çıkarmışlardır. Faizsiz bankaların her ne kadar faizsiz olduğu ve bu yüzden faiz kaynaklı krizlerden etkilenmeyeceği söylene de, klasik bankaları etkileyen makroekonomik değişkenlerin faizsiz bankaları da etkilediği görülmektedir. Böylelikle klasik bankalar için risk teşkil eden unsurların aynı sektörde yer

¹⁷¹Ariss, p. 101-108.

¹⁷²Bengul Gulumser Arslan and Etem Hakan Ergeç, “The Efficiency of Participation and Conventional Banks in Turkey: Using Data Envelopment Analysis”, *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol 57, 2010, p. 156-167.

¹⁷³Ariss, p. 101-108.

alan faizsiz bankaları da etkileyeceği söylenmektedir¹⁷⁴.

Radiah ve Leong (2009) faiz oranlarındaki değişimin faizsiz bankalara etkilerini araştırdıkları makalede faizli ve faizsiz bankaların bulunduğu bir finansal sistemde faiz oranlarındaki değişimin faizsiz bankacılığa olan talepte değişikliğe neden olduğunu bulmuşlardır. Zaman serisi analizlerinin uygulandığı bu makalede yazar birin kök testi, eşbütünleşme, vektör otoregresyon ve Granger nedensellik testlerini uygulamıştır. Bu çalışmada veri olarak 1999'dan 2007'ye kadar aylık borçlanma oranı ile hem klasik bankaların hem de faizsiz bankaların mevduat miktarları kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda borçlanma oranının yani mevduat faiz oranının hem klasik bankaların hem de faizsiz bankaların mevduatlarını etkilediği görülmüştür. Faiz konusunda hassas olmayan kâr odaklı insanların değişen faiz oranına göre pozisyon aldığını, faiz oranlarının kâr payından fazla olması durumunda faizsiz bankalardan faizle çalışan bankalara geçtiğini, faiz oranının kâr payı oranından düşük olduğu durumda da faizsiz bankaya yöneldiğini bulmuşlardır. Sonuç olarak müşterilerin kâr odaklı olmasından dolayı ikili sistemde (faizli ve faizsiz çalışan bankaların bulunduğu sistemde) faizsiz bankacılığın faizsiz çalışmasına rağmen faiz oranı riskine maruz kaldığı sonucuna varılmıştır¹⁷⁵.

Kassim, Majid ve Yusof'un (2009) yazdığı diğer bir makalede ise parasal politikaların ikili bankacılık sisteminde faizsiz ve klasik bankalara etkileri araştırılmaktadır. Özellikle faiz oranının her iki banka türünün mevduatlarına etkisini araştıran yazarlar faiz oranının klasik bankaların mevduatını etkilediği gibi faizsiz bankaların da mevduatını etkilediği sonucunu çıkarmıştır. Çıkan bu sonuçla faizsiz bankaların da faiz oranı riskine maruz kalabildiği ve faiz oranının yönetilmesi gereken bir risk olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁷⁶.

Adebola (2011) ise makro ekonomik değişkenlerin Malezya'daki İslami bankaların finansmanına etkileri adlı makalede ikili bankacılık sisteminin uygulandığı Malezya'da 2006:12 – 2011:3 zaman diliminde faiz oranlarının ve bunun yanında üretim endeksinin, fiyat endeksinin ve borsa endeksinin de faizsiz bankalara etkilerini

¹⁷⁴Salina H. Kassim, and M. Shabri Abd. Majid, "Impact of Financial Schocks on Islamic Banks" *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 3, No. 4, 2010, p. 291-305.

¹⁷⁵Radiah and Leong, p. 189-201.

¹⁷⁶Salina H. Kassim, M. Shabri Abd. Majid and Rosylin Mohd Yusof, "Impact of Monetary Policy Schok on the Conventional and Islamic Banks in a Dual Banking System: Evidience From Malaysia", *Journal of Economic Cooperation and Development*, Vol 30, No 1, 2009, p. 41-58.

araştırmaktadır. ARDL (autoregressive distributed lag) sınır testi yaklaşımı ile Granger nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmada veriler arasında uzun dönem ilişki tespit edilmiştir. Çıkan sonuçta da faiz oranının faizsiz bankaların finansmanını etkilediği belirtilmektedir¹⁷⁷.

Ergeç ve Arslan (2011) “faiz oranlarının İslami ve klasik bankalara etkisi ve Türkiye üzerine bir uygulama” adlı makalelerinde katılım bankalarının faiz oranındaki değişimlerden ne yönde etkilendiğini araştırmaktadır. 2005:12 – 2009:6 dönemini kapsayan faiz oranı, kâr payı oranı, hem klasik bankaların hem de katılım bankalarının mevduat ve kredi miktarlarını vektör otoregresyon (VAR) ve vektör hata düzeltme (VEC) modelleriyle teste tabi tutmuş ve çıkan sonuçta faiz oranlarındaki değişimler yalnız klasik bankaların mevduat ve kredilerini değil aynı zamanda katılım bankalarının da mevduat ve kredilerini etkilediği görülmüştür¹⁷⁸.

Kassım ve Zainol (2010) İslami bankalardaki getiri oranı riskinin analizi başlıklı makalelerinde faiz oranlarındaki değişimlerin kâr payı oranı ile klasik ve faizsiz bankaların mevduatına etkilerini araştırmaktadır. 1998-2007 yılları arasındaki faizsiz bankaların kâr payı oranı ile mevduat miktarını ve faiz oranı ile klasik bankaların mevduat miktarını içeren veriler VAR modeli ile incelenmiştir. Analiz sonucunda faizsiz bankaların faiz oranı riski ile karşı karşıya kaldığı, ikili bankacılık sisteminde insanların banka seçiminde öncelikli olarak getiriye dikkat ettikleri dolayısıyla faiz oranlarındaki değişimlerin faizsiz bankaların mevduatını etkilediği sonucu çıkarılmıştır¹⁷⁹.

Faizsiz bankacılıkla ilgili yapılan çalışmalardan çıkan sonuç; ikili bankacılık sistemlerinde faizsiz bankaların klasik bankalar ile rekabet ve etkileşim halinde olduğudur. Ayrıca genel ekonomik politikalardan ve makroekonomik değişkenlerden etkilenen faizsiz bankalar, klasik bankalarla aynı risklere maruz kalmaktadır. Yapılan çalışmalarda faiz ile kâr payı arasında bir ilişki tespit edilmekte ve dolayısıyla faizsiz çalışan bankaların da faizden etkilendiği söylenmektedir. Bu çalışmalar ışığında aşağıda Türkiye’deki katılım bankalarının faiz oranlarından ne yönde ve ne kadar etkilendiklerini analiz eden bir

¹⁷⁷ Solarin Sakiru Adebola, Prof. Wan Sulaiman Wan Yusoff, Dr. Jauhari Dahalan, “The Impact of Macroeconomic Variables on Islamic Banks Financing in Malaysia” *Research Journal of Finance and Accounting*, ISSN 2222-1697 (Paper), ISSN 2222-2847 (Online), Vol. 2, No. 4, 2011, p. 22-33.

¹⁷⁸ Etem Hakan Ergeç ve Bengül Gülümser Arslan, Impact of Interest Rates on Islamic and Convencional Banks the Case of Turkey, *Munich Personal RePEc Archive*, Paper No. 29848, January 2011.

¹⁷⁹ Salina H. Kassım and Zairy Zainol, An Analysis of Islamic Banks’ Exposure to Rate of Return Risk, *Journal of Economic Cooperation and Development*, Vol. 31, No. 1, 2010, p. 59-84.

uygulama yapılacaktır.

3.2. VERİLER VE MODELLER

Bu bölümde, ekonometrik analize geçmeden önce, ele alınacak serilerin adları, açıklamaları, kaynakları, kapsadıkları yıllar ve E-Views programındaki isim kısaltmaları belirtilecek ve bu verilerin niçin tercih edildiği açıklanacaktır. Tablo 1’de katılım bankalarında faiz oranı riskini açıklamada kullanılacak verilerin temel özellikleri ile E-Views programında kullanılan kısaltmaları yer almaktadır. Tablo 1’de yer alan değişkenler aylık bazda olup, katılım bankalarında faiz oranı riskini açıklamak amacıyla ilgili literatür incelenerek tercih edilmiştir. Literatürde yer alan çalışmaların birçoğunda faiz oranı – kâr payı, faiz oranı – mevduat miktarı veya makroekonomik değişkenler – mevduat miktarı ilişkileri incelenmiştir. Türkiye’deki katılım bankaları için faiz oranı – kâr payı – mevduat ilişkisini inceleyen bu çalışmada klasik bankaların mevduat faiz oranlarının katılım bankalarının kâr payına ve mevduat miktarına etkisi analiz edilecektir. Bu çalışmada kullanılan verilerden kâr payı oranları Türkiye Katılım Bankaları Birliğinden, ortalama mevduat faiz oranları, katılım bankalarının ve klasik bankaların mevduat miktarları Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın elektronik veri dağıtım sisteminden ve son olarak tüketici fiyat endeksi de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından elde edilmiştir. Veriler Ocak 2005 – Mart 2013 dönemini kapsayan aylık verilerdir.

Tablo 1: Uygulamada Kullanılan Verilerle İlgili Bilgiler

Verinin Adı	Verinin Kısaltması	Verinin Açıklaması	Verinin Kaynağı
Ortalama Kar Payı Oranları	KP	Bir yıllık mevduata verilen kâr payı	TKBB
Ortalama Mevduat Faiz Oranları	BANKFAİZ	Bir yıllık mevduata verilen faiz oranı	TCMB-EVDS
TUFE	TUFE	Yıllık Değişim (Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim) (%)	TÜİK
Katılım Bankaları Mevduatı	KBMEVD	Aylık mevduat miktarı	TCMB-EVDS
Ticari Bankaların Mevduatı	TBMEVD	Aylık mevduat miktarı	TCMB-EVDS

Verilere iki dönüşüm uygulanmıştır. Verilerin aylık frekansta olmaları nedeniyle öncelikle mevsimsellikten arındırılmıştır. Mevsimsellikten arındırma işlemi hareketli

ortalama yöntemi ve toplamsal metodoloji ile yapılmıştır. Son dönüştürme işlemi de verilerin logaritmasının alınmasıdır. Modellerde ve grafiklerde kullanılan yukarıdaki tabloda yer alan değişkenlerin kısaltmaları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Analizlerde Ele Alınan Verilere Uygulanan Dönüşümler ve Analizlerdeki Kısaltmaları

Verinin Adı	Verinin Kısaltması
Ortalama Kâr Payı Oranlarının Mevsimsellikten Arındırılmış Dönüşümü	<i>KPSA</i>
Ortalama Kâr Payı Oranlarının Mevsimsellikten Arındırılmış ve Logaritmik Dönüşümü	<i>LKPSA</i>
Ortalama Mevduat Faiz Oranlarının Mevsimsellikten Arındırılmış Dönüşümü	<i>BANKFAİZSA</i>
Ortalama Mevduat Faiz Oranlarının Mevsimsellikten Arındırılmış ve Logaritmik Dönüşümü	<i>LBANKFAİZSA</i>
TUFE Oranlarının Mevsimsellikten Arındırılmış Dönüşümü	<i>TUFESA</i>
TUFE Oranlarının Mevsimsellikten Arındırılmış ve Logaritmik Dönüşümü	<i>LTUFESA</i>
Katılım Bankaları Mevduatının Mevsimsellikten Arındırılmış Dönüşümü	<i>KBMEVDSA</i>
Katılım Bankaları Mevduatının Mevsimsellikten Arındırılmış ve Logaritmik Dönüşümü	<i>LKBMEVDSA</i>
Ticari Bankaların Mevduatının Mevsimsellikten Arındırılmış Dönüşümü	<i>TBMEVDSA</i>
Ticari Bankaların Mevduatının Mevsimsellikten Arındırılmış Dönüşümü	<i>LTBMEVDSA</i>
LKPSA-LTUFESA	<i>LKPSALTUFESA</i>
LBANKFAİZSA-LTUFESA	<i>LBANKFAİZSALTUFESA</i>
LKPSA-LBANKFAİZSA	<i>LKPSALBANKFAİZSA</i>

Tablo 1 ve Tablo 2’deki verilerden hareketle tahmin edilmeye çalışılan modeller aşağıdaki gibidir:

$$LBANKFAIZSA = f(LKPSA) \quad (1)$$

$$LKPSA = f(LBANKFAIZSA) \quad (2)$$

$$LKBMEVDSA = f(LKPSA) \quad (3)$$

$$LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA) \quad (4)$$

$$LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA) \quad (5)$$

$$LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA) \quad (6)$$

$$LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA) \quad (7)$$

Bu çalışmada katılım bankalarının faiz oranı riskine karşı duyarlılığı araştırılmaktadır. Katılım bankalarının mevduatlarını etkileyen temel unsur katılım bankalarının mevduatlarına verdiği kâr payıdır. Kâr payı oranındaki değişimler katılım bankalarının mevduatlarında da değişimlere neden olacaktır. Ancak kâr payı oranı tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Faizli ve faizsiz bankaların birlikte yer aldığı ikili sistemlerde katılım bankalarının mevduatlarını bu bankaların klasik bankalar ile rekabet edebilirliği de etkilemektedir. Klasik bankalar mevduatlarına muayyen bir faiz ödemesinde bulunurken katılım bankaları da önceden belli olmayan ancak dönem sonundaki kâr oranına göre değişen bir kâr payı ödemesinde bulunur. Ayrıca kâr payı oranında olduğu gibi klasik bankalar için faiz oranları da tek başına klasik bankalarının mevduatlarında değişimlere neden olmamaktadır. Burada mudiler bankaların verdiği gerek kâr payını gerekse faizi hem birbiriyle kıyaslamakta hem de bu getiri oranlarını enflasyonla kıyaslamaktadır.

Bu çerçevede:

$$\text{➤} \quad LBANKFAIZSA = f(LKPSA) \quad \text{ve} \quad LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$$

modellerinde faiz ve kâr payı oranları arasındaki ilişkiye bakılmaktadır.

➤ $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ modelinde katılım bankalarının mevduatlara vermiş olduğu kâr payı oranlarının katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisine bakılmaktadır.

➤ $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ faiz ile kâr payı arasındaki ilişkiye göre klasik bankaların mevduatlarına verdiği faiz oranının katılım bankalarının

mevduatına bir etkisinin olduğu düşünülmekte ve bu bağlamda faiz oranlarının katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisine bakılmaktadır.

$$\text{➤ } LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA) \quad \text{ve}$$

$LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ modellerin de hem kâr payının hem de faiz oranının enflasyondan farkı alınarak bu farkın yani reel getirinin katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisine bakılmaktadır.

➤ $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ modeli çalışmamızın ana modelidir.

➤ $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ modelinde doğrusal bir ilişki beklenmektedir ancak bu ilişki $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ modelinde ilişki olmadığı dönemlerde doğrusallıktan çıkacağı öne sürülmektedir. Bu durumda $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ modeline bakarak faiz oranı ile kâr payı oranı arasındaki ilişkiyi bozacak şekildeki bir farkın katılım bankalarının mevduatını nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Kâr payı oranının faiz oranından fazla olduğu veya kâr payı ile faiz oranı arasındaki ilişkinin kâr payı lehine değiştiği durumda katılım bankalarının mevduatlarında pozitif bir değişme beklenmektedir. Bu modelle de böyle bir durumdaki değişme ölçülmektedir. Bu durum katılım bankalarının lehine bir durum iken aksi durumda yani faiz oranı ile kâr payı arasındaki ilişkinin faiz oranı lehine değiştiği durumda katılım bankalarının mevduatlarında negatif bir değişme beklenmektedir. Bu durum da katılım bankalarının faiz oranına karşı duyarlılığını dolayısıyla faiz oranı riskine maruz kalacağını göstermektedir.

3.3. METODOLOJİ

Bu kısımda uygulamada kullanılan zaman serisi analizi yöntemlerinden birim kök testi ve eşbütünleşme yöntemleri anlatılmaktadır. Birim kök testinde Geliştirilmiş Dickey-Fuller testi ve Philips-Perron (P-P) durağanlık testi anlatılacak ve sonrasında Johansen-Juselius (J-J) eşbütünleşme testleri anlatılacaktır.

Birim kök testi

Uygulama kısmında ilk olarak verilerin birim köke sahip olup olmadıklarına bakılacaktır. Birim kökün varlığına ilişkin olarak serilerde yapılacak ilk test Geliştirilmiş

Dickey-Fuller (GDF) testidir. Bu test bir seride birim kökün varlığını araştıran sistematik bir testtir. Dickey-Fuller birim kök testi için üç model kullanılır¹⁸⁰. Bir (y_t) zaman serisi için GDF testinde kullanılacak denklemler trendin ve sabitin yer almadığı sabitsiz-trendsiz, sadece sabitin yer aldığı ancak trendin yer almadığı sabitli-trendsiz ve eşitliğin sağ tarafında sabit ve deterministik trendin birlikte yer aldığı sabitli-trendli versiyonları sırasıyla (8), (9) ve (10) numaralı denklemlerde gösterildiği gibidir¹⁸¹.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim WN(0, \sigma^2) \quad (8)$$

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim WN(0, \sigma^2) \quad (9)$$

$$\Delta y_t = \beta + \alpha T + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t, \quad \varepsilon_t \sim WN(0, \sigma^2) \quad (10)$$

(8), (9) ve (10) numaralı denklemlerde (α) ve (δ) , denklemlere ilişkin katsayıları; (Δ) , bu denklemlerdeki birinci fark işlemcisini, (T) , doğrusal zaman trendini; (ε_t) , klasik regresyon modellerine uygun, durağan nitelikteki hata terimini göstermektedir. (WN) terimi ise, beyaz gürültü sürecini temsil etmektedir¹⁸². GDF testi ile ilgili yukarıda belirtilen eşitliklerden hangisinin kullanılacağı hakkında ortak bir görüş bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalarda bu üç eşitliğin de benzer sonuçlar verdiğini serilerin sabit ve trend içerdiğinin belirlenmesi durumunda uygun olan eşitliğin kullanılması, değilse ancak sonuçların daha sağlıklı olabilmesi açısından sabit içeren eşitliğin kullanılarak birim kök testinin yapılması önerilmektedir¹⁸³.

Philips Perron (P-P) Durağanlık Testi

GDF testinde hata teriminin beyaz gürültüye sahip olduğu varsayımı üzerinden hareket edilmektedir. Yani GDF testinde hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız

¹⁸⁰ Hilal Bozkurt, *Zaman Serileri Analizi*, Ekin Kitabevi, 2007, s. 34-35.

¹⁸¹ Walter Enders, *Applied Econometric Time Series*, John Wiley&Sons, Inc. , New York 1995, p. 225–226; Dimitrios Asteriou and Stephen G. Hall, *Applied Econometrics*, Palgrave Macmillan. New York 2007, p. 297.

¹⁸² Mustafa Sevütekin ve Mehmet Nargeleçekenler, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EVIEWS Uygulamalı*, Nobel Yayınları, Ankara 2007, s. 363–365; Asteriou, p. 298-299.

¹⁸³ Cem Kadılar, *Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi*, Bizim Büro Yayınevi, Ankara 2000, s. 33.

olduğu ve hata terimlerinin sabit varyanslı olduğu varsayımı üzerine hareket edilir. Phillips-Perron (P-P) testinde ise hata terimlerinin değişen varyanslı olduğu durumu dikkate alan bir durağanlık testi oluşturulmuştur¹⁸⁴. Philips-Perron (P-P) durağanlık testi zaman serilerinin hareketli ortalama durumunu dikkate alan ve parametrik olmayan bir testtir¹⁸⁵. Testin teorik açıklaması için (11) ve (12) numaralı regresyon modellerinden yararlanılabilir:

$$y_t = a_0^* + a_1^* y_{t-1} + \mu_t \quad (11)$$

$$y_t = \tilde{a}_0 + \tilde{a}_1 y_{t-1} + \tilde{a}_2 (t - T/2) + \mu_t \quad (12)$$

Yukarıdaki denklemlerde yer alan (μ_t) , hata terimini; (a_0^*, a_1^*) , EKK yöntemine göre hesaplanmış trendsiz modelin EKK katsayılarını; $(\tilde{a}_0, \tilde{a}_1, \tilde{a}_2)$, trendli modelin EKK katsayılarını; (T) , gözlem sayısını göstermektedir. P-P durağanlık testinde GDF testindeki strateji izlenerek durağanlık test edilmektedir¹⁸⁶.

Johansen Juselius Eşbütünleşme

Uygulamanın ikinci aşamasında ise, aynı seviyede durağan seriler için kullanılan Johansen-Juselius (J-J) eşbütünleşme testleri uygulanarak bu değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkiler araştırılacaktır. Eşbütünleşme ilişkisi, uzun dönem regresyon ilişkilerinde denklemin hata teriminin durağan olması yani uzun dönemde hata teriminin ortalama ve varyansının değişmemesi demektir. Bu durumda değişkenler arasında regresyon ile ilişki kurulabiliyorsa bu değişkenlerin eş-bütünleşik olduğu ve değişkenler arasında nedensellikten bahsedilebileceği sonucu çıkar¹⁸⁷. Değişkenler arasında eşbütünleşmenin yer alabilmesi için dış etkilerin tüm değişkenleri aynı şekilde etkilemesi gerekmektedir. Durağan olmayan iki serinin aynı derecede entegre olduğu söylenebiliyorsa bu iki seri

¹⁸⁴ Asteriou, p. 297.

¹⁸⁵ Recep Tarı, *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2011, s. 399.

¹⁸⁶ Enders, p. 239-243; Kadılar, s. 21-23; Asteriou, p. 298-299.

¹⁸⁷ Utku Utkulu, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları" *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 18-1, s. 48.

arasında bir eşbütünleşme olabilir. Yani iki serinin aynı derecede entegre olduğu bir durumda trend faktöründen arındırılmış bir ilişkinin analizi yapılabilir¹⁸⁸.

Johansen eşbütünleşme analizi Vektör oto-regresyon (VAR) modeline dayanan bir analizdir. Eşbütünleşme analizinde kullanılan VAR modeli ile bu modelin geçirdiği aşamalar (z_t) gibi seviyesinde durağan olmayan bir zaman serisi ele alındığında matris gösterimleri ile (13) numaralı denklemdeki gibi ifade edilebilir¹⁸⁹:

$$Z_t = \Gamma_1 Z_{t-1} + \Gamma_2 Z_{t-2} + \dots + \Gamma_{n-1} \Delta z_{t-n-1} + \Gamma_n Z_{t-n} + u_t \quad (13)$$

(13) numaralı denklemden yararlanarak (14) numaralı denklem elde edilmektedir:

$$\Delta Z_t = \sum_{i=1}^{n-1} \Pi_i \Delta y_{t-i} + \Pi \Delta Z_{t-n} + u_t \quad (14)$$

$$\Pi_i = - \left(I - \sum_{j=1}^i A_j \right)$$

$$\Pi = - \left(I - \sum_{i=1}^n A_i \right)$$

(14) numaralı denklemde yer alan (Z) ifadesi, n adet içsel değişkenden oluşan değişkenler vektörünü; (Π), parametre matrisini göstermektedir. J-J eşbütünleşme yönteminde uzun dönemli ilişkiler (14) numaralı denklem ile tespit edilmektedir. (14) numaralı denklemin amacı parametre matrisinin (Π) sırasını tespit etmektir. Parametre matrisinin (Π) boyutunu değişken sayısı belirlemektedir. Değişkenler arasındaki doğrusal ve bağımsız ilişki bileşimi sayısını da parametre matrisinin (Π) sırası belirlemektedir¹⁹⁰.

¹⁸⁸ Tari, s. 415.

¹⁸⁹ Carlo A. Favero, *Applied Macroeconometrics*, Oxford University Press, Oxford2001, p. 75; Asteriou, p. 319.

¹⁹⁰ Asteriou, p. 319-322.

Bu çalışmada J-J eşbütünleşme testi aşağıda belirtilen aşamalarla uygulanacaktır¹⁹¹.

1- Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespiti: Çalışmanın modeline ilişkin VAR modeli için Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwartz Kriteri (SC), Hannan-Quinn Kriteri (HQ), Son Tahmin Hatası (FPE), Logaritmik Olasılık Oranı (LR) ölçütleri kullanılacaktır. Uygun gecikme seviyesinin belirlenmesinde gecikme aralığı, verilerin aylık frekansta olması nedeniyle dört olarak alınmıştır¹⁹².

2- Ardışık Bağıntının Tespiti: Eşbütünleşme analizlerinin en uygun gecikme uzunluğunda yapılması, ardışık bağıntı testlerine bağlıdır. Belirlenen uygun gecikme uzunluklarında VAR modellerine ilişkin hata terimlerinin ardışık bağıntıya sahip olup olmadığı Lagrange çarpanı (L-M) oto-korelasyon testi ile araştırılacaktır¹⁹³.

3- Sabit Varyansın Tespiti: Belirlenen uygun gecikme uzunluğunda verilerin seviyesinde kurulan VAR modelinin hata terimlerine ilişkin sabit varyansın tespiti White testine göre yapılacaktır. Belirlenen gecikme uzunluğunda ardışık bağıntı ve/veya değişen varyans sorunu olması halinde gecikme uzunluğu artırılacak ve söz konusu testler tekrar yapılacaktır.

4- Eşbütünleşmenin Tespiti: Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı iz ve en-büyük öz-değer istatistiklerine göre araştırılacaktır. Eşbütünleşme analizlerinde doğrusal-sabitli-trendsiz ve doğrusal-sabitli-trendli model tipleri dikkate alınacaktır. Belirtilen iki model tipinden hangisi yardımıyla model kurulacağı ise, Pantula ilkesi ile belirlenecektir¹⁹⁴.

5- Hata Düzeltme Modeli (HDM) Katsayısına İlişkin Testler: Eşbütünleşme analizleri ile elde edilen HDM katsayısı bu aşamada değerlendirilecektir¹⁹⁵.

6- Normalleştirilen Doğru Olup Olmadığının Tespiti: Normalleştirme işleminin doğru yapıp yapılmadığı eşbütünleşme vektörü üzerine olasılık oran testine dayalı zayıf dışsallık testi ile araştırılacaktır¹⁹⁶.

¹⁹¹ Cüneyt Dumrul, “Finansal Sistemin Gelişimi ve Ekonomik Büyüme: Teori ve Türkiye Uygulaması”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2010, s. 234-237.

¹⁹² Age, p. 319-332.

¹⁹³ Helmut Lütkepohl, *New Introduction to Multiple Time Series Analysis*, Springer, Berlin 2005, p. 157-173.

¹⁹⁴ Favero, p. 76; Asteriou, p. 326-329.

¹⁹⁵ Enders, p. 367.

¹⁹⁶ Asteriou, p. 325.

3.4. UYGULAMA SONUÇLARI, BULGULAR VE YORUMLARI

Birim kök analizinden önce logaritmik dönüşümü yapılmış ve mevsimsellikten arındırılmış verilerin tanımlayıcı istatistikleri ile yine aynı verilere ait grafikler aşağıda verilmektedir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>LBANK FAIZSA</i>	<i>LBANK FAIZSA LTUFESA</i>	<i>LKBMEVD SA</i>	<i>LKPSA</i>	<i>LKPSAL BANK FAIZSA</i>	<i>LKPSA LTUFESA</i>	<i>LTBMEVD SA</i>	<i>LTUFESA</i>
Ortalama	2.59	0.5	9.87	2.61	0.02	0.52	12.93	2.1
Medyan	2.79	0.54	9.96	2.8	0.02	0.56	12.99	2.13
Maksimum	3.04	1.14	10.85	3.18	0.18	1.1	13.51	2.5
Minimum	2.07	-0.07	8.68	2.09	-0.19	-0.22	12.13	1.36
Std. Sap.	0.31	0.31	0.63	0.35	0.1	0.36	0.4	0.24
Çarpıklık	-0.26	-0.26	-0.24	-0.26	-0.2	-0.26	-0.3	-0.88
Basıklık	1.32	1.93	1.83	1.47	1.97	1.97	1.94	3.59
Jarque-Bera	12.67	5.83	6.63	10.86	5.08	5.54	6.09	14.13
Olasılık	0	0.05	0.04	0	0.08	0.06	0.05	0
Toplam	256.88	49.31	976.79	258.78	1.9	51.21	1279.7	207.57
Kareler toplamının sapması	9.47	9.47	38.8	12.08	1.07	12.79	15.66	5.87
Gözlem sayısı	99	99	99	99	99	99	99	99

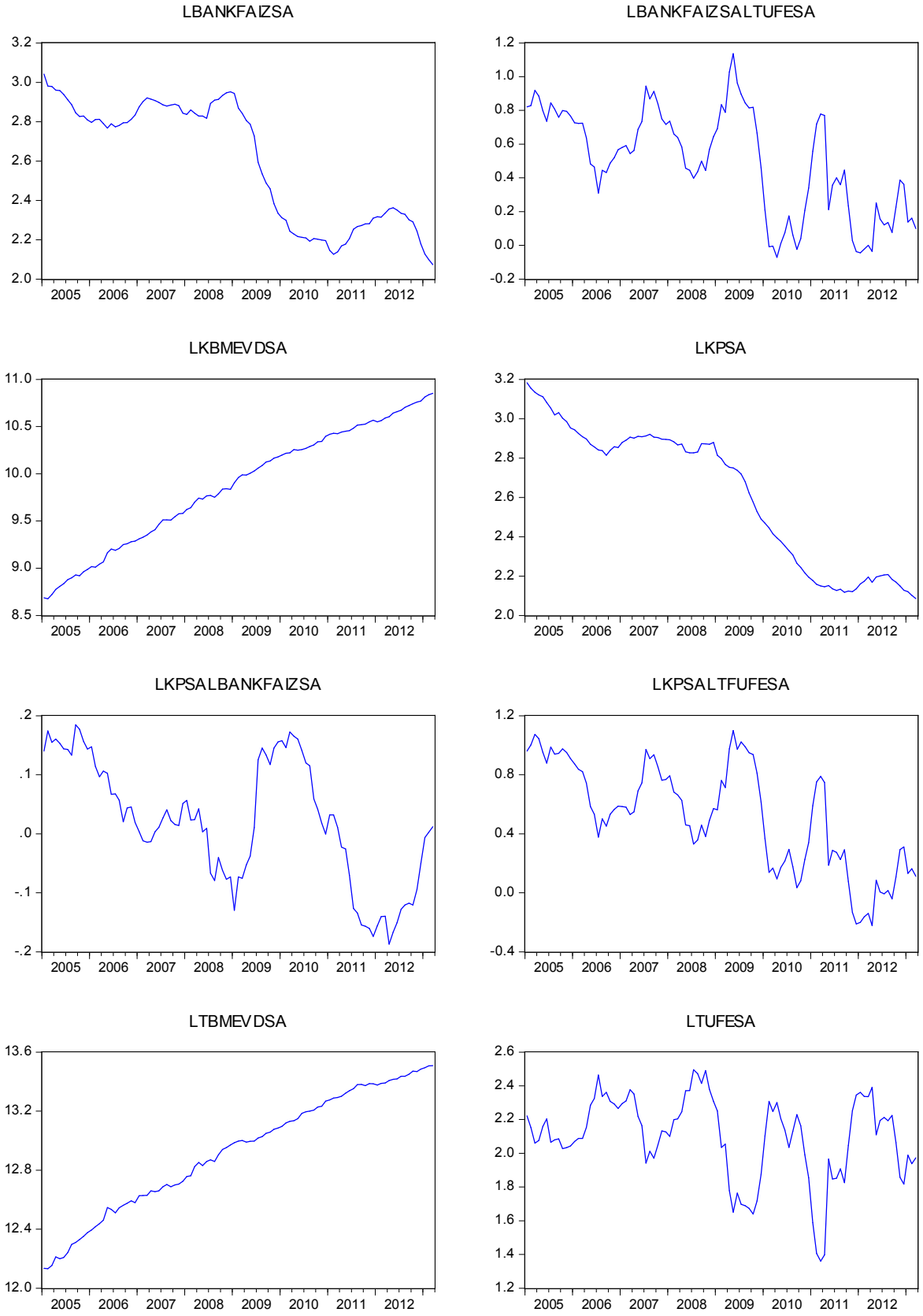
Aşağıdaki grafiklerde verilerin mevsimsellikten arındırılmış ve doğal logaritması alınmış dönüşümleri yer almaktadır. Grafiksel olarak baktığımızda değişkenlerin birçoğunun bariz trendler gösterdiği söylenebilir. Grafiksel olarak ilk ele alacağımız değişken LBANKFAIZSA değişkenidir. Bu değişken 2005 yılından 2008 yılına kadar yatay bir seyir izlerken 2008 küresel krizindeki genişletici para politikaları ile birlikte önemli bir düşüş göstermiştir. 2011 yılına girerken düşme eğilimi azalmış ve bir miktar artış yaşanmıştır. Bu durum politik olarak ekonomiyi yavaşlatma çabalarının da göstergesidir. Aynı döneme ait katılım bankalarının ortalama kâr payı oranlarını gösteren LKPSA grafiğine baktığımızda LBANKFAIZSA grafiği ile bir paralellik görülmektedir. 2006 yılından 2008 yılına kadar yatay bir seyir izleyen bu değişken LBANKFAIZSA ile

birlikte hareket ederek aynı politik ve makroekonomik faktörlerden etkilendiğini göstermektedir.

Aynı şekilde faiz – tüfe ile kâr payı – tüfe farkını gösteren grafiklerden LBANKFAIZSALTUFESA ile LKPSALTUFESA grafiklerine baktığımızda her iki grafikte de bariz bir trend söz konusudur. LBANKFAIZSA ve LKPSA grafikleri arasındaki paralellik bu iki grafik için de geçerlidir. Bu grafiklerde LBANKFAIZSA ve LKPSA grafiklerindeki daha fazla iniş çıkışlar görülmektedir. Bunun sebebi LTUFESA grafiğine bakılınca anlaşılabacaktır. LTUFESA grafiğine bakıldığında bariz bir trend görülmekte ve inişli çıkışlı bir grafik karşımıza çıkmaktadır. LBANKFAIZSA ve LTUFESA grafiklerinin farkını ifade eden LBANKFAIZSALTUFESA grafiğinde de aynı iniş ve çıkışların görülmesi normal karşılanmaktadır.

Her iki banka türü için mevsimsellikten arındırılmış ve doğal logaritması alınmış mevduat miktarlarının grafikleri olan LKBMEVDSA ve LTBMEVDSA grafiklerinde de trend olduğu söylenebilir. Her iki grafikte de 2005 yılından 2013 yılına kadar düzenli bir artış görülmektedir. Bu durum 2008 yılında tüm dünyada yaşanan bankacılık ve finans krizinden bankalarımızın çok fazla etkilenmediğini göstermektedir. Faiz ile kâr payı ve ticari bankaların mevduatı ile katılım bankalarının mevduatı arasında paralellik olduğu grafiklerde görülse de kesin kanaat için aşağıda yapılacak analizlere ihtiyaç vardır.

Şekil 1: Ham verilere ait grafikler

Uygulamaya birim kök testi yaparak devam edilmiş ve yapılan GDF ve P-P testlerinin sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4: Ele Alınan Değişkenlere İlişkin GDF ve P-P Test Sonuçları

Değişkenin Simgesi	GDF Test İstatistikleri		P-P Test İstatistikleri	
	Sabit terimli	Sabit ve trend mevcut	Sabit terimli	Sabit ve trend mevcut
ORTALAMA KÂR PAYI ORANLARI				
<i>LKPSA</i>	-0.48 (2)	-1.97(2)	-0.66 (6)	1.46 (6)
Δ (<i>LKPSA</i>)	-3.29 (3)**	-3.27 (3)**	-6.66 (5)*	-6.63 (5)*
ORTALAMA MEVDUAT FAİZ ORANLARI				
<i>LBANKFAİZSA</i>	-0.30 (1)	-1.74 (1)	-0.67 (6)	-1.70 (6)
Δ (<i>LBANKFAİZSA</i>)	-5.30 (0)*	-5.31 (0)*	-5.28 (3)*	-5.28 (3)*
TUFE ORANLARI				
<i>LTUFESA</i>	-2.9(1)**	-3.09-.92(1)	-2.96 11)**	-3.09 (0)
Δ (<i>LTUFESA</i>)	-6.70 (11)*	-6.65 (11)*	-8.47 (3)*	-8.43 (3)*
KATILIM BANKALARI MEVDUATI				
<i>LKBMEVDSA</i>	-1.94 (0)	-1.74 (0)	-3.47(16)**	-1.44 (11)
Δ (<i>LKBMEVDSA</i>)	-8.55 (1)*	-9.12 (1)*	-9.86 (6)*	-11.72 (12)*
TİCARİ BANKALARIN MEVDUATI				
<i>LTBMEVDSA</i>	-2.43 (0)	-1.99 (0)	-2.61(1)***	-1.90 (1)
Δ (<i>LTBMEVDSA</i>)	11.14 (0)*	-11.19 (0)*	-11.22 (3)*	-11.34 (2)*
LKPSA-LTUFESA				
<i>LKPSA-LTUFESA</i>	-1.71 (0)	-2.50 (0)	-1.98 (4)	-2.98 (4)
Δ (<i>LKPSALTUFESA</i>)	-6.54 (11)*	-6.49 (11)*	-8.62 (3)*	-8.58 (3)*
LBANKFAİZSA-LTUFESA				
<i>LBANKFAİZSALTUFESA</i>	-1.84 (0)	-3.04(1)	-2.17(3)	-2.99(3)
Δ (<i>LBANKFAİZSALTUFESA</i>)	-7.12 (11)*	-7.09 (11)*	-8.43 (2)*	-8.39 (2)*
LKPSA-LBANKFAİZSA				
<i>LKPSALBANKFAİZSA</i>	-1.54 (0)	-1.38 (0)	-1.80 (4)	-1.83 (4)
Δ (<i>LKPSALBANKFAİZSA</i>)	-8.29 (0)*	-8.32 (0)*	-8.36 (3)*	-8.38 (3)*

Not: GDF ve P-P testinde (*) işareti %1, (**) işareti de %5 anlamlılık düzeyinde ele alınan değişkenin durağan olduğunu göstermektedir. Tabloda yer alan (Δ) işareti ise, ilgili değişkenin birinci farkının alındığını göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre, tüm seriler kendi seviyesinde, tüm anlamlılık düzeylerinde, her iki GDF birim kök testi modeline göre durağan değildir. Her bir serinin, birinci gecikmesi alınarak yapılan GDF birim kök testi sonuçlarına göre ise, bu serilerin hepsi tüm anlamlılık düzeylerinde, her iki GDF birim kök testi modeline göre durağandır. Her bir serinin Tablo 4'te yer alan P-P birim kök testi sonuçlarına göre, tüm seriler, kendi

seviyesinde, tüm anlamlılık düzeylerinde, her iki P-P birim kök testi modeline göre durağan değildir. Bu serilerin, birinci gecikmesi alınarak yapılan P-P birim kök testi sonuçlarına göre ise, bu seriler, tüm anlamlılık düzeylerinde, her iki P-P birim kök testi modeline göre durağandır.

Verilerin seviyesinde değil de farkları alındığında durağan olması politika etkinliğinin de bir göstergesidir. Nitekim seviyesinde durağan olmayan serilere gelen bir şokun etkisi uzun dönemli olmaktadır. Verilerin bu şekilde seviyelerinde durağan olmamalarının bir diğer sonucu da seviye değerlerinde uygulanacak bir regresyonun sahte ilişkiler ortaya koymasıdır. Bu nedenle seviyelerinde durağan olmayan verilerin seviye değerleri ile yapılacak analizin sahte regresyon ilişkilerine yol açmaması için eşbütünleşme analizlerinin yapılması daha uygundur.

Tablo 5'te ise, eşbütünleşme denklemi itibarıyla $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ modelinin VAR yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunun beş olabileceği görülmektedir.

Tablo 5: $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	60.02238	NA	0.000903	-1.333848	-1.277160	-1.311021
1	426.1291	706.9647	2.19e-07	-9.658140	-9.488077	-9.589661
2	450.6500	46.22337	1.37e-07	-10.12989	-9.84644*	-10.01575
3	455.8060	9.482285	1.33e-07	-10.15646	-9.759647	-9.996676
4	460.2604	7.987148	1.32e-07	-10.16691	-9.656717	-9.961468
5	470.8421	18.48762*	1.14e-07*	-10.3182*	-9.694646	-10.0671*
6	474.1708	5.662615	1.15e-07	-10.30278	-9.565839	-10.00603
7	476.9649	4.624696	1.19e-07	-10.27505	-9.424742	-9.932660
8	479.4884	4.060750	1.24e-07	-10.24111	-9.277423	-9.853064
9	482.8443	5.246120	1.26e-07	-10.22631	-9.149243	-9.792606
10	483.8816	1.573862	1.35e-07	-10.15820	-8.967760	-9.678846
11	488.1108	6.222258	1.36e-07	-10.16347	-8.859654	-9.638462
12	488.7968	0.977636	1.47e-07	-10.08728	-8.670093	-9.516624

Not: (*) işareti ilgili kriterin gösterdiği en uygun gecikme sayısını belirtmektedir.

Tablo 6'da ise, beş gecikme uzunluğuna göre kurulan eşbütünleşme modelinde ve %5 anlamlılık düzeyinde hem iz istatistiğine hem de enbüyük öz-değer istatistiğine göre bir eşbütünleşme vektörü tespit edilmiştir.

Tablo 6: $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları

İz İstatistiği					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.221333	27.64013	25.87211	0.0299*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.045945	4.374153	12.51798	0.6875
En büyük öz-değer testi					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	En Büyük Öz-değer İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.221333	23.26597	19.38704	0.0129*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.045945	4.374153	12.51798	0.6875

* işareti %5 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Tablo 7’de ise, eşbütünleşme analizinden elde edilen değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları sunulmaktadır. HDM katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum, herhangi bir şok sonrasında bankacılık sistemindeki faiz oranlarındaki değişmelerin katılım bankalarının kâr payı oranları tarafından düzeltildiğini ve bunun da yaklaşık 5 ay ($1/0.18$) sürdüğünü göstermektedir.

Tablo 7: $LBANKFAIZSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı

$LFAİZSA$	$LKPSA$	$TREND$
	-1.009733	-0.002027
	(0.09924)	(0.00124)
HDM (uyarlama) Katsayısı: -0.182353 (0.05341) [-3.41435]		

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hataları, köşeli parantez içindeki rakam t istatistiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak ilgili değişkenlerin normalleştirme işlemlerinin sonucunda değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

$$LBANKFAIZSA = -0.14 + 1.009(LKPSA) + 0,002(T) \quad (15)$$

Logaritmik formda kurulan bu modelde değişkenlerin önündeki katsayılar aynı zamanda esneklik değerlerini göstermektedir. Modelin katsayılarına göre kâr payındaki %1 oranındaki bir değişme bankacılık sistemindeki faiz oranlarını pozitif yönde ve %1.009 oranında etkilemektedir.

Tablo 8’de ise, eşbütünleşme denklemi itibarıyla $LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$ modelinin VAR yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunun beş olabileceği görülmektedir.

Tablo 8: $LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	60.02238	NA	0.000903	-1.333848	-1.277160	-1.311021
1	426.1291	706.9647	2.19e-07	-9.658140	-9.488077	-9.589661
2	450.6500	46.22337	1.37e-07	-10.12989	-9.84644*	-10.01575
3	455.8060	9.482285	1.33e-07	-10.15646	-9.759647	-9.996676
4	460.2604	7.987148	1.32e-07	-10.16691	-9.656717	-9.961468
5	470.8421	18.48762*	1.14e-07*	-10.31821*	-9.694646	-10.06712*
6	474.1708	5.662615	1.15e-07	-10.30278	-9.565839	-10.00603
7	476.9649	4.624696	1.19e-07	-10.27505	-9.424742	-9.932660
8	479.4884	4.060750	1.24e-07	-10.24111	-9.277423	-9.853064
9	482.8443	5.246120	1.26e-07	-10.22631	-9.149243	-9.792606
10	483.8816	1.573862	1.35e-07	-10.15820	-8.967760	-9.678846
11	488.1108	6.222258	1.36e-07	-10.16347	-8.859654	-9.638462
12	488.7968	0.977636	1.47e-07	-10.08728	-8.670093	-9.516624

Not: (*) işareti ilgili kriterin gösterdiği en uygun gecikme sayısını belirtmektedir.

Tablo 9’da ise, beş gecikme uzunluğuna göre kurulan eşbütünleşme modelinde ve %5 anlamlılık düzeyinde hem iz istatistiğine hem de en-büyük öz-değer istatistiğine göre bir eşbütünleşme vektörü tespit edilmiştir.

Tablo 9: $LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer

Sınamaları

İz İstatistiği					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.221333	27.64013	25.87211	0.0299*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.045945	4.374153	12.51798	0.6875
En büyük öz-değer testi					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	En Büyük Öz-değer İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.221333	23.26597	19.38704	0.0129*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.045945	4.374153	12.51798	0.6875

* işareti %5 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Tablo 10'da ise, eşbütünleşme analizinden elde edilen değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları sunulmaktadır. HDM katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum, ticari bankaların mevduat faiz oranlarındaki değişimleri katılım bankalarının kâr payı oranları yaklaşık 12 ay geriden takip ettiğini göstermektedir. Yani faiz oranında bir değişim olduğu takdirde kâr payının aynı seviyeye gelmesi yaklaşık 12 ay (1/0.08) sürmektedir.

Tablo 10: $LKPSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı

$LKPSA$	$LFAIZSA$	$TREND$
	-0.990361	0.002007
	(0.07735)	(0.00084)
HDM (uyarlama) Katsayısı: -0.08 (0.03359) [-2.58701]		

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hataları, köşeli parantez içindeki rakam t istatistiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak ilgili değişkenlerin normalleştirme işlemlerinin sonucunda değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki aşağıdaki gibi bulunmuştur:

$$LKPSA = 0.14 + 0.99(LBANKFAIZSA) + 0.002(T) \quad (16)$$

Logaritmik formda kurulan bu modelde değişkenlerin önündeki katsayılar aynı zamanda esneklik değerlerini göstermektedir. Modelin katsayılarına göre faiz oranında %1 oranındaki bir değişme katılım bankalarının kâr payı oranlarını pozitif yönde ve %0.99 oranında etkilemektedir. Bu durum yukarıdaki LBANKFAIZSA ve LKPSA grafiklerinde de görülmektedir. LBANKFAIZSA grafiğinde daha fazla inişler çıkışlar varken LKPSA grafiğinde ise daha yumuşak hareketler görülmektedir.

Tablo 11’de ise, eşbütünleşme denklemi itibariyle $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ modelinin VAR yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunun sekiz olabileceği görülmektedir.

Tablo 11 : $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-12.30428	NA	0.004763	0.328834	0.385521	0.351660
1	445.5144	884.0636	1.40e-07	-10.10378	-9.933716	-10.03530
2	455.6830	19.16853	1.22e-07	-10.24559	-9.962149	-10.13146
3	470.5356	27.31515	9.49e-08	-10.49507	-10.09826*	-10.33529*
4	474.5446	7.188522	9.50e-08	-10.49528	-9.985091	-10.28984
5	478.5885	7.065092	9.50e-08	-10.49629	-9.872724	-10.24520
6	485.7852	12.24274	8.84e-08	-10.56977	-9.832837	-10.27303
7	491.4908	9.443660	8.52e-08	-10.60898	-9.758670	-10.26659
8	497.9443	10.38503*	8.08e-08	-10.66539	-9.701698	-10.27734
9	503.2695	8.324484	7.87e-08*	-10.69585*	-9.618788	-10.26215
10	505.5091	3.397999	8.24e-08	-10.65538	-9.464944	-10.17603
11	505.9989	0.720608	8.99e-08	-10.57469	-9.270874	-10.04968
12	507.7906	2.553703	9.53e-08	-10.52392	-9.106734	-9.953264

Not: (*) işareti ilgili kriterin gösterdiği en uygun gecikme sayısını belirtmektedir.

Tablo 12’de ise, sekiz gecikme uzunluğuna göre kurulan eşbütünleşme modelinde iz istatistiği %5, öz-değer istatistiği %10 anlamlılık düzeyinde eşbütünleşme olduğunu göstermektedir ve hem iz istatistiğine hem de en-büyük öz-değer istatistiğine göre bir eşbütünleşik vektör tespit edilmiştir.

Tablo 12: $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları

İz İstatistiği					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
$(r = 0)$	$(r = 1)$	0.189158	31.25230	25.87211	0.0097*
$(r \leq 1)$	$(r = 2)$	0.125191	12.17125	12.51798	0.0571
En büyük öz-değer testi					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	En Büyük Öz-değer İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
$(r = 0)$	$(r = 1)$	0.189158	19.08105	19.38704	0.0553
$(r \leq 1)$	$(r = 2)$	0.125191	12.17125	12.51798	0.0571

* işareti %5 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Tablo 13’de ise, eşbütünleşme analizinden elde edilen değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları sunulmaktadır. HDM katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum, katılım bankalarının kâr payı oranlarının bu bankaların mevduatlarını etkilediğini göstermektedir. Katılım bankalarının kâr payındaki değişmelerin bu bankaların mevduatlarını yaklaşık 11 aylık (1/0.091) bir gecikmeyle etkilediğini göstermektedir.

Tablo 13: $LKBMEVDSA = f(LKPSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı

$LKBMEVDSA$	LKPSA	TREND
	-0.562103	-0.024493
	(0.20579)	(0.00251)
HDM (uyarlama) Katsayısı: -0.091051 (0.02180) [-4.17691]		

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hataları, köşeli parantez içindeki rakam t istatistiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak ilgili değişkenlerin normalleştirme işlemlerinin sonucunda değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

$$LKBMEVDSA = 7.19 + 0.56(LKPSA) + 0.002(T) \quad (17)$$

Logaritmik formda kurulan bu modelde değişkenlerin önündeki katsayılar aynı zamanda esneklik değerlerini göstermektedir. Modelin katsayılarına göre kâr payındaki %1 oranındaki bir değişme katılım bankalarının mevduat miktarını pozitif yönde ve %0.56 oranında etkilemektedir. Bu etkileşimin varlığı katılım bankalarının sadece faizsiz olduğu için tercih ediliyor algısını çürütmektedir. Bu sonuca göre faize duyarlı insanların dışında getiriye duyarlı insanların da katılım bankalarını tercih ettiği söylenebilir.

Tablo 14’de ise, aynı şekilde eşbütünleşme denklemi itibariyle $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA)$ modelinin VAR yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunun üç olabileceği görülmektedir.

Tablo 14: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-76.39514	NA	0.020784	1.802187	1.858875	1.825014
1	280.2721	688.7368	6.26e-06	-6.305107	-6.135044*	-6.23662*
2	282.3121	3.845383	6.55e-06	-6.260047	-5.976610	-6.145916
3	290.3929	14.86137*	5.97e-06*	-6.35386*	-5.957048	-6.194076
4	293.2696	5.158173	6.13e-06	-6.328037	-5.817849	-6.122600
5	296.3636	5.405674	6.27e-06	-6.307210	-5.683647	-6.056121
6	300.5569	7.133282	6.25e-06	-6.311652	-5.574714	-6.014910
7	305.4791	8.147239	6.13e-06	-6.332854	-5.482541	-5.990459
8	309.5148	6.494134	6.15e-06	-6.333673	-5.369985	-5.945626
9	312.6758	4.941373	6.29e-06	-6.314386	-5.237323	-5.880686
10	315.9786	5.011103	6.43e-06	-6.298358	-5.107920	-5.819005
11	318.9151	4.320398	6.63e-06	-6.273910	-4.970097	-5.748905
12	319.6712	1.077681	7.20e-06	-6.199338	-4.782150	-5.628680

Not: (*) işareti ilgili kriterin gösterdiği en uygun gecikme sayısını belirtmektedir.

Tablo 15’de ise, üç gecikme uzunluğuna göre kurulan eşbütünleşme modelinde ve %5 anlamlılık düzeyinde hem iz istatistiğine hem de en-büyük öz-değer istatistiğine göre bir eş-bütünleşik vektör tespit edilmiştir.

Tablo 15 : $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları

İz İstatistiği					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.226236	30.61950	25.87211	0.0119*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.063702	6.253051	12.51798	0.4288
En büyük öz-değer testi					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	En Büyük Öz-değer İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.226236	24.36645	19.38704	0.0087*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.063702	6.253051	12.51798	0.4288

* işareti %5 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Tablo 16’da ise, eşbütünleşme analizinden elde edilen değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları sunulmaktadır. HDM katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum, herhangi bir şok sonrasında katılım bankalarının reel kâr payı oranlarındaki değişmelerin katılım bankalarının mevduat miktarını etkilediğini göstermektedir.

Tablo 16: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı

$LKBMEVDSA$	$LKPSA - LTUFESA$	TREND
	-0.587019	-0.024901
	(0.11791)	(0.00145)
HDM (uyarlama) Katsayısı: -003(0.01545) [-2.22982]		

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hataları, köşeli parantez içindeki rakam t istatistiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak ilgili değişkenlerin normalleştirme işlemlerinin sonucunda değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki aşağıdaki gibi bulunmuştur:

$$LKBMEVDSA = 8.32 + 0.58(LKPSA - LTUFESA) + 0.02(T) \quad (18)$$

Logaritmik formda kurulan bu modelde değişkenlerin önündeki katsayılar aynı zamanda esneklik değerlerini göstermektedir. Modelin katsayılarına göre kâr payı ile enflasyon arasındaki farkın %1 oranında bir değişme göstermesi durumunda katılım bankalarının mevduat miktarları pozitif yönde ve %0.58 oranında değişmektedir.

Tablo 17’de ise, eşbütünleşme denklemi itibariyle $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ modelinin VAR yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunun üç olabileceği görülmektedir.

Tablo 17: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-72.40407	NA	0.018962	1.710439	1.767126	1.733265
1	282.3550	685.0520	5.97e-06	-6.352989	-6.18292*	-6.28451*
2	284.7036	4.427143	6.20e-06	-6.315024	-6.031587	-6.200893
3	291.6043	12.69093*	5.81e-06*	-6.38170*	-5.984894	-6.221923
4	294.6175	5.403007	5.94e-06	-6.359022	-5.848834	-6.153585
5	296.8688	3.933351	6.19e-06	-6.318823	-5.695260	-6.067733
6	301.5837	8.020726	6.10e-06	-6.335257	-5.598319	-6.038515
7	305.3900	6.300063	6.15e-06	-6.330804	-5.480491	-5.988409
8	309.4523	6.537032	6.16e-06	-6.332236	-5.368548	-5.944188
9	312.4211	4.640910	6.33e-06	-6.308531	-5.231467	-5.874831
10	314.5685	3.258182	6.64e-06	-6.265943	-5.075505	-5.786590
11	316.0054	2.114056	7.09e-06	-6.207021	-4.903208	-5.682016
12	316.7674	1.085996	7.69e-06	-6.132583	-4.715395	-5.561925

Not: (*) işareti ilgili kriterin gösterdiği en uygun gecikme sayısını belirtmektedir.

Tablo 18’de ise, üç gecikme uzunluğuna göre kurulan eşbütünleşme modelinde ve %5 anlamlılık düzeyinde hem iz istatistiğine hem de en-büyük öz-değer istatistiğine göre bir eş-bütünleşik vektör tespit edilmiştir.

Tablo 18: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları

İz İstatistiği					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
$(r = 0)$	$(r = 1)$	0.204674	27.92949	25.87211	0.0274*
$(r \leq 1)$	$(r = 2)$	0.062925	6.174205	12.51798	0.4385
En büyük öz-değer testi					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	En Büyük Öz-değer İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
$(r = 0)$	$(r = 1)$	0.204674	21.75529	19.38704	0.0222*
$(r \leq 1)$	$(r = 2)$	0.062925	6.174205	12.51798	0.4385

* işaretli %5 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Tablo 19’da ise, eşbütünleşme analizinden elde edilen değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları sunulmaktadır. HDM katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır.

Tablo 19: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA - LTUFESA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı

$LKBMEVDSA$	$LBANKFAIZSA - LTUFESA$	TREND
	-0.729303	-0.023968
	(0.16225)	(0.00169)
HDM (uyarlama) Katsayısı: -0.02 (0.01235) [-2.36304]		

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hataları, köşeli parantez içindeki rakam t istatistiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak ilgili değişkenlerin normalleştirme işlemlerinin sonucunda bulunan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki aşağıdaki gibidir:

$$LKBMEVDSA = 8.31 + 0.7(LBANKFAIZSA - LTUFESA) + 0.02(T) \quad (19)$$

Logaritmik formda kurulan bu modelde değişkenlerin önündeki katsayılar aynı zamanda esneklik değerlerini göstermektedir. Modelin kat sayılarına göre klasik bankaların

mevduat faiz oranının enflasyondan farkındaki %1 oranındaki bir değişme katılım bankalarının mevduatını pozitif yönde ve %0.7 oranında etkilemektedir.

Tablo 20’de ise, eşbütünleşme denklemi itibariyle $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ modelinin VAR yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunun sekiz olabileceği görülmektedir.

Tablo 20 : $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-32.18353	NA	0.007522	0.785828	0.842516	0.808655
1	407.5212	849.0850	3.36e-07	-9.230373	-9.060310	-9.161894
2	426.2178	35.24417	2.40e-07	-9.568226	-9.284788	-9.454094
3	435.2544	16.61898	2.14e-07	-9.684009	-9.28719*	-9.52422*
4	440.3744	9.180734	2.08e-07	-9.709757	-9.199569	-9.504320
5	444.2986	6.856092	2.09e-07	-9.708014	-9.084451	-9.456925
6	449.4770	8.809193	2.04e-07	-9.735103	-8.998165	-9.438361
7	452.1824	4.477954	2.10e-07	-9.705343	-8.855030	-9.362948
8	459.1680	11.24123*	1.97e-07*	-9.77397*	-8.810290	-9.385931
9	461.0473	2.937736	2.08e-07	-9.725226	-8.648163	-9.291526
10	464.4232	5.121930	2.12e-07	-9.710877	-8.520439	-9.231524
11	466.5803	3.173661	2.22e-07	-9.668512	-8.364698	-9.143506
12	468.4520	2.667844	2.35e-07	-9.619587	-8.202399	-9.048929

Not: (*) işareti ilgili kriterin gösterdiği en uygun gecikme sayısını belirtmektedir.

Tablo 21’de ise, sekiz gecikme uzunluğuna göre kurulan eşbütünleşme modelinde ve %5 anlamlılık düzeyinde hem iz istatistiğine hem de en-büyük öz-değer istatistiğine göre bir eş-bütünleşik vektör tespit edilmiştir.

Tablo 21 : $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları

İz İstatistiği					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.214521	32.79377	25.87211	0.0058*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.115660	11.06228	12.51798	0.0865
En büyük öz-değer testi					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	En Büyük Öz-değer İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.214521	21.73149	19.38704	0.0224*
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.115660	11.06228	12.51798	0.0865

* işareti %5 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Tablo 22’de ise, eşbütünleşme analizinden elde edilen değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları sunulmaktadır. HDM katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum, klasik bankaların mevduatlarına verdiği faiz oranının katılım bankalarının mevduatlarını etkilediğini göstermektedir.

Tablo 22: $LKBMEVDSA = f(LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı

$LKBMEVDSA$	$LBANKFAIZSA$	TREND
	-0.511919	-0.018701
	(0.24872)	(0.00299)
HDM (uyarlama) Katsayısı: -0.058225 (0.01330) [-4.37919]		

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hataları, köşeli parantez içindeki rakam t istatistiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak ilgili değişkenlerin normalleştirme işlemlerinin sonucunda tespit edilen değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki aşağıdaki gibidir:

$$LKBMEVDSA = 7.63 + 0.51(LBANKFAIZSA) + 0.01(T) \quad (20)$$

Logaritmik formda kurulan bu modelde değişkenlerin önündeki katsayılar aynı zamanda esneklik değerlerini göstermektedir. Modelin katsayılarına göre faiz oranında %1 oranındaki bir değişme katılım bankalarının mevduatını pozitif yönde ve %0.51 oranında etkilemektedir.

Tablo 23’de ise, eşbütünleşme denklemi itibarıyla $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ modelinin VAR yöntemine göre uygun gecikme uzunluğunun sekiz olabileceği görülmektedir.

Tablo 23 : $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ Modelinin VAR Yöntemine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	20.26417	NA	0.002253	-0.419866	-0.363179	-0.397040
1	411.9487	756.3563	3.04e-07	-9.332153	-9.16209*	-9.263674*
2	414.6582	5.107560	3.13e-07	-9.302487	-9.019049	-9.188355
3	420.4542	10.65934	3.00e-07*	-9.34377*	-8.946961	-9.183990
4	422.2578	3.234080	3.16e-07	-9.293283	-8.783095	-9.087846
5	422.9669	1.238926	3.41e-07	-9.217630	-8.594067	-8.966541
6	431.9619	15.30179	3.05e-07	-9.332457	-8.595519	-9.035715
7	434.3024	3.873922	3.17e-07	-9.294308	-8.443995	-8.951913
8	440.3002	9.65172*	3.04e-07	-9.340236	-8.376547	-8.952188
9	441.9572	2.590256	3.22e-07	-9.286374	-8.209310	-8.852673
10	446.8606	7.439556	3.17e-07	-9.307140	-8.116702	-8.827787
11	449.5961	4.024643	3.29e-07	-9.278071	-7.974258	-8.753066
12	449.9076	0.444042	3.61e-07	-9.193279	-7.776090	-8.622621

Not: (*) işareti ilgili kriterin gösterdiği en uygun gecikme sayısını belirtmektedir.

Tablo 24’de ise, sekiz gecikme uzunluğuna göre kurulan eşbütünleşme modelinde ve %5 anlamlılık düzeyinde sadece iz istatistiğine göre bir eş-bütünleşik vektör tespit edilmiştir.

Tablo 24: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin İz ve En Büyük Öz-Değer Sınamaları

İz İstatistiği					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	İz İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.193736	29.74143	25.87211	0.0157
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.108738	10.36048	12.51798	0.1117
En büyük öz-değer testi					
Eşbütünleşme Vektör Sayısı Hipotezi, (H_0)	Alternatif Hipotez, (H_1)	Öz-değer	En Büyük Öz-değer İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Olasılık Değeri
($r = 0$)	($r = 1$)	0.193736	19.38095	19.38704	0.0501
($r \leq 1$)	($r = 2$)	0.108738	10.36048	12.51798	0.1117

* işareti %5 anlamlılık seviyesinde değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir.

Tablo 25’de ise, eşbütünleşme analizinden elde edilen değişkenlere ilişkin uzun dönem katsayıları sunulmaktadır. HDM katsayısı negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu durum, kâr payı – faiz oranı arasındaki farkın katılım bankalarının mevduatını etkilediğini göstermektedir.

Tablo 25: $LKBMEVDSA = f(LKPSA - LBANKFAIZSA)$ Modele İlişkin Tahmin Edilen Uzun Dönem İlişkileri ve HDM Katsayısı

$LKBMEVDSA$	$LKPSA - LBANKFAIZSA$	TREND
	-0.791137	-0.008633
	(0.95481)	(0.00434)
HDM (uyarlama) Katsayısı: -0.025096(0.00765) [-3.28035]		

Not: Parantez içerisindeki rakamlar standart hataları, köşeli parantez içindeki rakam t istatistiğini göstermektedir.

Yukarıdaki tablodan yararlanılarak ilgili değişkenlerin normalleştirme işlemlerinin sonucunda bulunan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki aşağıdaki gibidir.

$$LKBMEVDSA = 9.48 + 0.79(LKPSA - LBANKFAIZSA) + 0.008(T) \quad (21)$$

Logaritmik formda kurulan bu modelde değişkenlerin önündeki katsayılar aynı zamanda esneklik değerlerini göstermektedir. Modelin katsayılarına göre kâr payı – faiz arasındaki farkta %1 oranındaki bir değişme bankacılık sistemindeki faiz oranlarını pozitif yönde ve %0.79 oranında etkilemektedir.

Yapılan testlerde tüm seriler kendi seviyesinde GDF birim kök testi modeline göre durağan değildir. Bu yüzden her bir serinin birinci gecikmesi alınarak yapılan GDF birim kök testi sonuçlarına göre bu serilerin tamamı durağandır. Aynı şekilde tüm seriler kendi seviyesinde, tüm anlamlılık düzeylerinde, her iki P-P birim kök testi modeline göre durağan değildir. Bu serilerin, birinci gecikmesi alınarak yapılan P-P birim kök testi sonuçlarına göre ise, bu seriler, tüm anlamlılık düzeylerinde, P-P birim kök testi modeline göre durağandır. Birim kök testi sonucunda yapılan eşbütünleşme testinde hem iz istatistiğine hem de en-büyük öz-değer istatistiğine göre bir eşbütünleşme vektörü tespit edilmiştir. Ayrıca HDM katsayısının negatif ve istatistiki olarak anlamlı çıkması tüm modellerde bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Tüm bu sonuçlara göre, faiz ve kâr payı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Faiz oranı ve kâr payı grafiklerine göre de kâr payının hareketleri faiz oranını geriden takip etmekte ve kısa vadede keskin iniş çıkışlar göstermemektedir. Bu durum kâr payı oranlarının faiz oranı gibi şartlara göre belirlenmediği yani bankanın faaliyetleri sonucunda elde edilen kâr oranları ile belirlendiğinden dolayı gerçekleşmektedir. Piyasadaki değişmelere ani tepkiler veren faiz oranları ani iniş çıkışlar gösterirken kâr payı oranları daha yumuşak hareket etmektedir. Ayrıca kâr payının ve faiz oranının katılım bankalarının mevduatına olan etkilerine bakınca hem kâr payının hem de faiz oranının katılım bankalarının mevduatını etkilediği sonucu çıkarılmıştır. Bu sonuç katılım bankaları ile klasik bankaların aynı sektörde faaliyet göstermesinden dolayı ortaya çıkan rekabet durumundan kaynaklanmaktadır.

Çalışmadan çıkan diğer bir sonuçta ise faiz oranlarının kâr payından fazla olduğu durumlarda faiz oranının mevduat miktarına etkisi daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Kâr payının fazla olduğu dönemlerde ise faiz ve kâr payının eşit olduğu dönemlere göre mevduat miktarının faiz oranından daha az etkilendiği ve ilişkinin zayıfladığı görülmektedir. Yani faiz oranlarının kâr payından fazla olduğu dönemlerde katılım bankalarından klasik bankalara mevduat kaçışı olduğu söylenebilir. Ancak kâr payı oranlarının faiz oranlarından fazla olduğu dönemlerde katılım bankalarının mevduatında gerçekleşen artışların nedeni hakkında çıkarsamada bulunmak doğru değildir.

Tüm bu testler sonucunda kâr payı ile faiz arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bunun yanında kâr payı oranlarının katılım bankalarının mevduatlarını etkilemesinin yanında katılım bankalarının mevduatlarının faiz oranlarındaki değişimlerden de etkilendiği görülmektedir. Bu durum literatürde bahsedilen çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Farklı ülkelerin bankacılık piyasası için yapılan bu çalışmalarda çıkan sonuçlar ile katılım bankaları için yaptığımız bu analiz sonuçlarının benzerlik göstermesi katılım bankalarının diğer ülkelerdeki faizsiz bankalar ile benzer olduğunu ve katılım bankalarının Türk bankacılık sektörüne entegre olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, bu çıkan sonuçlar katılım bankalarının da faiz oranı riskine maruz kaldığını ve ikili bankacılık sisteminde katılım bankalarının da klasik bankalarla ortak risklere sahip olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Küresel finans piyasaları ve Türk bankacılık sistemindeki genel eğilime paralel olarak Katılım bankaları da son sekiz yılda büyüme kaydetmiş olup bankacılık sektöründeki paylarını her geçen yıl artırmaktadırlar. Klasik bankalar gibi tarihi geçmişi ve birikimi olmayan faizsiz bankalar ihtiyaca binaen kurulmuş ve geçen süre zarfında sektördeki yerini kuvvetlendirerek müşteri portföyünü artırmışlardır. Türkiye’de katılım bankası olarak adlandırılan faizsiz bankalar yalnız faizsiz bankacılığa ihtiyaç duyan kesimi değil, aynı zamanda getiri odaklı müşterileri de bünyesine çekerek müşteri portföyünü çeşitlendirmiştir.

Fon toplama ve kullandırma işlemlerinde faiz yerine kâr – zarar ortaklığını esas alan faizsiz bankalar, bu açıdan klasik bankalardan farklılaşmalarına rağmen Türkiye’deki gibi faizli ve faizsiz bankaların birlikte yer aldığı ikili bankacılık sisteminde klasik bankalarla aynı ekonomik çevre ve benzer müşteri portföyüne sahip olmalarından dolayı klasik bankalarla aynı risklere maruz kalmaktadırlar. Klasik bankalarla benzer riskler taşıyan faizsiz bankalar risk yönetimi konusunda klasik bankaların başvurduğu bilanço dışı teknikleri İslami kısıtlamalar nedeniyle kullanamamaktadır. Klasik bankalarla aynı riskleri taşıyan ancak aynı risk yönetim tekniklerini kullanamayan faizsiz bankalar, bilanço içi risk yönetim tekniği olan aktif – pasif yönetimi ile risk yönetimini gerçekleştirmektedir.

Bu çalışmanın uygulama kısmına konu olan faiz oranı riski faiz oranlarındaki hareketler nedeniyle bankanın, finansal durumuna bağlı olarak maruz kaldığı risktir. Klasik bankalar topladığı mevduatı faiz karşılığında toplarken, kullandığı krediyi de faiz karşılığında kullandırmaktadır. Ancak faizsiz bankalar topladığı mevduatlara herhangi bir ödeme taahhüdünde bulunmadığı gibi kullandığı fonlardan da faiz almamaktadır. Faizsiz bankaların kullandığı bu yöntemler gereği faiz oranı riskinden uzak olmaları gerekir. Ancak ikili bankacılık sisteminde aynı ekonomik çevre ve benzer müşteri profili nedeniyle faizsiz bankalar diğer risklerle birlikte faiz oranı riskine de maruz kalmaktadır.

Faizsiz bankaların iki ayrı müşteri profili vardır. Bunlardan ilki İslami yasaklar nedeniyle faizden uzak duran müşterilerdir. Bu müşteriler yalnız faizsiz bankaların kendi aralarında rekabet ettiği müşteri profilidir. Klasik bankalar bu müşteriler için faizsiz bankalarla rekabete girmemektedir. Diğer müşteri profili ise getiri ve kâr odaklı hareket eden müşteri profilidir. Bu müşteriler klasik bankalar ile katılım bankalar arasındaki tercihini kredi kullanıyorsa düşük maliyetli olanı, mevduatını değerlendirmek istiyorsa da yüksek getirili olan banka türünü seçmektedir. Bu müşteri profili için faizsiz bankalar klasik bankalarla rekabet halindedir. Bundan dolayı faizsiz bankalar kâr payı oranlarını faiz oranlarına yakın tutmaya çalışır.

Kâr payının faizden fazla olması durumunda müşteriler için arbitraj imkanı doğacağı gibi müşterilerin faizsiz bankalara yönelmesine de neden olacaktır. Ancak faizsiz bankanın açıkladığı kâr payı oranı geçmiş dönemde yapılan kârlar neticesinde elde edilmiş olduğundan bu yüksek kâr payından yararlanmak isteyen müşterilerin mevduatları karşılığında aynı kâr payı oranından faydalanabilmesi için bankanın kârlılığının aynı şekilde devam etmesi gerekir. Fakat klasik bankaların kredi oranları da aynı seviyede düşüş gösterirse katılım bankaları da kredilerin maliyetlerini düşürecek ve bu da kâr payı oranlarının düşmesine neden olacaktır. faiz oranlarındaki artış durumunda ise faizsiz banklardan klasik bankalara mevduat kaçıışı ortaya çıkacaktır. Faizsiz bankalar için asıl risk unsuru faizlerin artmasıdır. Bu durumda faizsiz banka kısa vadede kârını artırıp kâr payı oranlarını arttıramayacağından faiz oranı riskine maruz kalacaktır.

Türkiye’deki katılım bankaları için faiz oranı – kâr payı – mevduat ilişkisini inceleyen bu çalışmada klasik bankaların mevduat faiz oranlarının katılım bankalarının kâr payına ve mevduat miktarına etkisi analiz edilmektedir. Yapılan analiz ile faiz ve kâr payı oranları arasındaki ilişkiye, katılım bankalarının mevduatlara vermiş olduğu kâr payı oranlarının katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisine bakılmıştır. Ayrıca faiz oranlarının katılım bankalarının mevduatlarına olan etkisine ve faiz oranı ile kâr payı oranı arasındaki bir farkın katılım bankalarının mevduatını olan etkileri araştırılmıştır.

Çıkan sonuçlara göre, faiz ve kâr payı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Faiz oranı ve kâr payı grafiklerine göre de kâr payının hareketleri faiz oranını geriden takip etmekte ve kısa vadede keskin iniş çıkışlar göstermemektedir. Ayrıca kâr payının ve faiz oranının katılım bankalarının mevduatına olan etkilerine bakınca hem kâr payının hem de faiz oranının katılım bankalarının mevduatını etkilediği sonucu çıkarılmıştır. Bununla

birlikte faiz oranlarının kâr payından fazla olduğu durumlarda faiz oranının mevduat miktarına etkisi daha fazladır. Kâr payının fazla olduğu dönemlerde ise faiz ve kâr payının eşit olduğu dönemlere göre mevduat miktarının faiz oranından daha az etkilendiği ve ilişkinin zayıfladığı görülmektedir. Bu çıkan sonuçlar katılım bankalarının faiz oranı riskine maruz kaldığını göstermektedir.

Faiz oranı riskine maruz kalan katılım bankaları bilanço dışı yöntemlerden swap, opsiyon, forward ve futures sözleşmelerini kullanamamaktadır. Bundan dolayı aktif – pasif yönetimi ile faiz oranı riskine karşı önlem almak durumundadır. Aktif – pasif yönetiminde katılım bankalarının topladığı fonlara müdahalesi çok kısıtlıdır. Bunun için daha çok kullandığı fonlar üzerinden faiz oranı riskine önlem almak durumundadır. Burada katılım bankalarının kullandığı üç temel fon kullandırma yöntemi vardır. Bu yöntemler murabaha, kiralama ve kâr – zarar ortaklığı yöntemleridir. Murabaha kârlı satış yöntemidir ve katılım bankalarının aktiflerinde en fazla yer verdiği fon kullandırma yöntemidir. Murabaha ve kiralamada katılım bankaları getiri oranlarını kendisi belirlemektedir. Dolayısıyla mevduata dağıtacağı kâr payı oranını da dolaylı olarak belirlemektedir. Ancak belirlenen bu getiri oranı kredi faiz oranına yakın bir oran olmak zorundadır. Zira kredi faiz oranından yüksek bir getiri oranında banka kredi verecek müşteri bulamayacaktır. Getiri oranının düşük olması durumunda ise kâr payı oranları düşecektir. Kâr – zarar ortaklığında ise bankanın getiri üzerinde etkisi yoktur. Ancak bu yöntemde zarar etme ihtimaliyle birlikte çok yüksek oranlarda getiri de elde edilebilmektedir.

Faiz oranındaki değişmelere daha hızlı tepki vermek isteyen banka yönetimi, aktiflerinde murabaha ve kiralama yöntemlerine ağırlık vermelidir. Ancak bu durumda klasik bankaları takip eden bir banka görüntüsü çizileceğinden, getiri odaklı müşteriler değişken kâr payı yerine sabit faiz oranını tercih edecektir. Bundan dolayı katılım bankalarının klasik bankalarla rekabet edebilirliği azalacak ve sektördeki payını artırma hedefinden uzaklaşılacaktır. Bu politika yerine, bankanın kâr – zarar ortaklığına ağırlık vermesi durumunda yüksek riskle birlikte yüksek getiri oranı elde edilebilir. Bu projeleri sağlıklı bir şekilde yönetip yüksek getiri elde edildiğinde katılım bankaları katılımcı tipi müşteri profili ile birlikte yatırımcı tipi müşteri profilini bünyesine çekerek hem uzun vadeli mevduat elde etmiş olacak, hem yüksek getiri elde edebilecek hem de faiz oranı riskinden uzaklaşacaktır. Ancak her işin kendine özgü riskleri vardır. Hangi riskin tercih edileceği de bankanın strateji ve politikalarına göre değişecektir.

Yapılan bu çalışmada yalnız faiz oranı riski çerçevesinde faiz oranı ve kâr payındaki değişmelerin katılım bankalarının mevduatına etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın yüksek lisans tezi olması ve süre kısıtlaması nedeniyle çalışma daha fazla genişletilmeyerek sınırları belirlenmiştir. Bu çalışmanın dışında faiz oranı ve kâr payındaki değişmelerin farklı ekonometrik analizlerle klasik bankaların ve katılım bankalarının hem mevduatına hem de kredilerine etkileri karşılaştırmalı olarak çalışılabilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar ve Tezler

- Ahmed, Osman Babikir, *Islamic Financial Instruments to Manage Short-term Excess Liquidity*, Islamic Development Bank Islamic Research Training Institute, No. 41, 1997.
- Ak, Sebla, “Ticari Bankalarda Fon Yönetimi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- Akın, Cihangir, *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1986.
- Asteriou, Dimitrios and Stephen G. Hall, *Applied Econometrics*, Palgrave Macmillan, New York 2007.
- Babuşcu, Şenol, *Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi*, Akademi Yayıncılık, Ankara 2005.
- Bayındır, Servet, *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Bolak, Mehmet, *Risk ve Yönetimi*, Birsan Yayınevi, İstanbul 2004.
- Bolgün, K. Evren ve M. Barış Akçay, *Türk Finans Piyasalarında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları Risk Yönetimi*, Scala Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Bozkurt, Hilal, *Zaman Serileri Analizi*, Ekin Kitabevi, 2007.
- Candan, Hasan ve Alper Özün, *Bankalarda Risk Yönetimi ve BASEL II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- Darçın Ahmet Cüneyt, “Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları”, Atılım Üni. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.
- Dumrul, Cüneyt, “Finansal Sistemin Gelişimi ve Ekonomik Büyüme: Teori ve Türkiye Uygulaması”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2010.
- Enders, Walter, *Applied Econometric Time Series*, John Wiley&Sons, Inc. , New York 1995, pp. 225–226.
- Erdem, Ekrem, *Para Banka ve Finansal Sistem*, Detay Yayıncılık, Ankara 2010.
- Ersan, Özgür, “Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği”, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2007.

- Favero, Carlo A., *Applied Macroeconometrics*, Oxford University Press, Oxford 2001.
- Kadılar, Cem, *Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi*, Bizim Büro Yayınevi, Ankara 2000.
- Kaval, Hasan, *Bankalarda Risk Yönetimi*, Yaklaşım Yayınları, Ankara 2000.
- Khan, M. Fahim, *Islamic Futures and Their Markets*, Islamic Development Bank Research Paper, No. 32, Jeddah 2000.
- Khan, Tariqullah and Habib Ahmed, Risk Management, An Analysis of Issues in Islamic Financial Industry, *Islamic Development Bank Occasional Paper*, No. 5, Jeddah 2001.
- Lütkepohl, Helmut, *New Introduction to Multiple Time Series Analysis*, Springer, Berlin 2005.
- Özsoy, İsmail, *Özel Finans Kurumları*, Asya Finans, İstanbul, 1997.
- Özulucan, Abitter ve F. Serkan Özdemir, *Katılım Bankacılığı*, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2010.
- Pekcan, Mümin, “Katılım Bankacılığı Faaliyetleri ve Muhasebe Sistemi”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.
- Sarı, Betül, “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Sektöründe Müşteri Memnuniyeti ve Banka Tercihleri Üzerine Bir Uygulama”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.
- Sevüktekin, Mustafa ve Mehmet Nargeleçekenler, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı*, Nobel Yayınları, Ankara 2007.
- Tarı, Recep, *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2011.
- Tunç, Hüseyin, *Katılım Bankacılığı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.
- Yeşilyaprak, Mehmet, *Katılım Bankalarında Kredi derecelendirmesi ve Etkin Subjektif Kriterlerin Anket Yöntemi ile Ölçümü*, Beta Yayınevi, İstanbul 2012.
- Zaim, Sabahattin, *İktisadi ve Sosyal Kalkınmada Özel Finans Kurumlarının Yeri*, TÜHİS yayınları, No. 38, Ankara 2000.
- Zerka, M. Ahmet ve Muhammed Abdülaziz en-Neccar, *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*, Çev. Hayreddin Karaman, İz Yay., İstanbul 2003.

Makaleler, Kitap Bölümleri ve Tebliğler

- Abitter Özulucan ve Ali Deran, “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, *Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11 2009, s. 94-98.
- Adebola, Solarin Sakiru and Wan Sulaiman Wan Yusoff, Jauhari Dahalan, “The Impact of Macroeconomic Variables on Islamic Banks Financing in Malaysia” *Research Journal of Finance and Accounting*, ISSN 2222-1697 (Paper), ISSN 2222-2847 (Online) Vol. 2, No. 4, 2011, p. 22-33.
- Akan, Burak, “Likidite Riski Yönetimi”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı 66, 2008, s 66-81.
- Akhtar, Muhammad Farhan, Khizer Ali and Shama Sadaqat,” Liquidity Risk Management: A Comparative Study Between Conventional and Islamic Banks of Pakistan”, *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, Vol. 1, No. 1, January 2011, p. 35-44.
- Akkizidis, Ioannis and Sunil Kumar Khandelwal, *Financial Risk Management for Islamic Banking and Finance*, Palgrave Macmillan Finance and Capital Markets Series, 2008.
- Ariffin, Noraini Mohd and Salina Hj. Kassim, “Risk Management Practices and Financial Performance of Islamic Banks: Malaysian Evidence”, 8th International Conference on Islamic Economics and Finance, Doha 2011.
- Ariss, Rima Turk, “Competitive Conditions in Islamic and Conventional banking: A Global Perspective”, *Review of Islamic Economics*, Vol. 19, 2010, p. 101-108.
- Arslan, Bengul Gulumser and Etem Hakan Ergeç, “ The Efficiency of Participation and Conventional Banks in Turkey: Using Data Envelopment Analysis”, *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol. 57, 2010, p. 156-167.
- Cenan Aykut. BASEL II Standartları: <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi30/basel.pdf> (Çevrimiçi 23.07.2013)
- Bacha, Obiyathulla I., “Dual Banking Systems and Interest Rate Risk for Islamic Banks”, *Munich Personal RePEc Archive*, paper no 12763, posted 15. January 2009, December 2004.

- Bashir, Abdelhameed M., “Risk and Profitability Measures in Islamic Banks: The Case of Two Sudanese Banks”, *Islamic Economic Studies* Vol. 6, No. 2, May 1999. p. 1-24.
- Bellalah, Mohdher and Siwar Ellouz, “Islamic Finance, Interest Rates and Islamic Banking: A Survey of the Literature”, *Finance India*, Vol. 18, 2004, p. 533-546.
- Bidabad, Bijan and Mahmoud Allahyarifas, “ Assets and Liabilities Management in Islamic Banking”, Third International Conference on Islamic Banking and Finance, Karachi 2008.
- Boyd, John H. And Gianni de Nicolo, “The Theory of Bank Risk Taking and Competition Revisited”, *The Journal of Finance*, Vol. 60, No. 3, 2005, p. 1329-1344.
- Chattha, Jamshaid Anwar and Obiyathulla Ismath Bacha, “Duration Gap and Net Worth Risk for Islamic and Conventional Banks: AComparative Cross Country Analysis”, *Review of Islamic Economics*, Vol. 13, No. 2, 2010, p. 5–33.
- Diaw, Abdou and Abdoulaye Mbow, “A Comperative Study of the Returns on Mudharabah Deposit and on Equity in Islamic Banks”, *Humanomics*, Vol. 27, No. 4, 2011, p. 229-242.
- Ergeç, Etem Hakan ve Bengül Gülümser Arslan, Impact of Interest Rates on Islamic and Convencional Banks the Case of Turkey, *Munich Personal RePEc Archive*, paper no 29848, posted 24 March 2011, January 2011.
- Febianto, Irawan, “ Adapting Risk Management for Profit and Loss Sharing Financing of Islamic Banks”, *Modern Economy*, Vol. 3, 2012, p. 73-80.
- Güneş, Mustafa ve Reşat Tulçal, “Faiz oranlarını Etkileyen Faktörlerin Regresyon Analizi ile Tespiti Üzerine Bir Uygulama, *Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi C serisi*, Cilt 2, No. 1, 2002, s. 49-56.
- Gürgür, Tuğrul ve Orhan Karaca, “ Türkiye’de Reel Faiz oranlarını Belirleyen Faktörler”, *Uluslar arası Ekonomi ve Dış Politikaları*, Sayı 2, No. 3, 2007, s. 1-32.
- Haron, Sudin and Ahmad Norafifah, “ The Effects of Conventional Interest Rates and Rate of Profit on Funds Deposited With Islamic Banking System in Malaysia”, *International Journal of Islamic Financial Services*, Vol. 1, No.4.
- Haron, Sudin and Shanmugam, B., “The Effect of Rates of Profit on Islamic Bank’s Deposits: A Note”, *Journal of Islamic Banking and Finance*, vol 12, no 2, 1995, p 18-28.

- Haron, Sudin, "The Effects of Management Policy on the Performance of Islamic Banks", *Asia Pacific of Management*, Vol. 13, No. 2, p. 63-76.
- Hasan, Abul and Antonious Antoniou, "Management of Market Risk in Islamic Banks: A Survey", *Review of Islamic Economics*, Vol. 8, No. 2, 2004, p. 67-82.
- Hassoune, Anouar, "Islamic Banks' Profitability in an Interest Rate Cycle", *International Journal of Islamic Financial Services*, Vol.4, No.2.
- Hossain, Rashidul, "Integrated Operational Risk Management", *Islamic Financial Architecture – Risk Management and Financial Stability*, Islamic Research and Training Institute, 2003, p. 409-414.
- How, Janice C. Y., Melina Abdul Karim and Peter Verhoeven, "Islamic Financing and Bank Risks: The Case of Malaysia", *Thunderbird International Business Review*, Vol. 47, No. 1, 2005, p. 75-94.
- How, Janice C. Y., Melina Abdul Karim and Peter Verhoeven, "Islamic Financing and Bank Risks: The Case of Malaysia", *Thunderbird International Business Review*, Vol. 47, No. 1, 2005, p. 75-94.
- Kader, Radiah Abdul and Yap Kok Leong, "The Impact of Interest Rate Changes on Islamic Bank Financing", *International Review of Business Research Papers*, Vol. 5, No. 3, April 2009, p. 189-201.
- Kahfi Monzer, "Basel II: Implications for Islamic Banking", The 6th International Conference on Islamic Economics and Banking, Jakarta, November 2005.
- Kahfi Monzer, "Innovation and Risk Management in Islamic Finance: Shariah Considerations", The Seventh Harvard International Forum on Islamic Finance, April 2006.
- Karamustafa, Kurtuluş ve Mehmet Yıldırım, "Tüketicilerin Bireysel Banka Tercihine İlişkin Kayseri İlinde Yapılan Bir Araştırma", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Yıl:3, Sayı:2, 2007, s. 56-92.
- Kassim, Salina H., and M. Shabri Abd. Majid, "Impact of Financial Shocks on Islamic Banks", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, Vol. 3, No. 4, 2010, p. 291-305.
- Khan, Tariqullah and Habib Ahmed, "Risk Management in Islamic Banking", *Handbook of Islamic Banking*, Cheltenham, UK, 2007, p. 144-157.

- Khan, Feisal, "How 'Islamic' is Islamic Banking", *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 76, 2010, p. 805-820.
- Khan, Tariqullah, "Credit Risk Management: A Framework for Islamic Banking", *Islamic Financial Architecture – Risk Management and Financial Stability*, Islamic Research and Training Institute, 2000, p. 399-409.
- Kusy, M.I. and W. T. Ziemba, "A Bank Asset and Liability Management Model", *Operations Research*, Vol. 34, No. 3, 1986, p. 356-376.
- Memon, Noor Ahmed, "Islamic Banking: Present and Future Challenges", *Journal of Management and Social Sciences*, Vol. 3, No. 1, 2007, p. 1-10.
- Metwally, M.M., "Differences Between the Financial Characteristics of Interest-free Banks and Conventional Banks", *European Business Review*, Vol. 97, No. 2, 1997, p. 92-98.
- Mounira, Ben Arab and Elmelki Anas, "Managing Risks and Liquidity in an Interest Free Banking Framework: The Case of the Islamic Banks", *International Journal of Business and Management*, Vol. 3, No. 9, p. 80-95.
- Obaidullah, Mohammed, "Market Risks in Islamic Banks and the Relevance of Islamic Contracts for Risk Management", *Islamic Financial Architecture – Risk Management and Financial Stability*, Islamic Research and Training Institute, 2003, p. 377-398.
- Özsoy İsmail, Türkiye'de Katılım Bankacılığı, TKBB Eğitim No : 2010-2011 – 19, Kayseri 2011.
- Parlakkaya, Raif ve Suna Akten Çürük, "Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı : Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 3, Temmuz 2011, s. 397.
- Parlakkaya, Raif ve Suna Akten Çürük, "Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 3, 2011, s. 397-405.
- Rima Turk Ariss, "Competitive Conditions in Islamic and Conventional Bankink: A Global Perspective", *Review of Financial Economics*, Vol. 19, 2010, s. 101-108.
- Rosly, Saiful Azhar and Mohammad Ashadi Mohd. Zaini, "Risk-return Analysis of Islamic Banks' Investment Deposits and Shareholders' fund", *Managerial Finance*, Vol. 34, No. 10, 2008, p. 695-707.

- Rosly, Saiful Azhar,. 'Al-Bay' Bithaman Ajil financing: Impacts on Islamic banking Performance', *Thunderbird International Business Review*, Vol. 41, No. 4-5, 1999, p. 461-480.
- Salina H. Kassim and Zairy Zainol, "An Analysis of Islamic Banks' Exposure to Rate of Return Risk", *Journal of Economic Cooperation and Development*, Vol. 31, No. 1, 2010, p. 59-84.
- Salina H. Kassim, M. Shabri Abd. Majid and Rosylin Mohd Yusof, "Impact of Monetary Policy Shock on the Conventional and Islamic Banks in a Dual Banking System: Evidence From Malaysia", *Journal of Economic Cooperation and Development*, Vol. 30, No. 1, 2009, p 41-58.
- Schaik, Diederik van, "Islamic Banking", *The Arab Bank Review*, Vol. 3, No. 1, 2001. p. 45-52.
- Shaikh, Salman Ahmed and A manat Ali Jalbani, " Risk Management in Islamic and Conventional Banks: A Differential Analysis", *Journal Of Independent Studies and Research- MSSE*, Vol. 2. No. 2, 2009, p. 67-81.
- Tariq, Ali Arsalan and Humayon Dar, "Risks of Sukuk Structure: Implications for Resource Mobilization", *Thunderbird International Business Review*, Vol. 49, No. 2, 2007, p. 203-223.
- Utkulu, Utku, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları" *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 18-1, s. 45-61.
- Yavuz, Salih Tanju, "Risk Yönetimi 'İçeri' Aktif Pasif Yönetimi 'Dışarı' (mı?)", *Bankacılar Dergisi*, Sayı 41, 2002, s. 21-31.
- Yusoff, Remali and Rodney Wilson, " An Econometric Analysis of Conventional and Islamic Bank Deposits in Malaysia", *Review of Islamic Economics*, Vol. 9, No. 1, 2005, p. 31-52.
- Zaki, Abdul Rehman, Abdul Sattar and Muhammad Mazhar Manzoor, "Risk Mitigation in Islamic Finance through Policies and Regulatory Model- A Way to Long-Term Stability", *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol. 68, 2011, p. 168-176.

İnternet Kaynakları

Albaraka Türk	: http://www.albaraka.com.tr/
Alomaliye	: http://www.alomaliye.com
Bank Asya	: http://www.bankasya.com.tr
BDDK	: http://www.bddk.org.tr/
EVDS	: http://evds.tcmb.gov.tr/
Kuveyt Türk	: http://www.kuveytturk.com.tr
TBB	: http://www.tbb.org.tr/
TDK	: http://tdkterim.gov.tr/bts/
Tebliğ	: http://www.basarmevzuat.com/dustur/teblig/
TKBB	: http://www.tkbb.org.tr/
TMSF	: http://www.tmsf.org.tr/
TUIK	: http://www.tuik.gov.tr/
Türkiye Finans	: http://www.turkiyefinans.com.tr/
Wikipedia	: http://tr.wikipedia.org

EKLER

Ek-1: Uygulamada kullanılan veriler.

Tarih	Kâr Payı %	Faiz %	B. Mevduat (Milyon TL)	K. B. Mevduat (Milyon TL)
31.01.2005 Pazartesi	24.1595	20.83	184520.25	5785.86
28.02.2005 Pazartesi	23.48525	19.49	186986.59	5849.16
31.03.2005 Perşembe	22.95625	19.42	192552.34	6172.03
30.04.2005 Cumartesi	22.60025	19.18	197967.91	6555.17
31.05.2005 Salı	22.26575	19.18	198159.22	6711.12
30.06.2005 Perşembe	21.67375	18.94	204607.52	6834.43
31.07.2005 Pazar	21.0905	18.63	208549.68	7068.99
31.08.2005 Çarşamba	20.3705	18.18	215703.24	7175.25
30.09.2005 Cuma	20.77525	17.36	221195.31	7404.98
31.10.2005 Pazartesi	20.25	16.85	222557.89	7555.93
30.11.2005 Çarşamba	19.96125	16.98	229678.71	7800.3
31.12.2005 Cumartesi	19.3008125	16.57	243120.92	8369.16
31.01.2006 Salı	19.041	16.29	239752.25	8091.84
28.02.2006 Salı	18.673375	16.45	247942.3	8169.25
31.03.2006 Cuma	18.320375	16.43	254734.33	8494.07
30.04.2006 Pazar	18.05575	16.19	254737.62	8749.46
31.05.2006 Çarşamba	17.45025	15.85	280373.79	9581.48
30.06.2006 Cuma	17.26675	16.32	281763.64	9885.6
31.07.2006 Pazartesi	17.0319375	16.24	272712.95	9678.43
31.08.2006 Perşembe	16.98075	16.37	277382.26	9844.75
30.09.2006 Cumartesi	16.7515	16.49	284584.08	10263.15
31.10.2006 Salı	17.206375	16.34	285412.5	10572.3
30.11.2006 Perşembe	17.58425	16.69	292428.77	10703.66
31.12.2006 Pazar	17.492875	16.99	296495.02	11151.82
31.01.2007 Çarşamba	17.85584375	17.63	302755.1	10917.39
28.02.2007 Çarşamba	18.03365625	18.02	306060.3	11242.49
31.03.2007 Cumartesi	18.28396875	18.32	307984.41	11564.84

30.04.2007 Pazartesi	18.13190625	18.32	311672.77	11975.11
31.05.2007 Perşembe	18.17984375	18.23	312343.57	12226.56
30.06.2007 Cumartesi	18.20228125	18.19	319042.24	12844.77
31.07.2007 Salı	18.29571875	18.16	324808.15	13405.86
31.08.2007 Cuma	18.4419375	18.06	325311.16	13384.99
30.09.2007 Pazar	18.36975	18.05	322966.82	13350.5
31.10.2007 Çarşamba	18.348	17.93	323964.02	14067
30.11.2007 Cuma	18.267	17.9	327897.25	14392.19
31.12.2007 Pazartesi	18.22375	17.15	342030.88	14834.17
31.01.2008 Perşembe	18.09828125	16.95	345078.98	14934.87
29.02.2008 Cuma	17.89471875	17.26	349806.13	15351.47
31.03.2008 Pazartesi	17.5788125	16.95	373456.84	16359.87
30.04.2008 Çarşamba	17.59934375	16.82	378326.92	17098.67
31.05.2008 Cumartesi	16.791	16.85	372880.97	16877.13
30.06.2008 Pazartesi	16.751	16.78	388396.76	17401.72
31.07.2008 Perşembe	16.77966667	18.3	389504.21	17381.37
31.08.2008 Pazar	16.84533333	18.61	380748.69	17023.08
30.09.2008 Salı	17.775	18.59	400894.52	17698.14
31.10.2008 Cuma	17.77	18.76	413025.72	18784.82
30.11.2008 Pazar	17.805	19.11	420361.34	18781.79
31.12.2008 Çarşamba	17.945	19.12	435553.91	19045.29
31.01.2009 Cumartesi	16.721	18.86	434452.06	19862.7
28.02.2009 Cumartesi	16.41475	17.43	442578.15	21179.48
31.03.2009 Salı	15.90375	16.94	445334.23	21795.49
30.04.2009 Perşembe	15.632	16.44	434939.55	21812.77
31.05.2009 Pazar	15.4525	16.17	439576.5	22166.4
30.06.2009 Salı	15.315	15.33	444992.26	22621.14
31.07.2009 Cuma	15.06	13.56	451767.61	23244.9
31.08.2009 Pazartesi	14.4675	12.78	451736.57	23922.11
30.09.2009 Çarşamba	13.84	12.15	464157.51	24787.98
31.10.2009 Cumartesi	13.2475	11.67	464757.89	25290.94

30.11.2009 Pazartesi	12.7	10.87	476216.73	25964.83
31.12.2009 Perşembe	12.21	10.31	487908.97	26711.41
31.01.2010 Pazar	11.8675	10.03	485436.65	26722.29
28.02.2010 Pazar	11.57	9.86	500130.65	27377.07
31.03.2010 Çarşamba	11.185	9.3	506771.39	27515.07
30.04.2010 Cuma	10.895	9.23	503018.89	28536.61
31.05.2010 Pazartesi	10.58	9.13	512913	28324.95
30.06.2010 Çarşamba	10.385	9.16	536097.27	28410.99
31.07.2010 Cumartesi	10.1625	9.23	539569.58	28709.5
31.08.2010 Salı	9.94	9.08	537228.59	29274.71
30.09.2010 Perşembe	9.705	9.16	543213.11	29806.11
31.10.2010 Pazar	9.535	9.03	551414.4	30982.02
30.11.2010 Salı	9.3475	9.04	556494.49	31039.31
31.12.2010 Cuma	9.125	8.97	583947.44	33089.46
31.01.2011 Pazartesi	8.88	8.5	581757.83	33318.7
28.02.2011 Pazartesi	8.69	8.29	591731.65	33772.94
31.03.2011 Perşembe	8.57	8.38	595604.33	33736.15
30.04.2011 Cumartesi	8.49	8.69	594385.67	34327.48
31.05.2011 Salı	8.4175	8.79	609548.78	34560.28
30.06.2011 Perşembe	8.325	9.1	624656.37	34749.45
31.07.2011 Pazar	8.2825	9.65	630400.7	35602.8
31.08.2011 Çarşamba	8.335	9.79	643799.36	36717.56
30.09.2011 Cuma	8.39	9.79	646759.35	36929.01
31.10.2011 Pazartesi	8.4625	9.76	637982.3	37318.75
30.11.2011 Çarşamba	8.5115	9.82	649323.46	38134.49
31.12.2011 Cumartesi	8.606425	10.05	656275.77	39220.35
31.01.2012 Salı	8.7284325	10.08	643067.89	37998.16
29.02.2012 Çarşamba	8.828845	10.01	653515.66	38688.51
31.03.2012 Cumartesi	8.975035	10.2	656588.36	39845.83
30.04.2012 Pazartesi	8.6865875	10.48	661377.94	40336.85
31.05.2012 Perşembe	8.7983475	10.57	669890.42	41937.93

30.06.2012 Cumartesi	8.89819	10.53	676277.67	42513.33
31.07.2012 Salı	8.9746775	10.46	686202.15	43092.2
31.08.2012 Cuma	8.9934925	10.41	680851.75	44341.23
30.09.2012 Pazar	8.9486325	10.07	692779.26	45259.2
31.10.2012 Çarşamba	8.8587125	9.86	704561.22	46321.01
30.11.2012 Cuma	8.753685	9.46	704321.42	47005.93
31.12.2012 Pazartesi	8.543575	8.82	723962.98	47921.1
31.01.2013 Perşembe	8.38843	8.34	723837.41	49564.83
28.02.2013 Perşembe	8.2168025	8.07	735156.8	50895.11
31.03.2013 Pazar	8.0377775	7.85	737795.66	51652.16

EK-2

KAR VE ZARARA KATILMA HESAPLARININ İŞLEYİŞİNE DAİR ÖRNEK

Katılım bankalarının Kâr ve Zarara Katılma Oranı 20%
Hesap Sahibinin Kâr ve Zarara Katılma Oranı 80%

Günler	İşlemler 1.000 YTL		Aktifler Tutarı 1.000 YTL	Yatırılan (+) ve Çekilen (-) 1.000 YTL	Şahsi Hesap Durumları 1.000 YTL	Hesap Değeri	Birim Değeri	Birim Hesap Değeri 1.000 YTL
1. Gün	Hesap sahipleri, "A", "B" ve "C" tarafından Katılma hesabı fonuna yatırılan tutar	10.000 YTL		A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050	10,0 49,5 40,5	100 100 100	1.000 4.950 4.050
TOPLAM			10.000	10.000	10.000	100,0	100	10.000
2. Gün	Yatırılan tutarların işletilmesinden doğan Fon kârı: Fon kârının katılım bankası payına düşen kısmı (%20): Fon kârının, ortakların hesabına işlenecek bakiyesi:	6.250 YTL 1.250 YTL 5.000 YTL		A. B. C.	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050	10,0 49,5 40,5	150 150 150	1.500 7.425 6.075
TOPLAM			15.000	0	10.000	100,0	150	15.000
3. Gün				A. B. C. D. 3.000	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050 D. 3.000	10,0 49,5 40,5 20,0	150 150 150 150	1.500 7.425 6.075 3.000
TOPLAM			18.000	3.000	13.000	120,0	150	18.000
4. Gün	Yatırılan tutarların işletilmesinden doğan Fon kârı: Fon kârının katılım bankası payına düşen kısmı (%20): Fon kârının, ortakların hesabına işlenecek bakiyesi:	3.000 YTL 600 YTL 2.400 YTL		A. B. C. D.	A. 1.000 B. 4.950 C. 4.050 D. 3.000	10,0 49,5 40,5 20,0	170 170 170 170	1.700 8.415 6.885 3.400
TOPLAM			20.400	0	13.000	120,0	170	20.400
5. Gün				A. B.	A. 1.000 B. 4.950	10,0 49,5	170 170	1.700 8.415

	Hesap sahibi "C" tarafından vade sonunda çekilen tutar:	2.040 YTL		C. -2.040 D.	C. 2.010 D. 3.000	28,5 20,0	170 170	4.845 3.400
TOPLAM			18.360	-2.040	10.960	108,0	170	18.360
6. Gün	Yatırılan tutarların işletilmesinden doğan Fon Zararı:	675 YTL		A.	A. 1.000	10,0	165	1.650
	Fon zararının katılım bankası payına düşen kısmı (%20):	135 YTL		B.	B. 4.950	49,5	165	8.168
	Fon zararının, ortakların hesabına işlenecek bakiyesi:	540 YTL		C.	C. 2.010	28,5	165	4.703
				D.	D. 3.000	20,0	165	3.300
TOPLAM			17.820	0	10.960	108,0	165	17.820

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Mustafa Emin GÜL
 Uyruğu : Türkiye (T.C.)
 Doğum Tarihi ve Yeri : 2 Mayıs 1986, Malatya
 Medeni Durumu : Evli
 Telefon : +90 352 207 66 66 / 30009
 Faks : +90 352 437 52 39
 E-mail Adresi : meg@erciyes.edu.tr
 Yazışma Adres : Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
 Fakültesi İşletme Bölümü D-316 Talas/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Eğitim Kurumu	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2013
Lisans	Marmara İİBF İşletme(ing)	2009
Lise	Kolukısa Anadolu Lisesi	2004

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2010-2011	Bartın Ü. İİBF İşletme	Arş. Gör.
2011- Devam	EÜ İİBF İşletme (görevlendirme ile)	Arş. Gör.

YABANCI DİL

İngilizce